

**XVI-XIX. YÜZYILLARDA GEDİZ'DE TOPLUMSAL HAYAT**

**Fatıma Rezzan GÜRSOY**

**Yüksek Lisans Tezi**

**Danışman: Yrd. Doç. Hasan AKDAĞ**

**Uşak**

**Kasım, 2011**

**XVI-XIX. YÜZYILLARDA GEDİZ'DE TOPLUMSAL HAYAT**

**Fatıma Rezzan GÜRSOY**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Sosyal Bilimler**

**Danışman: Yrd. Doç. Hasan AKDAĞ**

**Uşak**

**Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Kasım, 2011**



## XVI-XIX. YÜZYILLARDA GEDİZ'DE TOPLUMSAL HAYAT

Fatıma Rezzan GÜRSOY

Sosyal Bilimler Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2011

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hasan AKDAĞ

### ÖZET

Gediz, Anadolu'nun en eski yerleşim yeri olarak pek çok medeniyete ev sahipliği yapan, günümüze kadar korumuş olduğu tarihi eserleri, doğal kaynakları ile adından söz ettiren bir yerleşim merkezidir.

Çalışmamızda, 16-19.yy.'da Gediz'de toplumsal hayat incelenmeye çalışılmıştır. Bölgenin idari, ekonomik, demografik, askeri, sosyal ve kültürel yapısı ele alındı. Bu çalışmada Başbakanlık Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivindeki kaynaklar kullanılmıştır. Söz konusu kaynaklar itina ile incelenerek bölgeye ilişkin verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmaya dayanak olarak temettuât defterlerinin analizi yapılmıştır. 1260-1261 (1844/1845) yılı temettuât defterlerinin değerlendirilmesi yapılmış, verileri ayrıntıları ile incelenerek tablo ve grafikler halinde sunulmuştur. Bu bilgilere göre isimler, meslekler, vergilendirme, tarımsal üretim yapısı, hayvan cinsleri, dönemin çeşitli faaliyet kolları vs., gelir dağılımlarına göre ayrıntılarıyla değerlendirilmiştir.

Yapılan tüm bu değerlendirmeler ışığında Gediz'in sosyal ve ekonomik hayatına ilişkin yaşam tarzı hakkında bilgiler sunulmuştur.

**Anahtar kelimeler:** Gediz, Osmanlı Arşivi, Temettuât Defterleri, Mahalle, Sosyal Hayat.

## SOCIAL LIFE IN GEDİZ IN XVI-XIX. CENTURY

Fatıma Rezzan GÜRİSOY

Department of Social Sciences

Uşak University Social Sciences Institution, June 2011

Advisor: Assistant Proffesor Doctor Hasan AKDAĞ

### ABSTRACT

Gediz is one of the oldest settlements which host many civilizations and it is mentioned with its historical artifacts and natural resources.

In this study I tried to investigate the social life in Gediz. The governmental, economic, demographic, military, social and cultural structures are discussed. The resources in Prime Ministry Archives and Ottoman Archives are used. These resources are examined elaborately and the data concerning the area evaluated.

Dividend books are analyzed form the basis of this study. Dividend boks of the years 1260-1261 (1844-1845) were transcribed, data is analyzed in detail and presented in tables and graphics. According to data, names, jobs, taxation, agricultural output, animal types, sphere of activity etc. Evaluated in details in view of income distribution.

In the light of all these evaluations, information related to social and economic life in Gediz is presented.

Keywords: Gediz, The Ottoman Archives, Dividend Books, Neighborhood, Social Life.

## JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi F. Rezzan Gürsoy'un "Temettuât Defterlerine Göre Gediz" başlıklı tezi ....../....../.... tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmenliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

### JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Üye ( Tez Danışmanı )	: Yrd. Doç. Dr. Hasan AKDAĞ	.....
Üye	: Prof. Dr. Saim SAVAS	.....
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Ayşe Nur SIR	.....
Üye	: Doç. Dr. Murat ÖNTUĞ	.....
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Zahit YILDIRIM	.....

Enstitü Müdürü

.....

## ÖNSÖZ

Bu çalışmada, XVI-XIX. yüzyıllarda Gediz'deki toplumsal hayatı inceleyerek bölgeye ait yaşam tarzlarına ilişkin bilinmeyenleri aydınlatmaya çalıştık.

Özellikle çalışmamıza dayanak olarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Gediz kazası merkezine ait temettuât defterlerine ulaşım bu defterler üzerindeki çalışmamızı tamamladık. Gediz'in her mahallesine ait temettuât defterlerinin bütün verilerini ayrıntıları ile inceleyip oransal dağılımlarına ulaşarak genel bir değerlendirme yaptık.

Araştırmamız sonucunda, Osmanlı Devletinde her alanda büyük değişimlerin olduğunu tespit ederek bu dönemlerdeki Gediz'in sosyal ve ekonomik yapısını aydınlatmaya çalıştık.

Çalışmalarında yardımcı olan aileme, yöresel isimlerle ilgili olarak Gediz'in yerli ailelerinden Sayın Feridun AZMİOĞLU'na, ayrıca çalışmalarındaki katkılarından dolayı Gediz Tapu Kadastro Genel Müdürlüğüne teşekkür ederim.

Tezimin hazırlanmasında emeği geçen, değerli zamanını ve eşsiz tecrübelerini esirgemeyen, danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Hasan AKDAĞ'a sonsuz teşekkür ederim.

F. Rezzan GÜRSOY

**ÖZGEÇMİŞ**

**Adı Soyadı** : Fatıma Rezzan GÜRSOY  
**Doğum Yeri ve Tarihi** : Gediz / 03.10.1983  
**Lisans Öğretimi** : Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü  
**Yüksek Lisans Öğretimi** : Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü  
**Bildiği Yabancı Diller** : İngilizce (Orta Derecede)  
**Bilimsel Faaliyetleri** : İran Başbakanı Musaddık ve Dönemi ( Lisans Tezi)

**İş Deneyimi** : Öğrenci  
**Çalıştığı Kurumlar** : -  
**Projeler** : -

**İletişim**

**e-posta adresi** : rezzangursoy@hotmail.com

## İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	vii
KISALTMALAR.....	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
GRAFİK LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	1

## BİRİNCİ BÖLÜM

### GEDİZ KAZASI

1.1. GEDİZ'İN TARİHÇESİ.....	3
1.1.1. Türk Hâkimiyetine Kadar Gediz.....	3
1.1.2. Türk Hâkimiyetinde Gediz.....	6
1.1.3. Osmanlı Hâkimiyetinde Gediz.....	9
1.2. GEDİZ'İN COĞRAFI YAPISI.....	12
1.2.1. Coğrafi Konumu.....	12
1.2.2. Bitki Örtüsü.....	13
1.2.3. Su Kaynakları.....	15

## İKİNCİ BÖLÜM

### OSMANLI HÂKİMİYETİNDE GEDİZ

2.1. İDARİ YAPI.....	16
2.1.1. Tanzimat Öncesi Gediz'de İdari Yapı.....	16
2.1.2. Tanzimat sonrası Gediz'de İdari Yapı.....	19
2.2. EKONOMİK YAPI.....	22

2.2.2. Gediz'in Ekonomik Yapısı.....	22
2.2.2. Gediz'in Ekonomik Yapısı.....	24
<b>2.3. DEMOGRAFİK YAPI.....</b>	<b>34</b>
2.3.1. Genel Nüfus Özellikleri.....	34
2.3.2. Gediz Nüfusuna İlişkin Arşiv Belgeleri.....	36
<b>2.4. ASKERİ YAPI.....</b>	<b>37</b>
2.4.1. Tanzimat Öncesi Askeri Yapı.....	37
2.4.2. Tanzimat Sonrası Askeri Yapı.....	39
2.4.3. Gediz'le İlgili Askeri Belgeler.....	41
<b>2.5. SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPI.....</b>	<b>45</b>
2.5.1. Eğitim.....	45
2.5.1.1. Tanzimat Öncesi Eğitim.....	45
2.5.1.2. Tanzimat Sonrası Eğitim.....	46
2.5.1.3. Gediz'deki Medreseler.....	47
2.5.2. Dini Hayat.....	48
2.5.2.1. Tekke, Zaviye Ve Türbeler.....	48
2.5.2.2. Camiler.....	49
2.5.2.3. Vakıflar.....	50
2.5.3. Hamamlar.....	52
2.5.3.1. Gazanfer Ağa Hamamı.....	52
2.5.3.2. Sunullah Çelebi Hamamı.....	53

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### TEMETTUÂT DEFTERLERİNE GÖRE GEDİZ

<b>3.1. GEDİZ TARİHİNE İLİŞKİN ÖNEMLİ KAYNAKLARDAN</b>	
<b>TEMETTUÂT DEFTERLERİ.....</b>	<b>55</b>
3.1.1. Temettuât.....	55
3.1.2. Osmanlıda Temettuât Defterinin Yazımı.....	57
3.1.3. Gediz'de Temettuât Defterleri.....	63

<b>3.2. 1260-1261 ( 1844-1845 ) YILLARI GEDİZ KAZASI TEMETTUÂT DEFTERLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....</b>	<b>67</b>
<b>3.2.1. Meslekler.....</b>	<b>67</b>
3.2.1.1. Hizmet Sektörü.....	68
3.2.1.2. Din Görevlileri.....	70
3.2.1.3. Ziraat ve Çiftçilik.....	71
3.2.1.4. Eğitim.....	73
3.2.1.5. Gıda Sektörü.....	75
3.2.1.6. Dokumacılık.....	77
3.2.1.7. Dericilik.....	79
3.2.1.8. Madencilik.....	81
3.2.1.9. Ticaret.....	82
3.2.1.10. Ormancılık.....	84
3.2.1.11. Nakliyatçılık.....	85
3.2.1.12. Esnaflık.....	86
3.2.1.13. Diğer Meslekler.....	88
3.2.1.14. Geliri Olmayanlar.....	90
<b>3.2.2. Vergi Mükellefleri.....</b>	<b>91</b>
<b>3.2.3. Aile İsimleri.....</b>	<b>93</b>
<b>3.2.4. Tarımsal Üretim.....</b>	<b>94</b>
3.2.4.1. Bağcılık.....	94
3.2.4.2. Tarım Ürünleri.....	95
3.2.4.3. Arazi Alanları.....	96
3.2.4.4. Kök Boya.....	98
<b>3.2.5. Hayvan Çeşitleri.....</b>	<b>99</b>
3.2.5.1. Küçük Baş Hayvanlar.....	100
3.2.5.2. Büyük Baş Hayvanlar.....	101
3.2.5.3. Binek Hayvanları.....	104
3.2.5.4. Arıcılık.....	105
<b>3.2.6. Gayrimenkuller.....</b>	<b>106</b>



<b>3.2.7. Vergiler.....</b>	<b>109</b>
<b>3.2.7.1. Yıllık Vergi.....</b>	<b>109</b>
<b>3.2.7.2. Vergi Vermeyenler.....</b>	<b>111</b>
<b>3.2.7.3. Vergiden Muaf Tutulanlar.....</b>	<b>112</b>
<b>3.2.8. Vakıflar.....</b>	<b>113</b>
<b>3.2.9. Öşür.....</b>	<b>115</b>
<b>3.2.10. Bedel-i Aşar.....</b>	<b>117</b>
<b>3.2.10.1. Tarım Ürünlerinden Alınan Bedel-i Aşar.....</b>	<b>117</b>
<b>3.2.10.2. Hayvanlardan Alınan Bedel-i Aşar.....</b>	<b>119</b>
<b>3.2.10.3. Yıllara Göre Hane Başına Düşen Ortalama Bedel-i Aşar Miktarı.....</b>	<b>120</b>
<b>3.2.11. Toplam Bedel-i Aşarı.....</b>	<b>121</b>
<b>3.2.12. Toplam Vergi Miktarı.....</b>	<b>122</b>
<b>3.2.13. Tahmini Temettuât.....</b>	<b>124</b>
<b>SONUÇ.....</b>	<b>126</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>130</b>
<b>EKLER.....</b>	<b>140</b>
<b>Ek 1. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07863 Gazi Kemal.....</b>	<b>141</b>
<b>Ek Tablo 1. 07863 Gazi Kemal Transkripsiyon.....</b>	<b>142</b>
<b>Ek 2. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07870 Ahi Ali .....</b>	<b>143</b>
<b>Ek Tablo 2. 07870 Ahi Ali Transkripsiyon.....</b>	<b>144</b>
<b>Ek 3. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07873 Cami-i Kebir.....</b>	<b>145</b>
<b>Ek Tablo 3. 07873 Cami-i Kebir Transkripsiyon.....</b>	<b>146</b>
<b>Ek 4. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07894 Müstecib.....</b>	<b>147</b>
<b>Ek Tablo 4. 07894 Müstecib Transkripsiyon.....</b>	<b>148</b>
<b>Ek 5. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07910 Ömer Bey.....</b>	<b>149</b>
<b>Ek Tablo 5. 07910 Ömer Bey Transkripsiyon.....</b>	<b>150</b>
<b>Ek 6. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07923 Sofular.....</b>	<b>151</b>
<b>Ek Tablo 6. 07923 Sofular Transkripsiyon.....</b>	<b>152</b>
<b>DİZİN.....</b>	<b>153</b>

**KISALTMALAR**

B.O.A	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
H.	: Hicri
İ.Ö.	: İsa'dan önce
KM	: Kilometre
M.	: Miladi
MM.	: Milimetre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
ÖN. VER.	: Önce verilmiş
S.	: sayfa
V.B.	: ve benzeri
V.S.	: ve saire
YY.	: yüzyıl

## TABLOLAR LİSTESİ

<b>Tablo 1.</b>	Hizmet Sektörü.....	68
<b>Tablo 2.</b>	Din Görevlileri.....	70
<b>Tablo 3.</b>	Ziraat ve Çiftçilik.....	72
<b>Tablo 4.</b>	Eğitim.....	74
<b>Tablo 5.</b>	Gıda Sektörü.....	75
<b>Tablo 6.</b>	Dokumacılık Meslekleri .....	77
<b>Tablo 7.</b>	Dericilik Meslekleri.....	79
<b>Tablo 8.</b>	Madencilik Meslekleri.....	81
<b>Tablo 9.</b>	Ticaret.....	82
<b>Tablo 10.</b>	Ormancılık.....	84
<b>Tablo 11.</b>	Nakliyatçılık.....	85
<b>Tablo 12.</b>	Esnaf.....	86
<b>Tablo 13.</b>	Diğer Meslekler.....	88
<b>Tablo 14.</b>	Geliri Olmayanlar.....	90
<b>Tablo 15.</b>	Vergi Mükellefleri.....	92
<b>Tablo 16.</b>	Bağcılık.....	94
<b>Tablo 17.</b>	Tarım Ürünleri.....	95
<b>Tablo 18.</b>	Arazi Alanları.....	96
<b>Tablo 19.</b>	Kök Boya Dönüm.....	98
<b>Tablo 20.</b>	Küçük Baş Hayvanlar.....	100
<b>Tablo 21.</b>	Büyük Baş Hayvanlar.....	102
<b>Tablo 22.</b>	Binek Hayvanları.....	104
<b>Tablo 23.</b>	Arıcılık.....	105
<b>Tablo 24.</b>	Gayrimenkuller.....	107
<b>Tablo 25.</b>	Yıllık Vergi .....	110
<b>Tablo 26.</b>	Vergi Vermeyenler.....	111
<b>Tablo 27.</b>	Vergiden Muaf Tutulanlar .....	112
<b>Tablo 28.</b>	Vakıflar.....	114

<b>Tablo 29.</b>	Tahıl Ürünleri.....	116
<b>Tablo 30.</b>	Tarım Ürünlerinden Alınan Bedel-i Aşar.....	118
<b>Tablo 31.</b>	Hayvanlardan Alınan Bedel-i Aşar.....	119
<b>Tablo 32.</b>	Yıllara Göre Bedel-i Aşar Miktarı.....	120
<b>Tablo 33.</b>	60/61 yılı Toplam Bedel-i Aşarı.....	121
<b>Tablo 34.</b>	Toplam Vergi miktarı.....	123
<b>Tablo 35.</b>	Tahmini Temettuât.....	124

## GRAFİK LİSTESİ

<b>Grafik 1.</b>	Hizmet Sektörü .....	69
<b>Grafik 2.</b>	Din Görevlileri .....	71
<b>Grafik 3.</b>	Ziraat ve Çiftçilik .....	73
<b>Grafik 4.</b>	Eğitim .....	74
<b>Grafik 5.</b>	Gıda Sektörü .....	76
<b>Grafik 6.</b>	Dokumacılık Meslekleri .....	79
<b>Grafik 7.</b>	Dericilik .....	80
<b>Grafik 8.</b>	Madencilik Meslekleri .....	82
<b>Grafik 9.</b>	Ticaret.....	83
<b>Grafik 10.</b>	Ormancılık .....	84
<b>Grafik 11.</b>	Nakliyatçılık .....	86
<b>Grafik 12.</b>	Esnaf .....	87
<b>Grafik 13.</b>	Diğer Meslekler .....	89
<b>Grafik 14.</b>	Geliri Olmayanlar .....	91
<b>Grafik 15.</b>	Vergi Mükellefleri .....	92
<b>Grafik 16.</b>	Bağcılık .....	94
<b>Grafik 17.</b>	Tarım Ürünleri Ekim Alanları .....	96
<b>Grafik 18.</b>	Mezru Tarla .....	97
<b>Grafik 19.</b>	Kök Boya Ekim Alanları .....	99
<b>Grafik 20.</b>	Küçük Baş Hayvanları .....	101
<b>Grafik 21.</b>	Arıcılık .....	106
<b>Grafik 22.</b>	Gayrimenkuller .....	109
<b>Grafik 23.</b>	Yıllık Vergi .....	110
<b>Grafik 24.</b>	Tahıl Ürünleri .....	116
<b>Grafik 25.</b>	Yıllara Göre Bedel-i Aşar Miktarı .....	121
<b>Grafik 26.</b>	60/61yılı Toplam Bedel-i Aşar .....	122
<b>Grafik 27.</b>	Toplam Vergi Miktarı .....	124
<b>Grafik 28.</b>	Tahmini Temettuât .....	125

## GİRİŞ

Geçmişte kalan ve günümüzü şekillendiren olayları iyi analiz etmek, gelişmeler karşısında strateji geliştirebilmek ve geleceğimizi yapılandırmak için tarihle bağlantı kurulmalıdır.

Bu araştırmada Kütahya'nın Gediz ilçesinde yaşayan halkın geçmişine dikkat çekilerek bölgenin tarihi süreç içerisindeki hayat tarzları aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı'nın tarihi süreçte taşra teşkilatındaki değişikliklerin bölge üzerindeki etkilerini görebilmemiz için, sosyal ve ekonomik tarihi verileri iyi analiz etmemiz gerekir. Bu amaçla biz de çalışmamızda Gediz'in sosyal hayatına ilişkin idari, demografik, askeri, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını inceledik.

Gediz'in Osmanlı Devleti'ndeki toplumsal yapısını iyi değerlendirebilmemiz için o dönemin belgelerini ve defter kayıtlarını incelemek gerekir. Osmanlı döneminden günümüze kadar intikal eden bu belgeler, toplumun sosyal, siyasi ve ekonomik yapısı hakkında bize bilgi verirler. Belgelere bakarak halkın sosyal ve ekonomik yapısını öğrenebiliriz. Bu belgeler üzerinde daha fazla çalışılması ve bu çalışmaların kamuoyuna sunulması, Osmanlı toplumundaki bilinmeyen ya da eksik kalan konulara açıklık getirecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde Gediz tanıtılmaya çalışılmıştır. Eski bir yerleşim yeri olan Gediz, antik dönemden başlayarak Hitit, Frig, Lidya, Pers, Roma, Bizans İmparatorluğu, Selçuklu Devleti, Germiyanogulları Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok kültür zenginliğine ev sahipliği yapmış bir yerdir. Bu bölümde Gediz kaza merkezinin ilk çağlardan başlayarak, 19.yy Osmanlı İmparatorluğu'na kadar geçen tarihçesi ve coğrafi yapısı hakkında bilgi verilmiştir.

Osmanlı Devletinde Gediz'in sosyal hayatına ilişkin idari, demografik, askeri, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı hakkında kaynak oluşturacak bilgiler için Başbakanlık Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivindeki kaynaklara başvurulmuştur. Bunları; tapu-tahrir defterleri, mühimme defterleri, salnameler, kadı sicilleri ve temettuât defterleri oluşturmaktadır.

Biz de çalışmamızda bu kaynaklara başvurarak bölgenin toplumsal yapısına ilişkin veriler edinmeye çalıştık. Bu veriler ışığında Gediz'in toplumsal hayatını

oluşturan Osmanlı taşra teşkilatının etkilerine ilişkin bilgilere ulaştık. Bu bilgiler ışığında Gediz'in idari, demografik, askeri, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı hakkında genel bir analiz yapmaya çalıştık.

Çalışmamıza dayanak olarak, Hüdavendigâr eyaleti Kütahya sancağında yer alan Gediz kazasının merkezine ait 1260-61 (1844-45) yıllarına ait temettuât defterlerine başvurulmuştur. Bu defterler incelenerek XIX. yy. ortalarında Osmanlı idaresindeki Gediz'in sosyal ve ekonomik yapısı ele alınmıştır.

Temettuât defterlerinin Gediz kazası için önemi büyüktür. Temettu<sup>1</sup>, Arapça bir kelime olup kâr etme, kazanma demektir. Çoğulu ise “temettuât”dır. Temettuât defterleri<sup>2</sup>, kişilerin ekonomik durumlarını tespit etmek ve buna göre tahsil edilecek verginin belirlenmesi amacıyla yönelik tutulan kayıtlardır.

İkinci bölümde, 1260-61 (1844-45) yıllarına ait Temettuât defterlerinde yer alan Gediz'in mahalleleri incelenerek isimler, ekonomik faaliyet kolları, sosyal durum, meslekler, tarımsal üretim yapısı, hayvan çeşitleri, vergilendirme, elde edilen gelirlerin dağılımları ayrıntılarıyla incelenerek değerlendirilmiştir. Bu bilgiler ışığında, Gediz'in sosyal ve ekonomik yapısı gösterilmek istenmiştir.

Çalışmanın sonunda, genel bir değerlendirilmenin yapıldığı sonuç ve yararlanılan kaynakların yer aldığı kaynakça verilmiştir. Temettuât defterleri incelenerek ekler bölümünde yer alan her mahalleye ait örnek belgeler görsel olarak sunulmuştur.

Sonuç olarak, yapılan bu çalışmayla, 16-19. yüzyıllarda Gediz'in toplumsal hayatı tanıtılmaya çalışılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatındaki değişikliklerinin 16-19. yüzyıllarda Gediz'in toplumsal hayatındaki etkilerine ulaşılmıştır.

<sup>1</sup> Sami Şemsettin, *Kamus-ı Türki*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1987), s.437.

<sup>2</sup> T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu:5,*Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (Ankara:1992),s.281. temettu vergisi, tüccar ve esnafın senelik kazançları üzerinden alınan vergi hakkına kullanılan bir tabirdir. Temettu vergisinin adı daha sonra “kazanç vergisi” ne çevrilmiştir. Temettuât defterlerinde kaza köy gibi iskân merkezleri hane hane ele alınarak herkese ait şahsi mal varlığı, emlak, arazi, hayvanat vb. yaptığı iş tespit edilmiştir. Temettuât Defterlerinin tasnifi ve kataloglanmasında, o tarihlerdeki idari taksimat esas alınmıştır. Defterler, içindeki bilgiler esas alınarak alfabetik olarak eyaletlere ayrılmıştır. Her eyalet de kendi içinde alfabetik olarak kazalara ayrılmıştır. Alfabetik olarak tasnifi yapılan defterlere sıra numarası verilmiş ve gerekli diğer işlemler yapıldıktan sonra aynı şekilde özetleri kataloga işlenmiştir. Defterler h. 1260-1261/m. 1844-1845 tarihleri arasında toplam 17.747 adettir.

**TEZ METNİ**



**BİRİNCİ BÖLÜM**  
**GEDİZ KAZASI**

## 1.1. GEDİZ'İN TARİHÇESİ

### 1.1.1. Türk Hâkimiyetine Kadar Gediz

Kütahya Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerindedir. Bilinen tarihi M.Ö. 5000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Kütahya, yerleşim yeri olarak kuruluşundan bu güne kadar, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Antik dönemden başlayarak Hitit, Frig, Lidya, Pers, Roma, Bizans İmparatorluğu, Selçuk Devleti, Germiyanogulları Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan, sayısız kültür zenginliği ve değerini günümüze kadar koruyarak taşımıştır.

Hititler Anadolu'ya yerleşerek yazılı tarihi başlatan Hint-Avrupa kökenli bir medeniyettir. Yerel kültürün etkisine girerek mevcut olan uygarlığı benimsemişler ve uygarlığa uyum sağlamışlardır. Bu kültürlerle biçimlenen Hititler, tarihin başlangıcında büyük bir devlet ve siyasi güç olmuşlardır.

670 yıl devam eden devlet M.Ö. 1650'den itibaren gerçek bir imparatorluk halini almıştır. En geniş sınırları Anadolu (Yeşilirmak doğusunda kalan Karadeniz bölgesi hariç), en güneyi dışında Suriye, Lübnan'ın kuzey şeridi, Kıbrıs, Boğazlara kadar olan bölgedir. Hitit hâkimiyeti, Marmara'dan Trakya'ya geçememiştir. Suriye, Hitit ve o devirde dünyanın en kudretli devleti olan Mısır arasında şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır. Hitit İmparatorluğunun büyük kısmına, Hititlerin yıkılmasına büyük bir faktör olan Frigler varis olmuşlardır.<sup>3</sup>

Hitit İmparatorluğu'nun sona ermesiyle bu bölge Frigya devletinin egemenliği altına girmiştir.

İ.Ö. 1200 yıllarında Trakya'dan gelen Frigler, boğazların üzerinden Anadolu'ya geldiler. Frigler'in Anadolu'ya toplu olarak değil, çeşitli gruplarla göç ettikleri ve bir federasyon altında toplandıkları düşünülmektedir. Hitit Devletini yıkarak Güney Marmara ve Orta

<sup>3</sup> Emel Yıldırım, "Toplumsal ve Politik Tarihimize Gediz" (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005), s.5.

Anadolu'da Sakarya boylarına yerleştiler. İ.Ö. 1000 yıllarında ise Frigya adı kullanılmaya başlandı.<sup>4</sup>

Bu dönemde Frigyalıların hâkimiyetini iyice pekiştirmeye çalıştıkları, bunun için kasaba ve şehirlerinin yer adlarını da değiştirdikleri görülür. “Frigya'nın bilinen yer ve şehir adları şunlardır: Trayanapolis, Dorilecum, Mideum, Nnikoleeya, Nakropol, Cılandras Köpürsü, Akmonya, Selçikler harabesi, Sinaus, Kadi (Gediz), İllezler Kayası, Kotyum, Ayzani, Abya, Simol, Ansir, gibi daha birçok köy, kasaba ve şehirleri vardı.”<sup>5</sup>

Günümüzde Kütahya'nın ilçesi olan Gediz, Eski Tunç Çağında kurulan ilk yerleşim yerlerindedir. “Kesiksöğüt'teki Kybele Tapınağı ve Asarkale gibi antik anıt yapılar bu tezi desteklemektedir. Kütahya Müzesi'nde sergilenen ve M.Ö. 30- M.S. 395 yılları arasına tarihlenen Çukurören'den bulunmuş Zeus büstü yörenin Roma-Bizans yerleşim alanlarından birisi olduğunu kanıtlamaktadır. Gediz (Kadoi-Gedüs), M.Ö. 1200-1000 yılları arasında Frigler tarafından kurulmuştur.”<sup>6</sup>

Gediz kasabası milattan önce Frigyalılar tarafından kurulmuş ve adına Kadoi<sup>7</sup> denilmiştir. Burası, “Bizans hükümdarları zamanında piskopos merkezi oldu. Şehrin (Ermüs= Gediz) nehri üzerindeki köprüsü pek eski bir eserdir. Çıkıntı taşı üzerinde başları nakışlı biri erkek, diğeri kadın iki heykel vardır.”<sup>8</sup>

Bunun dışında Frigler'e ait bir de Aizanoi de tapınak vardır. Frigler, Doğu halklarının ana tanrıçası olarak bilinen Frig dilinde Kubile, Kibebe veya Dindiyme biçimlerinde kullanılan evrensel analığı temsil eden tanrıçaları için Kadoi yakınlarındaki çam ormanlarıyla kaplı bir tepeye (Kesiksöğüt) “Kybele Tapınağını” inşa etmişlerdir.

“Tapınak, Romalılarca Hıristiyanlığın benimsenmesinin ardından manastıra dönüştürüldü. Tapınağın ve yeni kurulan çevre yerleşimlerin güvenliğini sağlamak üzere Çukurören'in doğusunda yer alan ve tüm çevreye hâkim bir tepe üzerine bir kale (Asarkale) inşa edildi.”<sup>9</sup>

<sup>4</sup> Ertuğrul Algan ve İrfan Ongar, *Kral Midas'ın Ülkesi Frigya* (Eskişehir: Esbank Kültür Yayınları, 1991), s.17-21.

<sup>5</sup> Hamza Güner, *Tarihte Kütahya* (Kütahya: Vilayet Matbaası Yayınları, 1961), s.3.

<sup>6</sup> Mehmet PINAR, *Çağlar Boyunca Gediz* (Eski Gediz: Eski Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 2004), s.30.

<sup>7</sup> Sevim Erdoğan, *Giyim Kuşamı İle Kütahya* (Kütahya: Ekspres Matbaası, 1999), s.23. Kadoi; Kadide ikamet eden diye adlandırılır.

<sup>8</sup> Aynı. s.23.

<sup>9</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.33.

Frigler, “İ.Ö. 7. yüzyılın başlarında göçebe Kimmer boylarının saldırılarına uğradı, bunun sonucunda Gordion yakılıp yıkıldı.”<sup>10</sup> M.Ö. 650 tarihlerinde Anadolu’ya Kimmerler hâkimken Lidya Kralı Alyattes, Anadolu’ya gelerek Anadolu’yu Kimmerlerden temizlemiştir. Anadolu’ya hâkim olan Lidya kralının oğlu dönemindeki komşuları İran’da Medlerin yerini Persler almıştır. M.Ö. 547 yılında Kızılırmak kavsi içinde meydana gelen savaşta Pers kuvvetleri karşısında yenilgiye uğradı. Bu tarihten itibaren de Kadoi ve çevresi Lidya egemenliğinden çıkarak Pers egemenliğine girmiştir.

M.Ö. 334 yılına kadar Perslerin Anadolu’daki egemenlikleri devam etmiştir. Bu tarihten sonra Pers ordusu Büyük İskender ile karşı karşıya gelmiştir. “Büyük İskender, Pers ordusunu bu savaşta büyük bir yenilgiye uğratarak Perslerin Küçük Asya’daki egemenliklerine son verdi. Kadoi için M.Ö. 334’ten itibaren yeni bir dönemin kapıları açılıyor ve kent İskender İmparatorluğu coğrafyasında yerini alıyordu.”<sup>11</sup> Bu dönemde Kadoi şehri savaşlar ve işgallerin gölgesinde büyük yangın ve yıkımlar yaşamıştır.

M.Ö. II. yüzyılın birinci yarısında Kadoi şehrinde Roma İmparatorluğunun egemenliğini görmekteyiz. Bu tarihte Romalılar Anadolu’yu ele geçirmeye başlamışlardır. Romalılar Bergama Kralı III. Attalos’la yaptığı savaşta Kadoi şehrini ele geçirir. Böylece Kadoi şehri Roma’nın egemenliği altına girmiştir. Yaptıkları fetihlerle giderek daha çok güçlenmeye başlayan Romalılar dönemi Kadoi şehri zenginleştikçe zenginleşmiştir. “1000 yılı aşkın bir Roma kenti olan Kadoi, Romalılarca Cadi (Kadi) diye adlandırılır oldu. Kadi Romanın gücü ve zenginliği sayesinde büyük bir değişim geçirerek bölgesinin en önemli şehir devletleri arasında yer aldı.”<sup>12</sup> 200’lü yıllara geldiğinde, Roma İmparatorluğu bu dönemdeki güçlü egemenliği ve zenginliğini kaybetmeye başlayarak giderek çözülmeye başladı. 395 yılına gelindiğinde de Roma İmparatorluğunun Batı ve Doğu Roma olarak resmen iki ayrı devlet haline geldiğini görmekteyiz. Kadi şehri ise bu tarihten sonrada Doğu Romanın sınırları içinde kalmıştır. “Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra Bizans Devleti sınırları içinde kalan Kadi, bu dönemde piskoposluk merkezi olmuştur.”<sup>13</sup>

<sup>10</sup> Ana Britannica, Frigya, Cilt:9 ( İstanbul: Ana Yayıncılık, 2004), s.175.

<sup>11</sup> Pınar, Ön. Ver., s32.

<sup>12</sup> Aynı. s.32.

<sup>13</sup> Gediz Belediyesi 1866, Ege’ye Hayat Veren Nehrin Doğduğu Yer “Gediz”, 2009. s.2.

Romalılar döneminde Kadi adıyla anılan kent bu dönemde ‘Gedonos’ adıyla anılır. Bu bölgeye Yanık Frikya da denilir. “Gediz’in bulunduğu bölge yanardağ bölgesidir. Birçok deprem belirtileri görülebilir. Gediz kentinin yaslandığı, doğusundaki kayanın yarılması buna örnek gösterilebilir. Şimdi bu kayanın arasından Gediz çayı geçmektedir. Bu bölgeye Yanık Frikya adını verdiren sebep bu yanardağdır.”<sup>14</sup> Gedonos kentine egemen olan volkanik kayanın üzerinde kurulmuştur. “Güçlü bir deprem volkanik kayayı iki ayrı parçaya ayırır. Kayanın yarılması ile göl suları tamamen boşalır. Gedonos deprem sonunda tarihe karışmıştır.”<sup>15</sup>

### 1.1.2. Türk Hâkimiyetinde Gediz

Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu’nun sınırları içinde kalan bu bölge, 1071 Malazgirt Savaşı’nın sonuna kadar Bizanslıların elinde kalmıştır. Roma ve Bizanslılar devrinde piskoposluk merkezi olan Kadi, Selçukluların Kütahya’yı ele geçirdikleri yıllarda Türklerin eline geçmiştir.

1077 tarihine kadar Anadolu Selçuklu Devleti’nin bir vilayeti olarak kalan Gediz ve dolaylarında Selçuklulardan kalma birçok önemli kitabeler ve eserler kalmıştır.

“1078’de Anadolu Selçuklu Devleti’ni kuran Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Kütahya’yı da ele geçirdi. 1097’de Haçlıların saldırısına uğrayan Kütahya kısa süren bir işgal döneminden sonra tekrar Türk Hâkimiyetine girdi.”<sup>16</sup> Kütahya ve çevresinde birçok han hamam, mescit, cami ve medrese yapımını gerçekleştiren Selçukluların çeşitli evleri günümüze kadar ulaşmıştır. Gediz’in Türkler tarafından fethinden sonra yapılan ilk cami, Serdar Camii’dir. “Serdar Camii, ilk kez Serdar Umur Han tarafından yaptırılmıştır. Efsaneye göre Serdar Umur Han gündüzleri Uşak, Kula, Simav, Demirci taraflarında savaşır; geceleri de caminin yapımını izlermiş.”<sup>17</sup>

“Kütahya ve Gediz 1204 yılına kadar Anadolu Selçukluları ve Bizanslılar arasında defalarca el değiştirmiş, Kütahya bu tarihte Latinlerin İstanbul’u ele

<sup>14</sup> Osman Önder, *Gediz’in Tarihçesi* (İzmir: Radyo Gazetesi Matbaası,1977),s.1.

<sup>15</sup> Ömer Aras, *Gediz* (Gediz: Tekin Matbaası, 1980 ), s.2.

<sup>16</sup> Erdoğan, *Ön. Ver.*, s.7.

<sup>17</sup> Aras, *Ön. Ver.*, s.2.

geçirmelerinden sonra İznik'te kurulan Bizans İmparatorluğu'na bağlanmıştır. En sonunda 1233'te I. Alâeddin Keykubat zamanında yeniden Anadolu Selçuklu topraklarına katılmıştır.”<sup>18</sup> Ancak Gediz'in fetih tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

Anadolu Selçuklu Devletinin zayıflamaya başlamasıyla bu durumundan faydalanan uç beyleri kendi devletlerini kurmaya başlamıştır. Anadolu Selçuklu devletinin (1077-1307) yıkılması ile 1300 yılında bu bölgede kurulan beyliğe Germiyanogulları adı verilmiştir.

Germiyan aşireti, Selçuklu devleti zamanında Malatya'dan 1283 yılında alınarak Kütahya'ya yerleştirilmiştir. Oğuzların Avşar boyundandır. Germiyan Aşireti; XII. yy'da ilk defa Malatya'da görülmüş. Daha sonra Selçukluların hizmetine girerek bu devletin uç beyliklerinde bulunmuşlardır. Bu dönemlerde Selçuklu Devletinin ümerasından olan Germiyanlı birinci Yakup Bey Ankara ilinin kale komutanı idi, Selçuklu Devletinin içten çökmekte olduğunu gören I. Yakup kendi beyliğini ilan ederek Germiyan Beyliğini kurar ve Kütahya'yı başşehir yapar.(1302)<sup>19</sup>

Bu tarihten itibaren Kütahya'yı başşehir olarak görmekteyiz. Germiyanogullarının başşehirliğini yapan Kütahya yöresini Evliya Çelebi şöyle anlatır: “715 (1315)'te Rum keferesi elinden Germiyan padişahlarından Şah Yakup Lala Hezardinar eliyle fethedilmiştir. Kütahya hala Anadolu eyaletinin tahtıdır, vezirliktir.”<sup>20</sup>

1302 yılından 1429 yılına kadar 127 yıl hüküm süren Germiyan Devleti; kısa bir müddet sonra gelişerek kendini kabul ettirdi. “Camiü'd-Düvel'in kaydına nazaran Germiyan beyliğinin merkezi olan Kütaya'dan başka, Uşak, Gediz, Armutlu, Gököyük, Selendi, Kula, Tavşanlı, Banaz, Işıklı, Baklan, Tonuzlu, Honaz, Dazkırı, Geyikler, Eşme, Homa, Eğrigöz (Emed), Simav, Şeyhli vesair kazaları ihtiva ettiği beyan edilmektedir.”<sup>21</sup>

<sup>18</sup> Mükrimin Halil Yınanç, *Anadolu'nun Fethi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002), s.194.

<sup>19</sup> Erdoğan, *Ön. Ver.*, s.7.

<sup>20</sup> Mehmed Zillioğlu, *Evliya Çelebi Seyehatnamesi*, Cilt:8 (İstanbul: Üçdal Neşriyat,1985), s.501.

<sup>21</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,1988)s. 40-41. (Camiud'ud-düvel, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, Umumi kütüphane nüshası numara, 5020, c.II )s.113.

Germiyanoğulları zamanında bir sancak olarak yönetilmiştir. “Germiyanoğullarının fethi ile Türkmen göçmenleri yerleştirilmiş ve kente Kadi yerine Gedüs adı verilmiştir”<sup>22</sup>

Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra kurulan beylikler, Selçuklu geleneğine uygun bir biçimde kurumsallaşmıştır. “Devlet işleri divan-ı âlâ denilen divanda görüşülür, askeri işlerden sorumlu kişilere melik-ül ümera denilirdi. I.Yakup Bey zamanında Germiyanoğullarının melik-ül ümerası Savcıoğlu Umur Bey'dir.”<sup>23</sup> Umur Bey, Germiyanoğulları Beyliğinde belirli bir saygınlığı olan yetenekli bir askerdi. Umur Bey bu dönem de Gedüs'e pek çok eser bırakmıştır.

Gediz'in fetih tarihi tam olarak bilinmemekle beraber Umur Bey'in Gediz'de kendi adını taşıyan cami ve imaret kitabelerine düşülen 1313 tarihi bu konuda bize ışık tutuyor. Umur Bey 1314 yılında Alaşehir'i almış ve buradan aldığı vergi ile aynı yıl Kütahya'da Vecidiye Medresesi yaptırmıştı. Bu örneğe bakarak Umur Bey Camii ve medresesi kitabelerindeki 1314 tarihinin aynı zamanda Gediz'in fetih tarihi olabileceği sonucuna varılabilir.<sup>24</sup>

Germiyanoğullarının son beyi II. Yakup dönemine kadar bu bölge sürekli el değiştirerek birçok mücadeleye sahne olmuştur. II. Yakup'un başta olduğu sırada da Osmanlıların fetret dönemine girdiğini görmekteyiz. “Fetret devrinde Osmanlı şehzadeleri arasındaki taht mücadelesinde Çelebi Mehmed (I. Mehmed)'i destekleyen 2. Yakub, oğlu olmadığı için topraklarını Osmanlılara bıraktı. Onun 1429'da ölmesi üzerine kesin olarak Osmanlı yönetimine giren Germiyanoğulları beyliği ortadan kalktı.”<sup>25</sup>

Germiyanoğulları bilim adamları ve sanata değer vermiş Kütahya'nın kültürel değerlerini Osmanlı öncesi en yüksek düzeye ulaştırmıştır.

<sup>22</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.60.

<sup>23</sup> Aynı. s.57.

<sup>24</sup> Aynı. s.58.

<sup>25</sup> Ana Britannica, *Germiyanoğulları*, Cilt:9 (İstanbul: Ana Yayıncılık, 2004), s.419.

### 1.1.3. Osmanlı Hâkimiyetinde Gediz

Germiyanoğullarının Osmanlılarla ilk ilişkisi I. Murat zamanına rastlamaktadır. Bu zamanda Germiyanoğullarının beyi olan Süleyman Şah, kızı Devlet Hatun'u, I. Murat'ın oğlu Yıldırım Beyazıt ile evlendirmiştir. Böylece Germiyanoğulları ile Osmanlılar arasında ilk defa akrabalık tesis edilmiştir. Süleyman Şah Kütahya ve dolaylarını çeyiz olarak vermiştir.

“1381 Yılında Kütahya-Tavşanlı-Emet çeyiz olarak Osmanlılara verildiği halde, Gediz'in verilmemesi o dönemde ayrı bir önem taşıdığını gösterir.”<sup>26</sup>

II. Yakup'un 1429 yılında ölümü ile beyliğin Osmanlı topraklarına terk edilmesiyle Kütahya, Osmanlıların sancağı olmuştur. “Gedüs bu dönemde bir tarım ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Kurulduğunda Gedüs diye anılan kentin adı Gedus biçiminde söylenmeye başlamıştır.”<sup>27</sup>

II. Yakup'un 1429 yılında ölümü ile Kütahya Osmanlı Devleti'ne geçmiş ve ilk valiliğine de Umur Beyin oğlu Osman Bey getirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde Anadolu Beylerbeyliğine bağlı kalmıştır. 1451 yılında beylerbeyi olan İshak Paşa, Karamanlıların saldırılarını önledikten sonra Kütahya'da oturmuş ve bir müddet Anadolu Beylerbeyliği merkezi Kütahya'ya taşınmıştır.<sup>28</sup>

1429 yılında Osmanlı yönetimine giren Kütahya, 1510 yılına kadar sakindir. 1511 yılında Şahkulu ayaklanması ile huzur bozulur. Şahkulu 1511 yılında kuşattığı Kütahya'yı ele geçiremez. İsyan, çıkan çatışmalar sonunda Şahkulu ve Hadım Ali Paşanın ölümüyle sonuçlanır. Bu olaylardan sonra durulan Kütahya, Kanuni Sulatan Süleyman'ın ölümüne yakın yıllardaki taht kavgalarından etkilenerek yeniden karışıklığa sürüklenir. Kütahya'da bu dönemde başlayan karışıklıklar Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar devam etmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı memleketleri otuz eyalete bölünmüştü. Kütahya 1451'den 1832 yılına kadar eyalet merkezi olarak kalmıştır. Bu dönemde Gedüs, Kütahya eyaletine bağlıdır.

<sup>26</sup> Erdoğan, *Ön. Ver.*, s.23.

<sup>27</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.68.

<sup>28</sup> Erdoğan, *Ön. Ver.*, s.8.



Gedüs'un en büyük ve en göz alıcı anıt yapıları III. Murat döneminde yapılmıştır. Bu dönemde padişahın yanından ayırmadığı Ak hadım Gazanfer Ağa ile Gedüs'un adları ilk kez iyi ilişkiler içinde bulunan Fetva Emini Gedusi Mehmet Efendi'nin yönlendirmeleri ile yana getirilmiştir. Macaristan'da doğup, Osmanlı sarayında yetişen kapı Ağası Gazanfer Ağa, hiç görmediği ve hiçbir bağının olmadığı Gedüs'a muhteşem bir külliye armağan etti. Külliye, İmparatorluğun baş mimarı Koca Sinan çizmiş, kalfası mimar Süleyman Çavuş'a yaptırmıştır. Gazanfer Ağa Camii ve Gazanfer Ağa Hamamı olarak bilinen eserler Osmanlı kültürünün eşsiz bir yapısı olarak Gedüs tarihinde yerini almıştır.<sup>29</sup>

16. ve 17. yüzyıllarda Anadolu'da gelişen bir dizi ayaklanma meydana geldi. Bu isyanlar Osmanlı Devleti'nin otoritesini sarsmış ve Osmanlı toplum yapısında derin bir bunalıma yol açmıştır. Tarihte Celali İsyancıları adıyla geçen ayaklanmanın önde gelen lideri Deli Hasan kendine hedef olarak, Kütahya ve çevresini almıştır. Deli Hasan'ın kuvvetleri 1601'de Salur köyüne girmiştir. Bu dönem köylerden Gedüs'e büyük bir göç akımı yaşanır.1607 yılına gelindiğinde Gedüs ve çevresi isyancılardan temizlenmiştir.

XVII. yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı İmparatorluğu idari yönetiminde yeni bir sisteme geçerek vergilendirmede bir takım yeni düzenlemeler yapıldı. Halktan daha adil ve düzenli vergi toplamak amacıyla Voyvodalık Sistemi'ne geçildi. Böylece kasaba ve köylerin yönetimi ve vergi toplanması amacıyla Voyvodalar atanmıştır. Gedüs'ta Voyvodalık yönetimi ilk olarak 1698 yılında geçildi. Fakat sistem amaçlandığı gibi işlememiş, Voyvodalar halka adil davranmamıştır. Gedüs Voyvodası Nasuh Ağa Gedüs halkına zulüm ve baskı uyguladı. Sonunda da görevden alındı. Bunun üzerine teslim olmamak için çatışmaya girmiştir. Mücadele sonunda Nasuh Ağa yakalanmış ve 1816 yılında idam edilmiştir.1820 yılına gelindiğinde de Gedüs'te Voyvodalık Sistemi'ne son verildi.

XVIII. yy.'a gelindiğinde voyvodalık sistemi yerine Ayanlık Sistemi'nin Osmanlı hayatında etkin bir rol oynadığı görülmüştür. II. Mahmut döneminde Osmanlı'da askere alınacak nüfusu tespit amacıyla ilk defa nüfus sayımı yapılmıştır.

<sup>29</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.77.

“1831 yılında sadece erkek Müslümanların sayıldığı sayıma göre Gedüs'te 19.969 Müslüman erkek yaşıyordu.”<sup>30</sup>

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Kütahya'da önemli olaylar meydana gelmiştir. “III. Selim devrinde, Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesinden sonra (1798), Fransızlar ile yapılan savaşlarda esir düşen Fransız askerleri Kütahya'da tutulmuştur.”<sup>31</sup> Bundan sonra da Kütahya şehrinde 19.yüzyıla kadar ciddi bir olayla karşılaşmamaktayız. Ancak 1832'ye gelindiğinde Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Osmanlıya karşı ayaklanır. “1833'de Rusya Osmanlı Devleti'ne yardım amacıyla II. Mahmut döneminde on gemilik filonun gelmesiyle batının yaptığı diplomatik girişimler sonucu “ Kütahya Barış Antlaşması” imzalanır ve Mısır ordusu halka zarar vermeden çekilir.”<sup>32</sup> Ancak bu dönem Mısır'dan Anadolu'ya gelen kolera salgını Kütahya ve Gedüs'te da büyük can kaybına yol açmıştır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı'da devlet yönetim bakımından önce beylerbeyliklerine, beylerbeylikleri sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da köylere ayrılmıştır. Tanzimat Döneminde (1839-1876) ülkenin tümünde bu sistem uygulandı. 1845 yılına gelindiğinde Gedüs kısa bir süre Uşak'a bağlı nahiye oldu. 1851 yılında ise Gediz Kütahya sancağına bağlı bir kaza oldu. İlk kaymakamı da İzzet Beydir. Şap madeni köyü de nahiye olarak Gediz'e bağlanır.<sup>33</sup>

Bu dönemde Gediz'in altı mahallesi vardı: “Ahi Ali”<sup>34</sup> (Özyurt) mahallesi, “Gazi Kemal”<sup>35</sup> (Gazi Kemal) mahallesi, “Ömer Bey”<sup>36</sup> (Kumtaş) mahallesi, Sofular (Saygılar) mahallesi, Müstecib (Kızıltepe) mahallesi, “Camii Kebir”<sup>37</sup> (Uluoymak) mahallesi.

<sup>30</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.83.

<sup>31</sup> Aloda Kaplan, “19. Yüzyılda Gediz Nahiyesi'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005),s.10.

<sup>32</sup> Erdoğan, *Ön. Ver.*, s.9.

<sup>33</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.83.

<sup>34</sup> T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu:13, 438 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/ 1530) I,Defter-i Hâkâni Dizisi: I( Ankara: 1993),s.35.

<sup>35</sup> Kadı Kemal, *Aynı.* s.35.

<sup>36</sup> *Aynı.* s.35.

<sup>37</sup> *Aynı.* s.35.

“XIX. yüzyılın sonlarında kent, Hüdavendigâr (Bursa) vilayetinin Kütahya sancağına bağlı bir kaza merkeziydi.”<sup>38</sup> Gediz, Osmanlı döneminde, bir yandan şehirleşmesini tamamlarken, diğer yandan da çevresinde oluşan köylerle kurduğu ilişkiler sonucu tarım ve ticaret merkezi haline gelmiştir.

## 1.2. GEDİZ’İN COĞRAFİ YAPISI

### 1.2.1. Coğrafi Konumu

“Gediz 39 derece, 03 dakika kuzey enlemi ile 29 derece, 25 dakika doğu boylamları arasında yer alır. İlçenin denizden yüksekliği 736 metre olup yüz ölçümü 1468 km karedir.”<sup>39</sup> Gediz ilçesinin kuzeyinde Hisarcık, Emet ve Çavdarhisar, doğusunda Aslanapa ve Altıntaş ilçeleri, güneyinde Uşak, güneybatısında Manisa illeri, batısında Şaphane, kuzeybatısında da Simav ilçeleri yer almaktadır. Kütahya’ya 91 km uzaklıkta olup Uşak iline de 57 km uzaklıkta bulunmaktadır. Gediz Irmağının yukarı kısmında yer alıp içinden Kütahya-İzmir, Kütahya-Uşak, Kütahya-Balıkesir karayolları geçmektedir.

Kütahya iline bağlı bir ilçe olan Gediz, “Ege Bölgesinde yer almakta olup İç Anadolu ile “ İç Batı Anadolu Eşiği” diye adlandırılan geçit alanı üzerinde yer almaktadır.”<sup>40</sup> “ Bu yüzden toprak ve iklim yapısı açısından iki bölgenin de özelliklerini taşır. İlçe alanı, ormanlarla kaplı dağlarla kuşatılmış durumdadır; ortasında bir ova yer alır.”<sup>41</sup>

“Gediz ortalama 1100-1200 metre yükseklikte dalgalı bir plato üzerinde kurulmuştur. Akarsuların açtığı derin vadiler arasından yükselen dağlar, 2300 metrelere kadar ulaşır. Dağlar arasında sıkışıp kalmış ovalar ise ancak dar şeritler halinde akarsu vadileri boyunca uzanır.”<sup>42</sup>

Çevresini saran dağlar arasında kalan Gediz; doğudan Murat Dağı, batıdan Şaphane Dağı, kuzeyden de Mihrioğlu Dağı ile çevrilmiştir.

“Kütahya’nın en yüksek, Ege Bölgesinin de dördüncü yüksek noktası olan Murat Dağı ilçenin doğusunda, kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Gediz’den 30 km

<sup>38</sup> Ana Britannica, “Gediz”, Cilt:9 (İstanbul: Ana yayıncılık, 1988), s.342.

<sup>39</sup> Pınar, Ön. Ver., s.9.

<sup>40</sup> Aynı. s.9.

<sup>41</sup> Ana Britannica, Ön. Ver., s.347.

<sup>42</sup> Pınar, Ön. Ver., s.9.

uzaklıkta yer alan Murat dağının kartaltepe zirvesi 2309 metre yüksekliktedir.”<sup>43</sup> “Antik Çağ’da Ana Tanrıça Kybele’nin Kutsal Mekânı anlamına gelen “Dindymon” adıyla anılan dağ, 1313’ten sonra Türkmen cengâveri Murat Gazi’nin adıyla anılır olmuştur.”<sup>44</sup> Dağın etrafı çam ormanları ve meşelerle kaplı olup dağ turizmi yapılmaktadır.

“Teknotik yapısı bakımından kırık faylar üzerinde yer alan Gediz, ikinci derece deprem bölgesi içinde yer alır. Gediz ovası teknotik hareketler sonucunda oluşan fay kırıkları boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanan oluk biçimli çöküntü alanlarından biridir. Ova kuzeyden Yunt dağıyla Bakırçay ovasından, güneyden Bozdağlarla Küçük Menderes Ovasından ayrılmaktadır. Ovanın uzunluğu ise yaklaşık 150 km’dir. Ova adını Egenin en önemli Akarsuyu olan Gediz nehrinden almış olup verimli bir tarım alanıdır.”<sup>45</sup> “Kuzeydoğuda Balca, kuzeybatıda Çinge, güneyde Erdoğan ve Abide ovaları Gediz’in dağlar arasında sıkışıp kalmış ovalarıdır. Geniş alanlar kaplamasa da ilçenin sebze ve meyve ihtiyacı bu ovalardan karşılanır.”<sup>46</sup> “Ovada kıraç yerlerinde yetiştirilen belli başlı tarım ürünleri tahıl, tütün, baklagillerken sulak bölümlerinde pamuk ve çeşitli sebze ve meyveler yetiştirilmektedir. Ovanın kendine özgü ürünü üzüm olup bağlar genelde ovanın güneyine doğru yayılmıştır.”<sup>47</sup>

### 1.2.2. İklim ve Bitki Örtüsü

Gediz konum olarak, Ege ve İç Anadolu bölgelerinin geçiş alanında yer aldığı için toprak ve iklim yapısı açısından iki bölgenin de özellikleri görülür. “Gediz çevresine göre daha alçak bir yerde bulunmaktadır. Bu sebepten de daha ılıman bir iklim özelliği göstermektedir. Bunun yanında denize dik uzanan Ege dağlarından İç Egeye doğru esen ılık esintilerde bölgenin iklimini etkilemektedir.”<sup>48</sup>

“Kütahya ovası ve çevresinin iklimi, İç Anadolu bölgesinde hâkim olan step ikliminin dışında kalır ve Ege ve Marmara bölgeleri gibi, kurak iklimlerle nemli

<sup>43</sup> Aynı. s.9.

<sup>44</sup> Gediz Belediyesi, *Ön.Ver.*, s.15.

<sup>45</sup> Ana Britannica , *Ön.ver.*,s.349.

<sup>46</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.9.

<sup>47</sup> Aynı. s.12.

<sup>48</sup> Aynı. s.10.

iklimler arasındaki geçiş iklimi tipine girer.”<sup>49</sup> Böylece yarı kurak az nemli iklim tipi ile Akdeniz iklimi ile karasal iklim tipi özelliği arasında bir çeşit geçiş iklimi gösterir.

Gediz de ortalama sıcaklık 13 derece civarındadır. En sıcak aylar temmuz-ağustos, en soğuk aylar ise ocak ve şubat. Yılın ortalama 100 günü yağışlı geçer. Yağışlar daha çok yağmur şeklinde yağar. Kar ocak ve şubat aylarında yağsa da yerde uzun süre kalmaz. Yağışlar ekimde başlar, ocak ve şubatta yoğunlaşır; ilkbaharda ise kısa süreli sağanak geçişleri olur.<sup>50</sup>

“Gediz, sıcaklık bakımından daha çok İç Anadolu iklimi etkisini göstermekle beraber, yağış olarak Marmara ikliminin etkisindedir. Yıllık yağış miktarı 46 mm’dir.”<sup>51</sup> “Kuzey rüzgârları etkili olup en etkilileri karayel, poyraz ve lodos rüzgârlarıdır.”<sup>52</sup>

Gediz’in geçiş ikliminin karakteristik özellikleri bölgenin bitki örtüsünü de etkilemiştir. “Bölgenin bitki örtüsü Marmara ve İç Anadolu bölgelerinin özelliklerini taşımaktadır. Yaygın olarak görülen ağaç cinsi karaçam, meşe ve ardıçtır. Özellikle yüksek platolar orman yerleridir. Bölgede Akdeniz iklimine özgü incir, zeytin, çekirdeksiz üzüm, malta eriği gibi bitkiler de görülmektedir. Ayrıca kuşburnu, böğürtlen, alıç, sumak, adaçayı, kekik, nane, ihlamur, ısırgan otu vb. gibi şifalı bitkiler yetişmektedir. Ayrıca çiğdem, lale, kardelen, orkide gibi çiçekler de yetiştirilmektedir.”<sup>53</sup>

“Yetiştirilen başlıca tarla ürünleri buğday, arpa, şeker pancarı, afyon, soğan, nohut ve kendirdir. Bölgenin başlıca meyveleri vişne, kiraz, elma, armut, ayva, üzüm ve eriktir. Bunların dışında biber, domates, fasulye, salatalık, kabak, pırasa ve ıspanak gibi ürünlerde yetiştirilmektedir.”<sup>54</sup>

“96 familyaya ait 853 çeşit bitkinin yetiştiği bölge oldukça zengin bir bitki örtüsüne sahiptir.”<sup>55</sup>

<sup>49</sup> Doç. Dr. Yusuf Dönmez, *Kütahya Ovasının ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, 1972), s. 37.

<sup>50</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.10.

<sup>51</sup> Gediz Belediyesi, *Ön.Ver.*, s.26.

<sup>52</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.10.

<sup>53</sup> Aynı. s.10.

<sup>54</sup> Ana Britannica, *Ön. Ver.*, s.342.

<sup>55</sup> Gediz Belediyesi, *Ön.Ver.*, s.15.

### 1.2.3. Su Kaynakları

Gediz, "Ege Bölgesinin en önemli akarsu kaynaklarının çıktığı bir su kaynağı bölgesidir. Gediz ırmağı, Ege Bölgesi'nin, Büyük Menderes'ten sonra ikinci büyük akarsuyudur. Uzunluğu 401km'dir. Antik Çağ'daki adı Hermos olan ırmağın su toplama alanı 17.500 km'dir."<sup>56</sup> "Gediz nehrinin suları kışın kabarıp yazın azalırken ilkbaharda taşarak sel karakteriyle büyük zararlara neden olur."<sup>57</sup>

"Gediz nehri kaynağını Murat dağı ve Şaphane dağından inen suların birleşmesinden almaktadır."<sup>58</sup> "Kaplıcalara ve yüzlerce pınara sahip olan aynı zamanda sıcak ve soğuk suyu bünyesinde barındıran Murat dağı, Batı Anadolu'nun en önde gelen su menbalarından biridir. Dağdan çıkan suların oluşturduğu çaylar, üç ayrı yöne doğru akmaktadır. Dağın kuzeydoğu sırtlarından doğan çay Porsuk'a karışarak Karadeniz'e dökülürken dağın kuzeybatısından çıkan çay ise, Gediz nehrine karışarak Ege denizine dökülmektedir. Kaynağını Murat dağından alan bir başka akarsuyu da Banaz çayı olup Ege denizine dökülmektedir. Dağın kuzeybatısından doğan Adırnaz çayı ise kuzey yönünde akarak Ulubat gölüne ulaşmaktadır."<sup>59</sup> "Gediz nehrinin aktığı kuzey-güney doğrultulu kesim derin olduğu için alüvyonların tıkamasıyla 400 hektarlık geniş bir delta oluşturmaktadır."<sup>60</sup> "Dağın batıya dönük yamaçlarından çıkan sular 37-43 derece arasında bir sıcaklık değerine sahiptir."<sup>61</sup>

"Bölgedeki bir diğer önemli sıcak su kaynağı merkezi de Ilıca'dır. Gediz'e sadece 18 km uzaklıktaki Ilıca, 40-85 derecelik sıcak su kaynağıyla Gediz'in ikinci büyük termal bölgesidir."<sup>62</sup>

<sup>56</sup> Ana Britannica, **Ön. Ver.**, s.348.

<sup>57</sup> Pınar, **Ön. Ver.**, s.9.

<sup>58</sup> Ana Britannica, **Ön. Ver.**, s.343.

<sup>59</sup> Gediz Belediyesi, **Ön.Ver.**, s.16.

<sup>60</sup> Ana Britannica, **Ön. Ver.**, s.343.

<sup>61</sup> Gediz Belediyesi, **Ön.Ver.**, s.17.

<sup>62</sup> Pınar, **Ön. Ver.**, s.15.

**İKİNCİ BÖLÜM**  
**OSMANLI HÂKİMİYETİNDE GEDİZ**

## 2.1. İDARİ YAPI

### 2.1.1. Tanzimat Öncesi Gediz'de İdari Yapı

“Gedüs ilk defa Yıldırım Beyazıt tarafından 1390 yılından başlayarak Osmanlı egemenliğine girer. Fetret devri sonrası ise Gedüs 1429'da kesin olarak Osmanlı'ya geçer.”<sup>1</sup>

Evliya Çelebi;

Gedüs, Gedüs adlı Rum kralı yapısıdır. Evvela Germiyanoglu Yakup Bey, ondan da Yıldırım Han zapt etmiştir. Kalesini, Kuyucu Murad Paşa, bir daha Celali sığınmasın diye yıkmıştır. Gedüs şehri Germiyan toprağında Kütahya eyaletinde serbest zeamettir. Birkaç kere Darüssaade Kapı ağalığına has olmuştur. Hala zeamet subaşılığıdır. Vali el koyamaz. 300 akçe ile Şerif kazadır. Kethüda yeri, şeyhülislamı, Nakibi, uleması çoktur. Azmi-zade Çelebi bir mübarek zattır.<sup>2</sup> diye bahseder.

Osmanlı Devleti sosyal ve ekonomik yapısını miri toprak rejimi ile şekillendirmiştir.

Buna göre devlet tarla arazisini kendi mutlak kontrolü altına almak gereğini duymuştur. Buna Miri arazi rejimi diyoruz. Miri topraklar iki kategoriye ayrılıyordu: tapulu arazi ve mukataalı arazi. Tapu rejimine göre, tasarruf edilen, elde tutulan arazi, satılmayan, hibe ve vakıf edilemeyen; fakat babadan oğula bir işletme birliği olarak geçen raiyyet çiftlikleridir. Mukataa rejiminde ise devlet, gelir kaynağını bir özel şahsa belli bir bedel karşılığı kiralamaktadır. Bu, genel anlamda bir iltizamdır.<sup>3</sup>

“XVII. yüzyıldan itibaren mazul vezirler ve mevali, kendilerine tahsis edilen Has ve Arpalıklara gitmeyip, İstanbul'da ikamet imkânı buldukları takdirde, bu yerlerin kendilerine ayrılan gelirlerini toplamak ve bakımlarını kontrol etmek üzere

<sup>1</sup> Pnar, Ön. Ver., s.62.

<sup>2</sup> Zillioğlu, Ön. Ver., s.511.

<sup>3</sup> Halil İnalcık, Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) siyasal, kurumsal ve ekonomik gelişim,(İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2009),s.247-248-249.



görevlendirdikleri vergi memurları (vali vekilleri) Mütesellim adını taşımakta idiler.”<sup>4</sup>

İdare yönetiminde, iller idaresinin tasfiyesinde mütesellim veya müsellim sistemi getirilmişti.

”Bu dönemde livalar (sancaklar), müdürlerle mütesellimler tarafından idare olunan kazalardan ve nahiyelerden teşekkül ediyordu. Nahiyelerin başında bulunduğu idarecilere muhtar ya da kocabaşı denirdi. Bu memurların yanına da meclisler kondu.”<sup>5</sup>

XVII. yüzyılın sonlarına doğru iltizamla işletilen bazı mukataalar malikâne haline getirilerek yeni bir sisteme geçildi.

Mukataalar miri mukataa ve malikâne olmak üzere iki sınıfa ayrıldı. Mukataalar hazineye ait gelir kaynakları idi. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan belgelere göre Gediz’e ilişkin belli başlı mukataalar: Gedüs ve Tevabiisi,<sup>6</sup> Şaphane,<sup>7</sup> Damga,<sup>8</sup> Penbe,<sup>9</sup> ve Çeltikci karyesi Sungur Bey<sup>10</sup> Mukataasıdır.

Zamanla mukataalar, mültezimlere hayat boyunca, hatta çocuklarına geçmek üzere irsi malikâne olarak verilmeye başlanmıştır. “Bu yolla çıplak mülkiyeti daima devlete ait sayılmakla beraber miri topraklar gerçekte büyük arazi halinde yerel ayan ve eşraf eline düştü.”<sup>11</sup> Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan belgelere göre Gediz’e ilişkin malikâneler: Kotort,<sup>12</sup> Şah Sultan,<sup>13</sup> Abdullah Efendi,<sup>14</sup> Mihri Şah Sultan<sup>15</sup> ve Murad Giray Sultan<sup>16</sup> Malikânesidir.

Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyılın sonu, vergilendirme alanında yeni düzenlemelere geçti.

<sup>4</sup> İ. Parmaksızoğlu, *Mütesellim*, Türk Ansiklopedisi, Cilt:25 (Ankara: Milli Eğitim Basım Evi,1977), s.42.

<sup>5</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.83.

<sup>6</sup> BOA. İE.ML.. Dosya No: 110 Gömlek No: 10439.

<sup>7</sup> BOA. C..DRB. Dosya No:11 Gömlek No: 501.

<sup>8</sup> BOA. C..ML.. Dosya No:399 Gömlek No:16394.

<sup>9</sup> BOA. C..ML.. Dosya No:534 Gömlek No: 12910.

<sup>10</sup> BOA. HAT. Dosya No: 1355 Gömlek No: 53050.

<sup>11</sup> İnalçık, *Ön. Ver.*, s.335.

<sup>12</sup> BOA. İE.MDN. Dosya No:3 Gömlek No: 231.

<sup>13</sup> BOA. C..DRB. Dosya No:35 Gömlek No: 1701.

<sup>14</sup> BOA. C..ML.. Dosya No:742 Gömlek No: 30253.

<sup>15</sup> BOA. C..DRB. Dosya No:60 Gömlek No: 2991.

<sup>16</sup> BOA. C..ML.. Dosya No:769 Gömlek No: 31381.

Yeni dönemde genişleyen bir idare yöntemi de, hükümetin vergi gelirini garanti etmek üzere valilikleri iltizamla vermesidir. Bu yöntemle göre, vali her yıl hazineye o vilayetin vergi geliri olarak, giderler çıktıktan sonra kararlaştırılmış bir para (bedel) ödemeyi garanti etmekte idi. Valiler çoğu zaman bu gelirlerin toplanmasını yerel ayana iltizama verirlerdi. Birçok ayan, voyvoda veya mütesellim adı altında valilerin vekili olarak hizmet eder, gerçekte yönetimi ellerinde bulundururlardı.<sup>17</sup>

Osmanlı Devleti sosyal ve ekonomik yapısını şekillendirirken, vergi kaynaklarının düzenli olarak toplanması ve gelirlerin hazineye aktarımı ile ilgili olarak zamanla farklı düzenlemeler yapma yoluna girmiştir.

Özellikle halktan daha adil ve düzenli vergi toplamayı amaçlayan bu düzenlemelerin birisi de kasaba ve köylere voyvodaların atanmasıdır. "Voyvodalar eyalet valileri ile mutasarrıflarca kendi bölgelerindeki küçük birimlerin yönetimi ve vergi toplayıcısı olarak görevlendirildiler. Voyvodalar halkın kendi isteği ile atanır ve yine halkın isteği ile sık sık görevden alınır."18

Yapılan yeni düzenlemeler de beklenen sonucu vermediği gibi aksine merkezi otorite zayıfladı, reayanın soyulmasına neden yolsuzlukların önüne geçilemedi.

"Voyvodalar, sancak beyleri, subaşlar, evkaf ve emlakı idare edenler, saray gözdelelerine verilmiş köylerdeki kâhyalar, vergi toplayan eminler ve mültezimler, kadı naipileri sık sık, 10 veya 15 atlı ile vilayete devre çıkmakta, her indikleri köyde reayaya kendilerini ve hayvanlarını bedava beslemekte, yetkilerini aşarak fazladan para toplamaktadırlar."<sup>19</sup>

"Gedüs'te voyvodalık yönetimine 1698 yılında geçildi. Anadolu'nun hemen her yerinde olduğu gibi Gedüs'te da voyvodalık sistemi amaçlandığı gibi işlemedi. Voyvodalar halka adil davranmıyor ve açıkça zulmediyordu."<sup>20</sup>

*Örneğin, 1235 yılı Gediz'de voyvodalık yapan Gediz Voyvodası Maktul Nasuhoğlu Nasuh<sup>21</sup> da bunlardan biriydi.*

<sup>17</sup> İncelik, *Ön. Ver.*, s.335-336.

<sup>18</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.82.

<sup>19</sup> İncelik, *Ön. Ver.*, s.324.

<sup>20</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.82.

“Gedüs Voyvodası Nasuh Ağa Gedüs halkına gösterdiği zulüm ve baskıdan bir türlü vazgeçmiyor, hakkındaki şikâyetlere gülüp geçiyordu. Anadolu valisi Hasan Paşa ile giriştiği çarpışma sonucu Nasuh Ağa yakalanarak idam edildi.(1816) Gedüs ’te Voyvodalık sistemine son verildi ve halk derin bir nefes aldı.(1820) ”<sup>22</sup>

Osmanlı taşra teşkilatına bakıldığında; Gediz’in Kütahya sancağına bağlı küçük bir kaza merkezi olduğu görülür. İdare yönetiminde, iller idaresinin tasfiyesinde mütesellim sistemi geçerli iken XVII. yüzyılın sonlarına doğru iltizamla işletilen bazı mukataalar malikâne haline getirilerek yeni bir sisteme geçildi. İltizamla yönetilen mukataaların malikâne haline getirilmesi ile Gediz’in idari yapısı değişerek ayan ve eşraflar güç kazandı. Sancak beylerinin yönetiminde olan Gediz’de 1698 yılında voyvodalık sistemi başlamıştır. Ancak voyvodaların görevlerini ihmal ederek halka kötü muamele yapmaları üzerine yeni bir sisteme geçildi.

### 2.1.2. Tanzimat sonrası Gediz’de İdari Yapı

XVIII. yüzyılına gelindiğinde malikâne sistemi yerine yavaş yavaş ayanlık, Osmanlı hayatında etkin rol oynamaya başladı. “Ayan, bir memleketin, bir bölgenin, bir kasabanın veya bir sınıfın ileri gelenleri hakkında kullanılan bir tabirdir. Zamanla ve en çok XVIII. yüzyıldan itibaren imparatorluğun muhtelif yerlerinde, çoğu yerli eşraf ailelerinden olmak üzere türeyen bir sınıfa da bu isim verilmiştir.”<sup>23</sup> II. Mahmut dönemine gelindiğinde ise ayanlar birer hükümet memuru haline getirildi. Bu dönemde Gediz’de ayanlık yapanlardan biri de Musaoğlu Hacı Süleyman<sup>24</sup> idi.

“XVIII. yüzyılın ikinci yarısında hanedanların ortaya çıkması, ayan rejiminde son gelişme dönemini imgeler ve feodalleşme böylece tam sonuna ulaşmış sayılabilir. Ayanlar ve hanedanlar doğrudan doğruya imparatorluğa egemen oldular. Sened-i İttifak (1808) ile eyaletlerde egemenliklerine hukuki bir zemin hazırlamaya kalkıştılar.”<sup>25</sup>

Bütün bu gelişmeler üzerine ayanlığın kaldırılmasına karar verildi. Bunun için, “önce 1826’dan sonra kurulan Sandık Eminliğine Ayanların bazı görevleri

<sup>21</sup> BOA. C..ML.. Dosya No:186 Gömlek No:7764.

<sup>22</sup> Pınar, **Ön. Ver.**, s.82-83.

<sup>23</sup> Midhat Sertoğlu, “Ayan”, **Osmanlı Tarih Lügati** (Düzeltilmiş ve İlaveli İkinci Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986 ), s.25.

<sup>24</sup> BOA. C..AS.. Dosya No:600 Gömlek No: 25310.

<sup>25</sup> İnalçık, **Ön. Ver.**, s.337.

aktarıldı. Sonra İstanbul (1829) ve Anadolu'daki köy ve mahallelerde (1833) muhtarlık örgütü kurulunca ayanların fonksiyonları da kalmadı.”<sup>26</sup>

Ayanlığın kaldırılması ile vilayetlerin başkente olan bağlılıklarını arttırmak için valilerin vilayet sırtından geçinmesine son verildi. Valiler birer ücretli memur haline getirildiler. “Valilerin görevleri arasında redif denen, Avrupa usulünde askerler yetiştirme şartı da verilmişti. Valilerin yetiştirdiği bu rediflerin sayıları artınca da müşirlikler kuruldu. Müşirler, buldukları yerlerin askeri ve mali işleriyle uğraşırlardı. Müşirlikler ise sancaklardan birkaçının birleştirilmesiyle kuruldu.”<sup>27</sup>

“II. Mahmut döneminde bir ara müşir rütbesiyle eyaletlere gönderilen valiler; yılda bir kere bağlı sancakların naib, kadı, voyvoda gibi ileri gelenleriyle güvenlik işlerini, vergi konularını tartışıp karara bağlıyorlardı. Kurulan bu divanlara “Meşveret Divanı” deniyordu.”<sup>28</sup>

“Tanzimat Devrinde (1839-1876) ülkenin tümü eyaletlere, sancaklara, kazalara, nahiyelere ve köylere bölündü. Bu sistem 1845'ten sonra tüm ülkede uygulandı.”<sup>29</sup>

19. yüzyıla kadar imparatorluk yönetiminin bazı hizmetleri mahalli gruplara, dini cemaatlere, vakıflara bıraktığı bu dönemde; vergilerin konması ve toplanması daha önce cemaat idarelerinin, şehir ileri gelenlerinin oylarıyla kararlaştırılarak mültezimler tarafından toplanıyordu.

“Devlet miri toprakların vergi gelirini, öteden beri iltizam yöntemiyle toplardı. Yeni rejimde, uzun savaşlar ve mali sıkıntılar sonucunda, devlet mültezimlere gittikçe daha geniş yetkiler tanımaya başladı.”<sup>30</sup> Böylece devlet gelirlerini toplama işini üzerine alan mültezimler etkin bir güç haline gelmişti.

Yalnız doğrudan doğruya merkezi hazine elindeki toprakların, yani mukataaların değil; aynı zamanda paşaların ve beylerin veya şehir ve kasabalarda oturan her çeşit dirlik sahiplerinin gelirleri de iltizam yöntemiyle toplanırdı. Büyük mültezimler, iltizamı parçalar halinde daha

<sup>26</sup>Sabri Sürgevil, **Türkiye’de Çağdaşlaşma Hareketleri**, (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları,2005),s.95.

<sup>27</sup> Aynı. s.106.

<sup>28</sup> Ortaylı, **Ön. Ver.**, s. 33.

<sup>29</sup> Ana Britannica, **Ön. Ver.**, s.343.

<sup>30</sup> İncelik, **Ön. Ver.**, s.335.

küçük yerel mültezimlere iltizama verirlerdi. Bunlar ise, genellikle yerli ayanlardan idiler.<sup>31</sup>

Bu dönemde, iltizam sistemi bozularak halkı ezen ve bunaltan bir yapıya dönüştü. Ülkede yolsuzlukların önüne geçilemedi. “Ödediği iltizam bedelini çıkarmak ve kârını mümkün olan azami noktaya ulaştırmak isteyen mültezimler, sahip oldukları devlet tahsildarlarına denk yetkilerle daha çok vergi alma peşindeydiler.”<sup>32</sup>

“Tanzimat Fermanı ile tüm bölgelerde, 1840 yılı martından itibaren iltizam “usul-i zulmiyesi ref ve ilga” edildi.”<sup>33</sup> İltizam usulünün kaldırılması ile Mültezim sistemine son verilerek yerine boşluğu doldurmak için Muhassıllık sistemi kuruldu.

“Abdülmecid Devrinde maliyede önemli ıslahatlar yapıldı. İltizam usulü kaldırılarak vergilerin toplanması, merkezden gönderilecek vali derecesinde yetkili muhassıl adı verilen memurların kontrolüne bırakılır.”<sup>34</sup> Gediz’de görev yapan muhassılların birisi de Müstakim Efendi<sup>35</sup> dir.

Muhassıllık sisteminin gelmesi ve bundan sonraki yılları Gediz’in idari yapısına gelince; bağlı bulunduğu idari birim olan Kütahya sancağında bir dizi yeni düzenlemelere gidildi. “1840’ yılında Kütahya’nın askeri işleri Hüdavendigâr – Bursa- sancağına bağlandı ve Kütahya’ya Mazhar paşa tayin edildi.”<sup>36</sup>

“1841 senesine gelindiğinde Kütahya, Kocaeli, Bolu, Eskişehir, Karesi, Karahisar-ı Sahip sancakları ile birlikte Hüdavendigâr eyaleti teşkil edilmiştir. Münasip kaymakamlarla idaresi uygun görülen bu sancakların ortasında yer alan Kütahya merkez kabul edilmiş, yalnız eyalet ismine Hüdavendigâr eyaleti denilmiştir.”<sup>37</sup> Eyaletin başına da Rıza Paşa<sup>38</sup> getirilmiştir.

<sup>31</sup> Aynı. s.335.

<sup>32</sup> Şener, **Ön. Ver.**, s.36.

<sup>33</sup> Aynı. s.37.

<sup>34</sup> Küçük, **Ön. Ver.**, s.262.

<sup>35</sup> BOA. HAT. Dosya No:1353 Gömlek No: 52883.

<sup>36</sup> Güner, **Ön. Ver.**, s.11.

<sup>37</sup> Abdullah Yüksel, “H.1287 (M.1870) – H.1297 (M.1880) Yılları Arasında Hüdavendigâr Vilayeti Salnamelerinde Kütahya Sancağı”, (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2008),s.17.

<sup>38</sup> Serkan Karaca, “Kütahya Şer’ iye Sicilleri 22 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2007),s.96.

“Gediz 1845 taksimatından sonra kısa bir süre Uşak’a bağlı Nahiye oldu. Daha sonrada 1851 yılında Kütahya Sancağına bağlı bir kaza oldu.”<sup>39</sup>

“Gediz’de ilçe teşkilatı 1851 de kurulmuştur. İlk kaymakamı İzzet Beydir. Gediz ilçesine bağlı 3 kasaba belediyesi bir bucak ve 76 köy vardır.”<sup>40</sup>

1864 yılında eyaletler kaldırılarak İl teşkilatı kurulmuştur.

“H.1287(1870) tarihli Hüdavendigâr Vilayet Salnamesinde, Kütahya Sancağında; Kütahya merkez, Tavşanlı, Uşak, Banaz, Gedus (Gediz), Simav, Eğrigöz (Emet), Dağardı, Eskişehir, Seyitgazi ve İnönü olmak üzere 11 kazası vardır.”<sup>41</sup>

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Gediz’in idari yapısında ayanlar etkin bir rol oynadılar. Zamanla ayanların eyaletlerde egemen güç olmaya başlaması üzerine ayanlığın kaldırılmasına karar verildi. Gediz’in bağlı bulunduğu idari birim olan Kütahya sancağı 1840’ yılında askeri işleri Hüdavendigâr-Bursa sancağına bağlandı. 1841 senesine gelindiğinde Kütahya merkez olmak üzere Hüdavendigâr eyaleti teşkil edilmiştir. Gediz 1845 taksimatından sonra kısa bir süre Uşak’a bağlı Nahiye iken 1851 yılında ise Kütahya sancağına bağlı bir kaza oldu. 1851 de Gediz’de ilçe teşkilatı kurulmuştur. 1864 yılında eyaletler kaldırılarak İl teşkilatı getirilmiş ve 1870 yılında Gediz, Kütahya’nın 11 kazasından biri olmuştur.

## 2.2. EKONOMİK YAPI

### 2.2.1. Osmanlı Ekonomik Yapısı

Osmanlı Devletinin ekonomik sisteminin en önemli müesseselerinden birisi mali teşkilattır. Osmanlı maliyesinin farklı gelir kaynaklarının başında ise halktan toplanan vergi kaynakları geliyordu. Kamu hizmetlerinin düzenli bir şekilde devamlılığını temin için başvurulmuş bir çare olan vergi gelirleri, devletlerin ekonomik ve sosyal hayatlarında önemli bir unsurdur.

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan itibaren süre gelen fetihlerle beraber genişleyen topraklarında, gelir kaynaklarını tespit etmek amacıyla bir dizi vergi sistemi uygulamıştır. Bu sistemde amaç vergilerin adil bir şekilde toplamaktır. Bunun için de kişilerin ne miktarda vergi verecekleri, bireylerin vergi ödeyebilme durumları

<sup>39</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.83.

<sup>40</sup> Aras, *Ön. Ver.*, s.7.

<sup>41</sup> Yüksel, *Ön. Ver.*, s.36.

ve kimlerin vergiden muaf tutulacağını belirlenerek gelir kaynaklarının tespit edilmesi gerekiyordu.

Bu sebeple, “fetihlerden sonra gerçekleştirilen ilk iş de, elde edilmesi mümkün bütün gelir kaynaklarının araştırılıp deftere kaydedilmesi oluyordu.”<sup>42</sup> Yeni fethedilen bölge veya ülke Osmanlı İmparatorluğu’na ilhakında oluşturulan tımar sistemi kurulurken ilk iş arazi tahrirleri oluşturmaktı. “Tahririn nihai hedefinin, bütün vergi kaynaklarının kaydedilip değerlendirilebilir hale getirilmesi, vergi kaçırma faaliyetinin açığa çıkarılması ve her türlü vergi muafiyetinin gözden geçirilmesi yoluyla kamu gelirlerinin artırılması olduğu ifade ediliyordu.”<sup>43</sup>

Osmanlı Kuruluş döneminde gelirleri masraflarına göre daha çoktu. Bu dönemde Osmanlı askerinin büyük bir kısmı tımarlı sipahiydi. Devlet erkânın ise has ve tımarlarının gelirleri yeterli geliyordu. Devletin tek masrafı Kapıkulu askerlerine verilen para (maaş) idi. Gelirlerin fazlası ise; cami, medrese, köprü, han, hamam gibi imar işlerinde harcanıyordu.

Osmanlı Devleti, beylikler döneminden itibaren sistemli bir mali teşkilata sahip olmuştur. Osmanlı maliyesi, Miri (dış) hazine ve Enderun (iç) hazine olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Dış hazinenin görevi, devletin gelirlerini toplamak ve gerekli masrafları yerli yerinde kullanmaktı. İç hazine ise padişaha ait olup hazineyi istedikleri şekilde kullanabiliyorlardı. Dış hazinenin parası yetmediği durumda, iç hazineden borç olarak ödünç para alabiliyordu. Dış hazine, defterdarın sorumluluğunda ve vezirin denetimi altındaydı.

“Osmanlı Devlet teşkilatında mali işleri yürüten üst makam defterdarlıktır. Baş defterdar bugünkü yaklaşımla maliye bakanı yerindedir. Merkez ve taşra maliye teşkilatı ona bağlıdır. Baş defterdar sadrazama karşı sorumluydu. Defterdarlığın yönetimindeki çeşitli kalemler hazinenin çeşitli gelir ve gider hesaplarının tutulduğu bürolardan ve yardımcı diğer bürolardan oluşuyordu.”<sup>44</sup>

<sup>42</sup> Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)**, Çeviren: Halil Berktaş, Cilt: I (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000), s. 175.

<sup>43</sup> Aynı. s.175.

<sup>44</sup> Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi** (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985), s.40.

Batı usulünde bir maliye sistemi kurulmasını sağlayacak çağdaş maliye prensipleri Tanzimat Fermanı ile ilan edilmiştir. Bunlar; vergilerin halkın kudretine göre alınacağı, muntazam ve adil bir şekilde toplanacağı, devlet gelirleri ile giderlerinin, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye tarafından tespit ve kontrol konularına değinmektedir. Tanzimat Dönemi'nde Maliye Nezareti tüm mali işleri kontrol eden bir nezaret olarak kurulmuştur. 1840 yılında alınan bir kararla da daha önce devlet gelir ve giderlerinin belirli bölümlerini kontrol eden Mansure ve Redif Hazinesiyle Hazine-i Amire'nin ilgasıyla, Maliye Hazinesi'nin tüm devlet gelir ve giderlerini yöneten tek hazine haline getirilmiştir. 1841 mali yılı için bir bütçe hazırlamaya yönelik bir çalışma yapılmıştır. Ancak bu safhada henüz bir bütçe geleneği doğmamıştır. Bu taslak toplam gelir ve giderlerle ilgili bir on tahmin niteliğindedir. Modern bir bütçenin hazırlanması ve bunun esaslarını getiren çerçeve kararının ortaya çıkması 1845 yılında gerçekleşmiştir.<sup>45</sup>

### 2.2.2. Gediz'in Ekonomik Yapısı

Osmanlı hazinesinin gelir ve giderleri defterdarın sorumluluğundaydı. Darphane Emini ise, Darphane'nin amiriydi. Darbhane'den zabt ve idare olunan mukataalar, Gediz ve Maruniye Şaphaneleri Mukataası,<sup>46</sup> Gediz Şaphane Mukataası<sup>47</sup> ve Gediz ve Tevabii Mukataası<sup>48</sup> idi.

“Gediz Nahiyesi'nde nüfusun temel geçim kaynağı, zirai gelirlerdir. Ancak nüfusun bir kısmı, çiftçiliğin yanında başka ekonomik faaliyetlerle de uğraşmaktadır. Nahiyede hanelerin büyük bir çoğunluğu zirai faaliyetlerden gelir sağlamaktadır. Nahiyede genelde, gelir grupları arasında en önemli paya sahip olan birinci grup, çiftçiliktir. Bu grubun içerisinde, tarla ürünleri üretimi ve bağ-bahçecilik yer almaktadır.”<sup>49</sup>

<sup>45</sup> Niltüfer Bakan, “ Salnamelere Göre Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kütahya Sancağı'nın Sosyo-Ekonomik Profili”, (Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, 2007),s.91-92.

<sup>46</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 27 Gömlek No: 1309.

<sup>47</sup> BOA. C..ML.. Dosya No: 213 Gömlek No: 8751.

<sup>48</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 62 Gömlek No: 3056.

<sup>49</sup> Kaplan, *Ön. Ver.*, s.20.



Gediz'de tarım üretiminde en büyük payı bağcılık almıştır. Bölgede yetiştirilen zirai ürünlerden en önemlisi üzümdür. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde şöyle anlatır; “Kütahya'yı meyva bakımından doyuran burasıdır. Üzüümü, emrudu, pamuk bezi, üzüm güfteri meşhurdur.”<sup>50</sup>

Gediz'de yetiştirilen tarım ürünlerinden buğday, hinta<sup>51</sup> ve arpa<sup>52</sup> gelmektedir. Bunların dışında; A'lâf<sup>53</sup>, burçak<sup>54</sup> ve nohut<sup>55</sup> ekiminin yapıldığı da görülür.

Gediz'de birçok yerde un değirmeni (dakîk âsiyabı)<sup>56</sup> bulunmaktadır. Mesela;

“... Gedüs Kazası'na tâbi Gökler Karyesi... bir ocak dakîk âsiyabı ve ittisâlinde yarım dönüm merâ tarafeynden îcâb ve kabûli hâvî şurût-ı müfside ve muvâza'adan âri bey-i bât-ı sahîh-i şer'î ile merkum Ali'ye ikibin sekizyüz guruşa bey ve temlik ve teslît eylediği...”<sup>57</sup>

Burada; Gediz kazasına tâbi Gökler Karyesinde, bir ocak un değirmeni ve yakınında yarım dönüm meranın iki taraf içinde lazım olduğu ve kabulü için şartları bozan ve danışıklı olarak kati satışla merkum Ali'ye iki bin sekiz yüz kuruşa satıp mülk olarak vermek için musallat eylediği yazmaktadır. Buradaki kayıttan da anlaşıldığı gibi bu belge Gediz'de un değirmeni bulunduğunun bir kanıtıdır.

Gediz'de yetiştirildiği bilinen diğer tarım ürünleri de afyon<sup>58</sup>, asmalık<sup>59</sup>, bostan<sup>60</sup> ve soğandır.<sup>61</sup>

Gediz'de tarım ve ziraat faaliyetlerinde zaman zaman olumsuzluklar da yaşanmaktadır. Bunların başında Gediz nehrinin taşması ve verdiği zararlar gelir. Mesela; *Menemen kazasından İstanbul ihtiyacı için tertip edilip Çandarlı iskelesinde*

<sup>50</sup> Zillioğlu, *Ön. Ver.*, s.512.

<sup>51</sup> Öznur Kutluğ Bozkurt, “Kütahya Şer’ iye Sicilleri 8 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2006),s.85.

<sup>52</sup> BOA. Temettuât, No: 07873, Sayfa: 32.

<sup>53</sup> BOA. Temettuât, No: 07873, Sayfa: 69.

<sup>54</sup> BOA. Temettuât, No: 07873, Sayfa: 32.

<sup>55</sup> BOA. Temettuât, No: 07873, Sayfa: 69.

<sup>56</sup> BOA. Temettuât, No: 07863, Sayfa: 4.

<sup>57</sup> Özlem Sunar, “29 numaralı Kütahya Şeriye Sicili”, (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2002),s.176.

<sup>58</sup> BOA. Temettuât, No: 07873, Sayfa: 84.

<sup>59</sup> BOA. Temettuât, No: 07873, Sayfa: 21.

<sup>60</sup> BOA. Temettuât, No: 07873, Sayfa: 54.

<sup>61</sup> BOA. Temettuât, No: 07873, Sayfa: 56.

*nakil olunacak zahirenin, Gediz nehrinin taşması yüzünden ekinler çok zarara uğradığı...<sup>62</sup> gibi.*

Gediz'in temel geçim kaynaklarından birisi de hayvancılıktır. Küçük ve büyük baş hayvan yetiştiriciliğinin oldukça yaygın olarak yapıldığı görülür. Büyük baş hayvancılıkta yetiştirilen hayvan çeşitleri; inek, buzağı, düğe, camus, malak ..vb, küçükbaş hayvan ise keçi, oğlak, kuzu, ganem ..vb.gibi hayvanlardan oluşmaktadır.<sup>63</sup> Gediz'de arıcılık da önemli bir yere sahiptir.<sup>64</sup>

“Gediz’de deve (şütüran), katır, at, kısarak, tay ve deve gibi binek hayvanları da yetiştirilmektedir.”<sup>65</sup> Bu arada askeri amaçlı üretim de görülmektedir.

Kadı sicillerindeki bazı kayıtlarda deve bedelleri; “*Kaza-i Gedüs bedel-i mihar şütüran aded 36 gurus 5400*”<sup>66</sup> ve “*Kaza-i Gedüs 15 mehar şütüran*”<sup>67</sup> olarak koyun bedellerinin ise “*Kaza-i Gediz 225 ganem re's 1125 gurus*”<sup>68</sup> ve “*Kaza-i Gediz ganem re's 71*”<sup>69</sup> olarak askere gönderildiği bildirilmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki belgelerde Gediz’e isabet eden kırkbeş mehar devenin mükemmel takımlarıyla ve devecisiyle orduya gönderildiği<sup>70</sup> bildirilmiştir.

BOA. de yer alan buna ilişkin başka bir belgede ise “*Kütahya sancağının Gediz ve Baklan kazalarından mürettep deve bedeliyelerinin tahsili*”<sup>71</sup> belirtilmiştir.

Diğer bir belgede ise, “*Kütahya kazalarından mürettep deve, katır ve mübayaa zahiresinin tahsiline muhalefet eden Gediz Ayanından Musaoğlu Hacı Süleyman ve sairenin mümanaatına bakılmayarak tahsili*”<sup>72</sup> denilmektedir. Diğer bir deyişle, Kütahya kazalarından ayrılmış olan deve, katır ve satın alınan yiyeceklerin tahsiline muhalefet eden Gediz Ayanından Musaoğlu Hacı Süleyman ve sairenin engel olmalarına bakılmayarak tahsil edilmesidir.

<sup>62</sup> BOA. C..BLD. Dosya No: 91 Gömlek No: 4506.

<sup>63</sup> BOA. Temettuât, No: 07910, Sayfa: 37.

<sup>64</sup> BOA. Temettuât, No: 07873, Sayfa: 63.

<sup>65</sup> BOA. Temettuât, No: 07910, Sayfa: 37.

<sup>66</sup> Bozkurt, *Ön. Ver.*, s.32.

<sup>67</sup> Bozkurt, *Ön. Ver.*, s.112.

<sup>68</sup> Bozkurt, *Ön. Ver.*, s.74.

<sup>69</sup> Bozkurt, *Ön. Ver.*, s.118.

<sup>70</sup> BOA. C..AS.. Dosya No: 618 Gömlek No: 26091.

<sup>71</sup> BOA. C..ML.. Dosya No: 337 Gömlek No: 13840.

<sup>72</sup> BOA. C..AS.. Dosya No: 600 Gömlek No: 25310.

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belgede ihtiyaç için gerekli olan koyun tahsili ile ilgili olarak; “Kütahya sakinlerinden es-Seyyid Hüseyin Ağa'nın Şeyhli, Baklan ve Gediz kazalarında mevcut olan kura ahalilerinin edası lazım gelen adet-i ağnamların şürutu üzere tahsili”<sup>73</sup> bildirilmiştir.

Gediz'in gelir kaynaklarını oluşturan bir diğer geçim kaynağı da ormancılık ve odunculuktur.<sup>74</sup>

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belgelerde Gediz'de kereste, sütun ve seren imali yapıldığı ve ordunun ihtiyacına gönderildiğine ilişkin birçok belge bulunmaktadır.

*Tersane Emini Yusuf Efendi marifetiyle Gediz, Alaylı, Çayağzı ve Hendek taraflarından Donanma-yı Hümayun kalyonları ve gemileri için kestirilerek İstanbul'a gönderilen sütun ve serenler*<sup>75</sup> bize Gediz'de sütun ve seren imali yapıldığını gösterir.

*Gediz ve havalisinden tersanedeki kalyonlar levazımı için gönderilmesi mutat olan seren ve sütunlar gelmediğinden Gediz, Bartın, Amasra ve sair iskelelerden gemi tedarikiyle seren ve sütunların yükletilerek tersaneye sürat-i irsal*<sup>76</sup> edilmiştir.

*Tersane ve Donanma kalyonları için Gediz ve havalisinden kat' ve nakl olunacak seren ve sair kereste*<sup>77</sup> tedarik edilmiştir.

*Tersane'de inşa olunacak büyük havuz için Gediz ve havalisinden kat' ve nakli mürettep kerestenin gemi navlunun İrad-ı Cedid Hazinesi'nden alındığı*<sup>78</sup> belirtilmiştir.

*Tersanede büyük havuzun inşası için Gediz ve havalisinden müretteb kerestelerin İstanbul'dan gönderilen gemilere konularak süratle gönderilmesi*<sup>79</sup> istenmiştir.

*Tersanede yapılacak büyük havuz için Gediz iskelesinden celb edilecek keresteler*<sup>80</sup> belirtilmiştir.

<sup>73</sup> BOA. İE.ŞKRT Dosya No: 3 Gömlek No: 276.

<sup>74</sup> BOA. Temettuât, No: 07873 Sayfa: 100.

<sup>75</sup> BOA. TS.MA.d Dosya No: Gömlek No: 5424.

<sup>76</sup> BOA. C..BH.. Dosya No:81 Gömlek No: 3899.

<sup>77</sup> BOA. C..BH.. Dosya No:240 Gömlek No: 11151.

<sup>78</sup> BOA. C..BH.. Dosya No:250 Gömlek No: 11569.

<sup>79</sup> BOA. C..BH.. Dosya No: 94 Gömlek No: 4510.

*Tersane için Gediz, Alaylı, Çayağzı, Hendek ve havalisi kazalarından kesilip getirilecek ecnas-ı<sup>81</sup> ve Donanma kalyonları için Gediz kazasından müretteb<sup>82</sup> seren ve direklerin nakil edilmesi... bildirilmiştir.*

*Donanma'nın seren ve sütunlarının tamiri için Hasan Çelebizade Halil Ağa marifetiyle<sup>83</sup> Gediz tarafında kerestelerin kesildiği bildirilmiştir.*

*“Gediz, Alaylı, Çayağzı ve Hendek havalisinden donanma için 165 sütun ve 1240 seren mübayaa ve irsali”<sup>84</sup> ve “Donanma sefaini için Gediz ve havalisinden mübayaa olunan seren ve sütunlar”<sup>85</sup> Gediz’de seren ve sütun satışının olduğunun bir göstergesidir.*

Gediz halkının temel geçim kaynağı tarım olmasıyla beraber zanaat da gelişmiştir. Gediz ve Şaphane yörelerinde iplik, ham bez ve halı, dokumacılık gelişmiştir. Pek çok evde bulunan tezgâhlarda yaygın biçimde kilim dokunur. Dokumacılığa bağlı olarak kök boya yetiştiriciliği de yaygın olarak görülmüştür.<sup>86</sup> Bir diğer meslek alanı da dericilik (debbağlık) olduğu görülmüştür.<sup>87</sup>

Gediz’de kilim ve çuval dokumacılığının yapıldığı BOA’ne ait belgede *“Uşak, Dinar, Simav, Gediz, Eğrigöz ve Dağardı kazalarına mürettep kilim ve çuvallar Cebehane’ye teslim edildiği”<sup>88</sup> bildirilmiştir.*

*Ayrıca, “Gediz kasabası çulha esnafının İstanbul’da bazı tüccara sattıkları bezler”<sup>89</sup> Gediz’de dokumacılıkla uğraşıldığını gösterir.*

Gediz’de dokunup askeriye gönderilen kilim ve un çuvalı sayısına dair kadı sicillerine ait belgelerde; *“Gedüz kazası kilim sitre adet 15,”<sup>90</sup> “Kaza-i Gedüs kilim-i sâyesân 48 adet”<sup>91</sup> ve “Kaza-i Gediz çuvâl-ı dakîk (un çuvalı) çift 90 kilim sayâne adet 68”<sup>92</sup> olarak belirtilmiştir.*

<sup>80</sup> BOA. C..BH.. Dosya No: 22 Gömlek No: 1070.

<sup>81</sup> BOA. C..BH.. Dosya No: 51 Gömlek No: 2404.

<sup>82</sup> BOA. C..BH.. Dosya No: 17 Gömlek No: 849.

<sup>83</sup> BOA. C..BH.. Dosya No: 226 Gömlek No: 10498.

<sup>84</sup> BOA. C..BH.. Dosya No: 103 Gömlek No: 4991.

<sup>85</sup> BOA. C..BH.. Dosya No: 4 Gömlek No: 156.

<sup>86</sup> BOA. Temettuât, No: 07894, Sayfa: 5.

<sup>87</sup> BOA. Temettuât, No: 07870, Sayfa: 21.

<sup>88</sup> BOA. C..AS.. Dosya No: 222 Gömlek No: 9462.

<sup>89</sup> BOA. C..İKTS Dosya No: 14 Gömlek No: 661.

<sup>90</sup> Bozkurt, *Ön. Ver.*, s.138.

<sup>91</sup> Ö. Kırşad Karacagil, “6 Numaralı Kütahya Şer’ iye Sicili Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği”, (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2002),s.195.

<sup>92</sup> Bozkurt, *Ön. Ver.*, s.147.

Ayrıca, Gedüs'e ait bir urgan cinsinin olduğunu "*Gedüs urganı 35 13 gurus*"<sup>93</sup> ifadesinden öğrenmekteyiz.

Gediz'in temel geçim kaynaklarını oluşturan bir diğer alan da madencilik olmuştur. Gediz'in önemli maden kaynaklarından birisini de demircilik ve buna bağlı meslek dalları oluşturmuştur.<sup>94</sup> Gediz'de şap madeni çok önemlidir. "Şap, nışadıra benzer buruk bir tadı olan, alkali minerallerin, amonyum, demir, alüminyum, krom gibi metallerin sülfatlarından meydana gelen antiseptik bir maddedir."<sup>95</sup>

Evliya Çelebi; " Muaf ve müsellem, miri hassı (Şap madeni köyüne) geldik. Hâkimi yüz nefer ile hükmeder. Kimse karışamaz. Bütün Anadolu'ya şap buradan gider. 100 evli bir köydür."<sup>96</sup> diye anlatır.

Şap, tekstilde en önemli bir unsurdur. Yünlü kumaşlar boyanmadan şapla temizlenir bu sayede de boyanın sabitleşmesi sağlanırdı. Anadolu'da çok miktarda bulunurdu.

"Avrupa tekstil sanayiinin boyamada tespit için kullandığı şap, İtalya'da Tolfa şap madenleri keşfedilinceye kadar Anadolu'dan (Kütahya ve Şapın-Karahisarı) gidiyordu."<sup>97</sup>

"Kullanımı ilkçağlardan beri bilinen ve önemli bir ticaret malzemesi olan şap, Osmanlı Devleti sınırları içinde birkaç yerde çıkarılmaktaydı. Bu yerlerden biri olan, Kütahya'da bulunan Gedüs (Gediz) şap madeni, Bizans Devleti zamanından beri işletilmekteydi. Şap, özellikle XV. yüzyıla kadar Batı ile yapılan ticarete, önemli gelir getirdiğinden bölgeye sahip olan beylikler veya devletlere ekonomik kalkınma sağlamaktaydı."<sup>98</sup>

Batı ve Orta Anadolu, şap gereksinimini Kütahya sancağındaki Gediz madenlerinden sağlayacaktı. İdari düzenlemeler belli kişilerin

<sup>93</sup> Gürkan Kurukaya, "27 Numaralı Kütahya Şeriye Sicilinin Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği", (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2003),s.519.

<sup>94</sup> BOA. Temettuât, No: 07873, Sayfa: 120.

<sup>95</sup> İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1. Baskı, (İstanbul: Kubbealtı Lûgati yayınları,2010),s. 1154.

<sup>96</sup> Zillioğlu, *Ön. Ver.*, s.512.

<sup>97</sup> Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) siyasal, kurumsal ve ekonomik gelişim*,(İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2009),s.243.

<sup>98</sup> <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=2179>

madenlerden şap almasını zorunlu kılıyordu; bu kişiler de herhalde kendi gereksinimlerinden fazlasını başkasına satarlardı. Bu durumda Gediz madenlerini işlemek isteyen mültezim adaylarının teklifleri Batı ve Orta Anadolu'daki tekstil üretiminin durumunun kaba bir göstergesi olarak kabul edilebilir. 1159-83 yılları arasında 1570'lerin sonunda karşılaşılan güçlüklerle karşın, genel eğilimin iltizam bedellerinin artması yönünde olduğu anlaşılıyor. 997 (1588-89) tarihinde ise, mültezim adayları sıkıntıdaydılar. Yıllık ödeme miktarlarına ilişkin teklifler önemli ölçüde düşmüştü. Dahası akçe değer kaybetmişti; dolayısıyla, tekliflerin gümüş cinsinden ifade edilmesi halinde bu düşüş daha da belirginleşecekti. Osmanlı idaresine ödedikleri paranın azalmış olmasına karşın, şap madenlerinin işletilmesinin güçleştiği anlaşılıyor. Mültezimlerden biri maden işçilerine verilmesi adet olan avansları dağıtacak parayı bile bulamamış, bu nedenle de tek bir kantar bile şap çıkartamamış ve bölge kadısı durumu hemen İstanbul'a bildirmiştir. Sonraki mültezim ise ancak iltizam süresinin geleneksel 3-4 yıldan 8 yıla çıkartılması koşuluyla, mukataayı aynı bedelle devralmaya razı olmuştur. 1600 yılından sonra yaşanan kısa toparlanma dönemi Celali isyanlarıyla kesintiye uğramış, bu isyanlar madenlerde işin tamamen durmasına yol açmıştır. İltizam bedellerinin yansıttığı buhranın geçici olup olmadığını anlaşılması, özellikle de Gediz şapının ne kadarının hangi loncalar ve hangi yöreler tarafından alındığını bilmediğimiz için güçtür. Ancak, 1610 ile 1620 arasındaki gelişme uzun dönemli bir buhrana işaret etmektedir. Sonraki dönemde, özellikle 18. Yüzyılda şap madenlerini işleyenler, çıkardıkları malın satışında sürekli olarak sorunlarla karşılaştılar.<sup>99</sup>

Kadı Sicillerinde yer alan "İstanbul'da 1242 senesi şap ihtiyacının artması nedeniyle şapların gönderilmesini içeren ferman kaydına ilişkin belgede görülmektedir."<sup>100</sup>

<sup>99</sup> Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650**, Çeviren:Neyyir Kalaycıoğlu ( İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,2004),s.181-182.

<sup>100</sup> Mustafa Yavuz, "Kütahya Şer'iyeye Sicilleri 15 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2009),s.128.

Gediz Şaphanesinde şap imali ve ticareti yapıldığına ilişkin BOA'de birçok belge bulunmaktadır.

Bu belgelerde üretimi yapılan , “Gediz Şaphanesinden miri anbarlara teslim edilen ve buradan sarf olunan şabların miktarı”<sup>101</sup> yazılıdır. Üretimi yapılan şapların satış fiyatları için “Gediz Şaphanesinde imal olunan şapın her batmanı on üç paraya olmak üzere nizam<sup>102</sup> verilmiştir. Satışı yapılan şapların sevki için belirlenen amele ücretleri olarak “Kütahya sancağında Gediz kazasına tabi şaphane ve tevabii köyleri ahalisinin yaptıkları şapın batman tabir olunan ve onsekiz kıyyesi için amele ücretinin on altı paradan on dokuz paraya iblağı<sup>103</sup> kararlaştırılmıştır.

Üretimi yapılan şapların kimlere satılacağı da belgelerde yazılıdır. *Kütahya'daki Gediz Şaphanelerinde yapılan şapların Türklere ve ecnebilere satılması*<sup>104</sup> belirtilmiştir. Belgeler de *Tüccar Kostantinin*<sup>105</sup> de Gediz Şaphanesinden şap aldığı bildirilmiştir.

*Gediz şaphanesinden istihsal olunup satış için tahsis olunan mıntika dâhilinde sarf olunan şaplardan hangi resmlerin alınıp hangilerinin alınmayacağı*<sup>106</sup> belirtilmiştir.

Gediz şaphanesinde üretimi yapılan şapların satışı için satış mahalleri belirlenmiştir. Buna göre de *Kütahya'nın Gediz Şaphanesi hasılatı ötedenberi satış mahalli olan mahallerde satılıp buralarda Karahisar-ı Şarki şapının satılmasına meydan verilmemesi*<sup>107</sup> bildirilmiştir.

Gediz şaphanesinde üretimi yapılan şapların satışı için satış mahallerinin örüleri yani sınırları belirlenmiştir. *Karahisar-ı Şarki ve Gediz Mukataaları'nda hâsıl olan şapların satılabilecekleri örülerin isimleri*<sup>108</sup> yazılmıştır. *Gediz ve Maruniye Şabhaneleri Mukataası'nın örüleri; Manastır örüsü*<sup>109</sup> *Mora kazaları*<sup>110</sup> örüsü,

<sup>101</sup> BOA. C..İKTS Dosya No: 10 Gömlek No: 9140.

<sup>102</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 43 Gömlek No: 2101.

<sup>103</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 56 Gömlek No: 2790.

<sup>104</sup> BOA. C..İKTS Dosya No: 43 Gömlek No: 2141.

<sup>105</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 64 Gömlek No: 3171.

<sup>106</sup> BOA. C..ML.. Dosya No: 353 Gömlek No: 14499.

<sup>107</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 29 Gömlek No: 1407.

<sup>108</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 61 Gömlek No: 3005.

<sup>109</sup> BOA. C..ML.. Dosya No: 447 Gömlek No: 18097.

<sup>110</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 62 Gömlek No: 3053.

*Gümülcine ve Tevabii*<sup>111</sup> örüsüdür. *Bunların dışında Kayseri*<sup>112</sup> de Gediz Şaphanesi örüsü dâhilindedir.

Gediz şaphanesinde üretimi yapılan şapların naklinin yapıldığı da görülmüştür. Özellikle Gediz Şaphanesinde üretilen şapların, *İzmir*<sup>113</sup>, *İstanbul ve Darphane*<sup>114</sup>, *Bilecik maa Küplü kazası*<sup>115</sup> taraflarına nakli yapılmıştır.

Gediz Şaphanesinde imal olunan şaplarda usulsüzlüklerde görülmektedir.

Örneğin; “*Gediz şaphanesine 1247, 1248 senelerinde şab vermeğe taahhüde bulunmadığı halde, mültezim kendinden 4500 kuruş mutalebede bulunmuş*<sup>116</sup> olmasıdır.

Gediz şaphanelerinde üretimi yapılan şaplarda usulsüzlüklerin önlenmesi için bir takım önlemler alınmıştır. Örneğin önlem için “*Gediz Şaphanesi'nden şap çalınmasını men' için şaphane etrafına duvar çekilmesi*<sup>117</sup> kararlaştırılmıştır.

Ayrıca usulsüzlük yapanlarabir takım cezalar da verilmiştir. Örneğin; “*İzmir kazasında miri şapı varken başka şap satılmaması emr-i şerif iktizasından iken bazı kimselerin hilaf-ı emir hareket ettiklerinden men'i hakkında Gediz Şaphanesi Mukataası mutasarrıfının istidası*<sup>118</sup> istenmiştir.

Bunların dışında daha ağır cezalarda getirilmiştir. Örneğin; *Karahisarışarki ve Gediz şaphanelerinde hâsıl olan şapın satış muntakaları muayyen olmakla bu iki madenden birine ait şap diğerine ait muntika dâhilinde bir yerde bulunursa bu şapların zabt ve mütacasirlerinin hapis ve kalebend edilecekleri*<sup>119</sup> bildirilmiştir. *Gediz Şaphanesi'nde hilaf-ı memnuiyet kendi adamlarına gizlice şap vermiş olan Mehmed'in Kütahya'da kalebent edilmesi*<sup>120</sup> ve *Gediz Şaphanesinden İzmir'e Beyli ve Kocabeyli Aşiretlerinin develeriyle nakledilen şapa devecilerin toprak karıştırarak*

<sup>111</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 40 Gömlek No: 1977.  
<sup>112</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 50 Gömlek No: 2467.  
<sup>113</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 27 Gömlek No: 1334.  
<sup>114</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 42 Gömlek No: 2092.  
<sup>115</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 43 Gömlek No: 2109.  
<sup>116</sup> BOA. C..ML.. Dosya No: 655 Gömlek No: 26801.  
<sup>117</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 3 Gömlek No: 120.  
<sup>118</sup> BOA. C..İKTS Dosya No: 1 Gömlek No: 39.  
<sup>119</sup> BOA. C..ML.. Dosya No: 37 Gömlek No: 1673.  
<sup>120</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 26 Gömlek No: 1274.



*mahluten teslimlerinden dolayı emir mucibince mumaileyhimin hapsedilerek şap bedelinin tahsili*<sup>121</sup> gibi cezaların uygulanmış olduğu da görülmüştür.

*Gediz Şaphanesinde üretimi yapılan şapların Tunus'ta Bari Kumpanyası'nda*<sup>122</sup>, *Antalya ve Kıbrıs'da*<sup>123</sup> *da satışları yapıp, Selanik, Mekri ve Kavala İskeleleri'nde ve İzmir*<sup>124</sup> *gibi yerlerden de şapların ihracı istenmiştir. İhracı yapılan şaplardan gümrüklerde bac yani vergi alınmaktadır. Buna ilişkin belgelerden birinde Gediz Şaphaneleri Mukataası hasılatından Nemçe hududuna göndermek istediğiniz 150 fiçı şaba, yol üzerindeki gümrük memurlarınca gümrük, bac ve sair bahale ile mutalebatda bulunmamaları*<sup>125</sup> *istenmiştir.*

Sonuç olarak, Gediz'in ekonomik yapısına kısaca bakarsak nüfusun temel geçim kaynağının zirai gelirler olduğunu görüyoruz. Gediz'de tarım üretiminde en çok rastlanan ürün ise, bağ ve bağcılık olup Bölgede yetiştirilen zirai ürünlerden en önemlisi üzumdür. Gediz'de yetiştirilen tarım ürünlerine gelince bunların en başında buğday (hınta) ve arpa gelmekle birlikte A'lâf, burçak ve nohut ekiminin yapıldığı da görülür. Gediz'de tahıl ürünlerine bağlı olarak birçok yerde un değirmeni (dakık âsiyabı) bulunmaktadır. Gediz'de yetiştirildiği bilinen diğer önemli bir tarım ürünleri de afyon, asmalık, bostan ve soğan olmuştur.

Gediz'in temel geçim kaynaklarından birisi de hayvancılıktır. Küçük ve büyük baş hayvan yetiştiriciliğinin oldukça yaygın olarak yapıldığı görülür. Büyük baş hayvancılıkta yetiştirilen hayvan çeşitleri; inek, buzağı, düğe, camus, malak..vb. ; küçükbaş hayvan ise keçi, oğlak, kuzu, ganem ..vb. gibi hayvanlardan oluşmaktadır. Gediz'de yetiştirilen hayvan çeşitlerinin arasında arıcılık da önemli bir yere sahiptir. Gediz'de deve (şütüran), katır, at, kısarak, tay ve deve gibi binek hayvanları da yetiştirilmekte olup bunların askeri amaçlı üretimi de görülmektedir.

Gediz'in gelir kaynaklarını oluşturan bir diğer geçim kaynağı da ormancılık ve odunculuk olup Gediz'de kereste sütun ve seren imali yapıldığı ve askere gönderildiğine ilişkin belgeler bulunmaktadır.

<sup>121</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 51 Gömlek No: 2534.

<sup>122</sup> BOA. C..İKTS Dosya No: 42 Gömlek No: 2082.

<sup>123</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 52 Gömlek No: 2558.

<sup>124</sup> BOA. C..DRB. Dosya No: 43 Gömlek No: 2117.

<sup>125</sup> BOA. C..ML.. Dosya No: 53 Gömlek No: 21797.

Gediz nüfusunun temel geçim kaynağı tarım olmasına karşın zanaat da gelişmiştir. Gediz ve Şaphane yörelerinde iplik, ham bez ve halı, dokumacılık gelişmiştir. Pek çok evde bulunan tezgâhlarda yaygın biçimde kilim dokunur. Dokumacılığa bağlı olarak kök boya yetiştiriciliği de yaygın olarak görülmüştür. Diğer meslek alanının da dericilik (debbağlık) olduğu görülmüştür. Gediz’de zanaata ve buna bağlı gelişen ticari hayatının oldukça zengin ve hareketli bir yapısının olduğu görülür.

Gediz’in temel geçim kaynaklarını oluşturan bir diğer alanda madenciliktir. Gediz’in önemli maden kaynaklarından birisi demircilik olup buna bağlı meslek dalları da gelişmiştir. Gediz’in madencilik alanındaki diğer en önemli kaynağı da şap madenidir. Şap madeni, Gediz ekonomisi için tartışılmaz bir önemli kaynak olmuştur.

## 2.3. DEMOGRAFİK YAPI

### 2.3.1. Genel Nüfus Özellikleri

Osmanlı Devleti fethedilen bölgelerdeki bütün gelir kaynaklarını tespit etmek amacı ile arazi tahrirleri yapmış ve bu sayımları tahrir defterlerine kayıt etmiştir.

“Osmanlılar, öncelikle tımar kesimini teşkilatlandırmak için yaptıkları ve tapu tahrirleri de denen sayımlar gelir kaynaklarındaki değişiklikleri izleyebilmek için genellikle otuz yılda bir tekrarlanırdı. Bu türde XVI. yüzyıla ait üç sayım serisi vardır.”<sup>126</sup>

“Kütahya Sancağı ile ilgili olarak, 1520, 1534 ve 1581 yıllarına ait üç tahrir defterine göre sancağın tahmini nüfusları: 1520’ de 215.410, 1534’de 276.053 ve 1581’de 356.971 kişidir.”<sup>127</sup>

“XVII. yüzyılın sonlarından itibaren bütün ülkenin sayılmasına gerek görülmeyerek; ancak yeni fethedilen veya elden çıktıktan sonra geri alınan bölgelerin sayımı yapılmıştır. Bu sayımlar bugün özellikle köy toprak ihtilaflarının çözümünde işe yaramaktadır.”<sup>128</sup>

<sup>126</sup> Tabakoğlu, Ön. Ver., s.164.

<sup>127</sup> Yüksel, Ön. Ver., s.49.

<sup>128</sup> Tabakoğlu, Ön. Ver., s.164.

XIX. yüzyılda yapılan temettuât sayımları da benzer şekilde, devletin mali imkânlarını tespit amacına yönelikti. II. Mahmud bu amaçla 1829 yılından itibaren önce İstanbul'daki demografik ve mali değişiklikleri tespit eden bir sayım yaptırmıştı. Edirne adlaşmasından iki yıl sonra, yani 1831 yılında da bütün ülkeyi kapsayan sayımlar yapıldı. Böylece her eyaletin nüfusu, taşınmaz malları ve vergi matrahı teşkil eden gelir kaynakları yeniden tespit edildi.<sup>129</sup>

“Osmanlı Devleti’nde ilk resmi nüfus sayımı 1831 tarihinde yapılmıştır. Bu nüfus sayımı vergi almak ve asker sayısını belirlemek amacını taşımaktadır.”<sup>130</sup>

“Nüfus sayımının ne şekilde yapılacağını tayin etmek için özel bir meclis kuruldu. Anadolu ve Rumeli’nin erkek nüfusunun saptanması göz önünde tutuldu. Nüfus sayımı yapılırken mülk yazımı da yapıldı. Amaç daha verimli ve sıhhatli vergi almaktı.”<sup>131</sup>

“1831 yılında sadece erkek Müslümanların sayıldığı sayıma göre Gedüs’te 19.969 Müslüman erkek yaşıyordu.”<sup>132</sup>

Bir toplumun sosyo-ekonomik yapısını ve bu yapının zamanla geçirdiği değişimleri, toplumun nüfusunu incelemeyen anlayabilmemiz mümkün değildir. Bu nedenle nüfusla ilgili veriler, iktisat tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. 1831 yılında Gediz Nahiyesi’nin toplam nüfusu 19.969 olup bu da yaklaşık 3.911 haneye tekabül etmektedir. Bununla birlikte nahiyenin etnik yapısı incelendiğinde, etnik ve dini bakımdan bir homojenlik dikkatimizi çekmektedir. Nahiyedeki nüfusun tamamı Müslüman Türkler’den oluşmaktadır.<sup>133</sup>

1260-1261 (1844-1845) yılları Gediz kazasının temettuât kayıtlarına göre; Gediz kazası merkezi toplam 1210 haneden meydana gelmektedir. Gediz kazasının merkezinde vergi mükelleflerinin toplam sayısı 3029 kişi olarak tespit edilmiştir. Vergi mükelleflerinin en yoğun olduğu yer %36 oranı ile Cami-i Kebir mahallesi olmuştur.

<sup>129</sup> Aynı. s. 164.

<sup>130</sup> Yüksel, *Ön. Ver.*, s.49.

<sup>131</sup> Sürgevil, *Ön. Ver.*, s.100.

<sup>132</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.83.

<sup>133</sup> Kaplan, *Ön. Ver.*, s.16.

H.1287 (1870) tarihli Hüdavendigâr Vilâyet Salnamesinde kazaların nüfus durumları, Müslüman ve Gayrimüslim nüfusu ve hane sayılarını belirtilmiştir. Buna göre “Gedüs kazasında 15.916 müslüman nüfus, 3.581 hane vardır.”<sup>134</sup>

### 2.3.2. Gediz Nüfusuna İlişkin Arşiv Belgeleri

*Gediz kazasının defterde isimleri yazılı köylerinde sakin reaya erkek nüfus içinde 1259 senesi Receb başından Zilhicce sonuna kadar geçen sürede mevcut olan doğan, ölen, yeniden nüfusa kayıt edilen harice giden ve hariçten gelenleri isim, yaş ve meşruhatlarıyla gösteren sonu naip ve nüfus nazırı mühürleriyle musaddak nüfus yoklama defteri.*<sup>135</sup>

*Hüdavendigâr eyaleti, Kütahya sancağı, Kütahya, Tavşanlı nahiyesi, Gediz, Şaphane, Simav, Uşak, Kula kazaları reaya nüfus defteri.*<sup>136</sup>

*Hüdavendigâr eyaleti, Kütahya sancağı, Gediz kazası müslim nüfus defteri.*<sup>137</sup>

*Hüdavendigâr eyaleti, Kütahya sancağı, Gediz kazası ve Şaphane kasabası müslim nüfus defteri.*<sup>138</sup>

*Hüdavendigâr eyaleti, Kütahya sancağı, Gediz kazası müslim nüfus defteri.*<sup>139</sup>

*Hüdavendigâr eyaleti, Kütahya sancağı, Gediz kazası müslim nüfus defteri.*<sup>140</sup>

*Hüdavendigâr eyaleti, Kütahya sancağı, (Gediz) Şaphane kazası müslim nüfus defteri.*<sup>141</sup>

*Hüdavendigâr eyaleti, Kütahya sancağı, Gediz kazası müslim nüfus defteri.*<sup>142</sup>

*Hüdavendigâr eyaleti, Kütahya sancağı, Gediz, Eğrigöz nah, Sirge, Simav, Inay, Kula, Selendi, Uşak, Banaz, Eşme, Denizli, Ulugöbek, Şeyhler (Işıklı), Sandıklı, Dağardı, Güre, Homa, Tavşanlı kazaları müslim nüfus defteri.*<sup>143</sup>

<sup>134</sup> Yüksel, *Ön. Ver.*, s.150.

<sup>135</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 22702 .

<sup>136</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 1553.

<sup>137</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 1590.

<sup>138</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 1591.

<sup>139</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 1592.

<sup>140</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 1593.

<sup>141</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 1594.

<sup>142</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 1595.

*Hüdavendigâr eyaleti, Kütahya sancağı, Gediz, Eğrigöz, Dağardı, Kula, Kepsud, Gökçedağ, Yenişehir, Domaniç, Eskişehir, Denizli-i Hass, Uşak, Aydın sancağı, Alaşehir (-i Menteşe) kazaları müslim nüfus defteri.*<sup>144</sup>

*Hüdavendigâr eyaleti, Kütahya sancağı, Gediz, Simav, Etrafışehr nahiyesi, Gireği nah., Dazkırı, Şeyhli, Geyikler, Homa kazaları müslim nüfus defteri.*<sup>145</sup>

*Hüdavendigâr eyaleti, Kütahya sancağı, Gediz, Simav, Kula, Dağardı, Banaz, Uşak, Ulugöbek, Gümüş nahiyesi, Çal, Baklan, Dazkırı, Geyikler, Şeyhli kazaları nüfus defteri.*<sup>146</sup>

Sonuç olarak, Gediz'in demografik yapısına bakıldığında nüfusa ilişkin bilgiler çok az olup verilerin çoğu salnamelere ve temettuât defteri dayalı olarak verilmiştir. Nüfus verilerine bakıldığında toplam nüfus miktarında azalma görülmektedir. 1831 yılı nüfus oranı 19.969 iken bu sayı 1870 yılına geldiğinde 15.916 olup nüfus sayısında 4.053 kişi azalmıştır.

## 2.4. ASKERİ YAPI

### 2.4.1. Tanzimat Öncesi Askeri Yapı

Osmanlı devleti kurulurken ordu, yaya ve müsellemler isimleri ile iki sınıf piyade ve süvari kuvvetlerinden oluşmaktaydı. "Yaya ve müsellemler XV. asır ortalarına kadar bilfiil silahlı hizmette bulunmuşlar ve daha sonra Kapıkulu yaya ve süvarileri çoğalınca bunlar ordunun geri hizmetlerinde nakliyat, maden işletmeleri, kale inşaatı, tersane hizmeti gibi işlerde kullanılmışlardır."<sup>147</sup>

"Osmanlı Devleti'nde ilk düzenli birlikler Orhan Bey zamanında kurulmuştur. Orhan Bey döneminden sonra devletin daha da güçlenip sınırlarının genişlemesi yeni asker ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple askeri alanda yenilikler yapılma yoluna gidilmiştir."<sup>148</sup>

Osmanlı ordusu, Ordu-yu Hümâyun (kara) ve Donanma-yı Hümâyun (deniz) olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Ordu-yu Hümâyun denilen Osmanlı Kara

<sup>143</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 1657.

<sup>144</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 1658.

<sup>145</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 1661.

<sup>146</sup> BOA. NFS.d.. Dosya No: Gömlek No: 1670.

<sup>147</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, I. Cilt, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947), s.252.

<sup>148</sup> Yüksel, **Ön. Ver.**, s.56.

Ordusu, genel olarak iki bölüme ayrılmakta idi. Bunlardan biri "Kapıkulu Askerleri" diğeri de "Eyâlet Askerleri" adını taşıyordu.

“Kapıkulu Askeri yaya sınıfından olan yeniçeri, cebeci, topçu ocaklarıyla yine bir ocak halinde olarak atlı bölüklerden teşekkül etmişti; bu iki sınıf asker, hükümdarın şahsına mahsus maaşlı merkez kuvvetleriydi ve padişah nerede bulunursa onunla beraber bulunurlardı.”<sup>149</sup>

“Eyalet askerlerine gelince, bunlar başlıca topraklı veya tımarlı sipahi denilen süvarilerle yaya, müselleme, azab ve bir de Rumeli hudutlarında bulunan akıncılardan mürekkepti.”<sup>150</sup>

Eyalet askerlerinden olan tımarlı sipahiler, merkeze uzaktı. Gazi alperen gibi akıncıları ise, çok az sayıdaydı. Yaptığı fetihlerle büyüyen Osmanlı Devleti I. Murad döneminde, Edirne'nin fethine müteakip beyliğin askeri ihtiyaçları arttı. Böylece daimi bir ordu fikri de doğdu.

I. Murad zamanında Kazaskerlikten Vezirlik makamına yükselmiş, çok değerli teşkilatçı bir devlet adamı ve başarılı bir kumandan olan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, “devlet elinde toplanan çok sayıda pencik oğlanlarından sultan kapısında yeni bir asker, yeniçeri yapma fikrini buldu. Oğlanlar, Bursa civarında, Türk köylerine gönderildi ve Türkçeyi öğrenip İslamlaşmaları sağlandı. Sonra bunlar bir kışlada toplanıp sultanın emrinde bir “yoldaş” ordu, yeniçeri ordusunu oluşturdular.”<sup>151</sup>

Yeniçeri ordusu kuruluşundan XVI. asır ortalarına Osmanlı'nın en mükemmel ordusu haline gelirken disiplin bozulup itaatsizlik başlayınca en zararlı teşkilat haline geldi.

XVIII. asra gelindiğinde yeniçerilerin disiplinsizliği artmış, devlet işlerine müdahaleye kadar varmıştı.

“1794'te Yeniçeri ve sipahi ocaklarının direnmeleri karşısında III. Selim yeni bir ordu kurma yoluna başvurdu. Eski askerleri rahatsız etmemek için bu orduya

<sup>149</sup> Uzunçarşılı, *Ön. Ver.*, s.251.

<sup>150</sup> *Aynı. s. 251.*

<sup>151</sup> İnalçık, *Ön. Ver.*, s.58.

“Nizam-ı Cedid” ordusu adı verildi. Yeni ordu askerleri Avrupai biçimde eğitiliyorlar ve giyiniyorlardı.”<sup>152</sup>

III. Selim dönemi, 1773’de açılan Mühendishane-i Bahr-ı Hümayunda (deniz mühendis okulu) giriştiği ıslahat hareketleriyle, tophane, tersane ve mühendishane alanlarında da düzenlemeler yapıldı. Bozulan disiplin tekrar sağlanmaya çalışıldı.

Tophaneye nizam verilip, İsveç, İngiltere ve en çok Fransa’dan dökümcüler ve ustalar getirildi. Ocaklar ıslah edildi. Top dökümünde Fransız Toplarının çapları kabul edildi. Tophaneye nizam verilirken baruthane düzene konuldu. Tersanelerin çoğu çalışmıyordu. Gemi yapımı azdı. Büyük gemi kaptanları Deniz harp tekniği ve kurallarını bilmezdi. 3. Selim’in donanmayı düzene koyma görevini verdiği Hüseyin paşa, denizcilik işlerini bir kanunnameye bağladı. Kaptanlar sınavdan geçirildi, ehliyetsizler atıldı. Fransa ve İsveç’ten mühendisler getirildi. Fransız deniz mühendislerinin gözetiminde Tersane genişletildi. Filosunun eski gemileri modernleştirildi. Tamamen veya kısmen çalışmaz durumda olan 15 tersane faaliyete geçirildi, 45 parça gemi yapıldı.<sup>153</sup>

III. Selim’in ıslahat hareketleri yeniçeri ocağını iyice rahatsız etmişti. Nizam-ı Cedid ordusunun kuruluşu ile yeniçeri ocağının kaldırılacağı haberi üzerine ayaklanma çıkmıştır. Bu gelişme üzerine 1826’da Yeniçeri Ocağı kaldırılmış ve yerine “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adıyla yeni bir ordu kurulmuştur.

#### 2.4.2. Tanzimat Sonrası Askeri Yapı

Tanzimattan sonra askeri alanda yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1826’da Yeniçeri Ocağı kaldırılmış ve yerine “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adıyla yeni bir ordu kurulmuştur.

Yeni ordu askerlik hizmeti yükümlülüğüne bağlı olarak halktan devşirilen erlerden oluşan, Hassa ve Mansure olarak iki sınıfa ayrılan, İstanbul’da 8 alay olarak düzenlenen ordu idi. Bu ordu serasker ünvanı taşıyan birinin komutasına verildi. Serasker, “II. Mahmut tarafından kullanılan şekliyle yeni stildeki ordunun özel sorumluluğu ile birlikte

<sup>152</sup> Sürgevil, *Ön. Ver.*, s.78.

<sup>153</sup> *Aynı.* s.79.

başkomutanlık ve harbiye bakanlığı görevlerini birleştiren bir subayı niteliyordu.” Asakir-i Mensure-i Muhammediye Avrupa usulünde düzenlendi. Terhis edilenlerden Redif taburları kurulacaktı. II. Mahmud Prusya’dan piyade, süvari ve topçu subayları getirtti, askerlik alanındaki yeni düzeni sağlam temellere dayandırmak için yüksek bir Harb Okulu ile Tıp okulu kurdu. (1827) Harbiyenin kuruluşu çağdaşlaşma tarihinin en önemli olayı oldu.<sup>154</sup>

Tanzimat dönemi Osmanlı ordusunun çekirdeğini Nizamiye kuvvetleri oluşturmaktadır.

Bu kuvvetler, faal ve yedek kuvvetler olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Orduda faal hizmet süresi dört yıl olup bu hizmeti bitirenler bir yıl süre ile yedek sınıfta bulunmaktaydı. Redif kuvvetleri, ordunun yedek gücü olarak teşkil edilmiş ve hizmet süresi altı yıl olup üçer yıllık iki bölüme ayrılmıştı. Nizamiye ordusunda görevini bitirenler ve kura isabet etmemiş olanlar, redif kuvvetlerinde, her yıl bir ay, çağrıldıkları yerlerde askerlik yapmak zorundaydılar.<sup>155</sup>

Abdülmeccid dönemi askeri alanda düzenlemeler yapıldı. Nizamiye askerinin başında bulunan serasker, ayrıca kara kuvvetlerinin de kumandanı sayıldı. Sadrazamların sefere gitmeleri ve askere kumanda etmeleri usulüne son verildi. Seraskerlik rütbesi, sadrazamlık ve şeyhülislamlıkla aynı seviyeye getirildi.

1844’de zaptiye teşkilatı kurulmuştu. 1845’te Zaptiye Müşirliği kurularak İstanbul’un ve eyaletlerin asayişi bu makama devredildi. Eski tımar arazilerinin bir kısmı zaptiye teşkilatına devredilmişti. Tımar sistemi zamanında araziye kullananlardan bazıları bu uygulamaya karşı çıkmış, Diyarbakır, Erzurum, Van ve Trabzon’da ayaklanmalar çıkmıştı. Bu nedenle bazı tımarlı sipahiler aylıklı görevli olarak zaptiye teşkilatına alınmıştı. 1847’de deniz kuvvetlerine Rumlar’ın asker olarak alınması uygulamasına geçilmişse de Gayrimüslimlerin memnuniyetsizlikleri nedeniyle bu uygulamadan vazgeçilmiştir.<sup>156</sup>

<sup>154</sup> Sürgevil, *Ön. Ver.*, s. 98.

<sup>155</sup> Yüksel, *Ön. Ver.*, s. 57.

<sup>156</sup> Sürgevil, *Ön. Ver.*, s.117.



Tanzimat Fermanı ile Osmanlı toprakları, beş büyük ordu bölgesine ayrılmıştır. Bunlar; “Hassa Ordu-yı Hümayun Dairesi, Der Saadet Ordu-yı Hümayun Dairesi, Anadolu Ordu-yı Hümayun Dairesi, Rumeli Ordu-yı Hümayun Dairesi ve Arabistan Ordu-yı Hümayun Dairesi’dir. 1848’de de Irak ve Hicaz Ordu-yı Hümayun Dairesi kurulmuştur. Böylece sayı altıya çıkmıştır.”<sup>157</sup>

### 2.4.3. Gediz’le İlgili Askeri Belgeler

Gediz’den sevk edilmesi için yapılan asker talebine dair;

“... Uşak ve Gedüs kazalarında bulunanların hiç birisi girüye kalmamak üzre heman cümlesinin yirlü yirinden tahrik ve ihrac ve dersa’âdete a’zamilerine yine te’âlî haber-i rûz tarafında sahrâ-yı mezkurede mevcut bulunmaları esbabını istihsale mübâderet-i vâcibelerinden vaktiyle gelmeyenleri olur ise o mukulelerin yalnız timarlarının refiyle istifâ olunmayub bir mûcib-i kânunnâme-i ceza haklarında tertib iden te’dîbât-ı sedîdenin icrasında kat’â tecvîz te’mini ve te’hir olunmayacağından ana göre keyfiyeti kendülerine ifade ve tefhim birle infâz-ı emr-i ferman-ı mülûkâneme bilâ ittifak sehamıyla inhimam ve dikkat eylemeniz fermanım olmagın tenbihen ve ihtimâmen isbu emr-i celili’l-kadrim ısdar ve nisyar olunmuşdur”<sup>158</sup> diye yazar.

Kütahya sancağı kazalarından bâ-emr-i ‘âlî matlûb buyrulan beşyüz nefer piyade askeri toplanacağını içeren fermân sureti kaydında Gediz’den istenilen asker sayısı; “60 nefer Kâzâ-i Gedüs”<sup>159</sup> olarak belirtilmiştir.

İstanbul’da kendileri gibi olan harbiye askerlerine kıyasen Kütahya’ya bağlı kazalardan kaçır nefer alınacağına dair kayıtda; “kaza-i Gedüs 13 nefer”<sup>160</sup> alınmıştır.

Denizli kazalarıyla Kütahya Sancağına bağlı kazalardan toplanacak askerlerin giderleri ve toplanacak olan bedeliyeleri kaydında; “kaza-i Gedüz asker 73 nefer mürettabat-ı saire bedeliyesinden 8380 gurus”<sup>161</sup> olarak belirlenmiştir.

<sup>157</sup> Bakan, Ön. Ver., s. 59.

<sup>158</sup> Karaca, Ön. Ver., s.34.

<sup>159</sup> Karacagil, Ön. Ver., s.189.

<sup>160</sup> Yavuz, Ön. Ver., s.91-92.

<sup>161</sup> Yavuz, Ön. Ver., s.108-109.

Yapılması muhtemel bir savaşta Kütahya ve kazalarından toplanacak askere bir adet başbuğ seçilmesini isteyen ferman kaydında Gediz'den seçilen başbuğ; "...Gedüz ayarı Hadimzade Nebi ağa ve Nasuhzadelerden Süleyman ağa..."<sup>162</sup>dır.

Bunların dışında, "Hüdavendigâr eyaletinin Kütahya livasına bağlı Gediz, Çal, Şeyhli, Eğrigöz, Dazkırı kazalarında görevli askerlerin tayinat bahası, maaş, mahiye miktarı ve tüm masrafları"<sup>163</sup> kayıt edilmiştir.

Görevlerine gidemeyen askerlerin mazeretleri bildirilmiştir. "Güzelhisar'da Gediklilerden Seyyid Mustafa Ağa ile Ali Bey'in memur oldukları Şam valisi ve Mısır seraskeri maiyyetine hareket eyledikleri ve Gediz'deki Mehmed Ağa'nın malul olduğu cihetle gidemediği"<sup>164</sup> bildirilmiştir.

Asakir-i Mansureye ilişkin belelerde askerlerin durumları ve buldukları yerlerde askerlere yapılan muameleler de belirtilmiştir. "Asakir-i Mansure taburlarının noksanını ikmal için Anadolu ve Rumeli'deki kazalardan müretteb neferatın bazılarının layıkıyla bakılmamaktan dolayı firar eyledikleri görülmekle, bu gibi neferatın yollarda hanedana voyvoda ve ayana misafir edilerek ikram ve hüsn-i muamele edilmesi hakkındaki tebliğe cevaben Gediz Niyabeti'nden gelen ilam"<sup>165</sup> gibi.

Kütahya'da donanmayı hümayun için toplanması arzu edilen miktar askerin ferman kaydında; "kaza-i Gedüz 8750 gurus"<sup>166</sup> olarak kadı sicillerinde kayıt edilmiştir.

Tersane, Donanmayı Hümayun kalyonları ve gemileri için gönderilen seren, sütun, kereste ve direklerin Gediz'den alındığına ilişkin birçok BOA belgesi vardır.

Gediz'den kestirilen seren ve sütunların bir kısmının tersanedeki kalyonlar için kesildiğine ilişkin BOA belgesinde; "Gediz ve havalisinden tersanedeki kalyonlar levazımı için gönderilmesi mutad olan seren ve sütunlar gelmediğinden Gediz, Bartın, Amasra ve sair iskelelerden gemi tedarikiyle seren ve sütunların yükletilerek tersaneye sürat-i irsali"<sup>167</sup> istenmiştir.

<sup>162</sup> Yavuz, *Ön. Ver.*, s.123.

<sup>163</sup> BOA. ML.MSF.d... Dosya No: Gömlek No: 5848.

<sup>164</sup> BOA. C..AS... Dosya No: 697 Gömlek No: 29230.

<sup>165</sup> BOA. C..AS... Dosya No: 248 Gömlek No: 10379.

<sup>166</sup> Yavuz, *Ön. Ver.*, s.94.

<sup>167</sup> BOA. C..BH.. Dosya No:81 Gömlek No: 3899.

Ayrıca belgelerde Donanmayı Hümayun kalyonları ve gemileri için kestirilerek İstanbul'a gönderilen seren ve sütunlar "*Tersane Emini Yusuf Efendi marifetiyle Gediz, Alaylı, Çayağzı ve Hendek taraflarından*"<sup>168</sup> temin edilmiştir. Ayrıca "*Donanma sefaini için Gediz ve havalisinden mübayaa olunan seren ve sütunların bakiyye esman*"<sup>169</sup> belirtilmiştir.

"*Donanma'nın seren ve sütunlarının tamiri için Hasan Çelebizade Halil Ağa marifetiyle Gediz canibinde kesilen kerestelerin bahasının verilmesi*"<sup>170</sup> bildirilmiştir. Ayrıca "*Gediz, Alaylı, Çayağzı ve Hendek havalisinden donanma için 165 sütun ve 1240 seren mübayaa ve irsali*"<sup>171</sup> istenmiştir.

Tersane ve Donanma kalyonları için Gediz'den kesilen seren ve kereste bedellerinin nereden alındığına ilişkin bir belgede; "*Gediz ve havalisinden kat' ve nakl olunacak seren ve sair kereste bedelinin Çankırı Muhassıllığı malından verilmesi*"<sup>172</sup> bildirilmiştir.

Ayrıca Donanma kalyonları için; "*Gediz kazasından müretteb seren ve direklerin nakliye masarifi*"<sup>173</sup> ve Tersane için; "*Gediz, Alaylı, Çayağzı, Hendek ve havalisi kazalarından kesilip getirilecek ecnas-ı direk ve serenlerin nakli için mezkur mahal ahalisine alelhesab para verilmesi*"<sup>174</sup> kaydedilmiştir.

BOA belgelerinde tersanede yapılacak olan büyük havuz için; "*Gediz ve havalisinden kat' ve nakli mürettep kerestenin*"<sup>175</sup> "*İstanbul'dan gönderilen gemilere komularak süratle gönderildiği*"<sup>176</sup> ve "*kerestelerin nakil ücretleri*"<sup>177</sup> belirtilmiştir.

"*Gediz sahasında inşa olunan fırkateynin Tersane'ye gelmesi*"<sup>178</sup> istenildiğinde başka bir belgede kaydedilmiştir.

Gediz'deki asakir-i zabtiye ile ilişkin belgelerde, Gediz, Uşak, Dağardı, Eskişehir ve sair kazalarda "*istihdam olunan zabtiye askerlerinin maaş ve mahiye*

<sup>168</sup> BOA. TS.MA.d	Dosya No:	Gömlek No: 5424.
<sup>169</sup> BOA. C..BH..	Dosya No: 4	Gömlek No: 156.
<sup>170</sup> BOA. C..BH..	Dosya No: 226	Gömlek No: 10498.
<sup>171</sup> BOA. C..BH..	Dosya No:103	Gömlek No: 4991.
<sup>172</sup> BOA. C..BH..	Dosya No:240	Gömlek No: 11151.
<sup>173</sup> BOA. C..BH..	Dosya No: 17	Gömlek No: 849.
<sup>174</sup> BOA. C..BH..	Dosya No: 51	Gömlek No: 2404.
<sup>175</sup> BOA. C..BH..	Dosya No:250	Gömlek No: 11569.
<sup>176</sup> BOA. C..BH..	Dosya No:94	Gömlek No: 4510.
<sup>177</sup> BOA. C..BH..	Dosya No: 22	Gömlek No: 1070.
<sup>178</sup> BOA. HAT	Dosya No:573	Gömlek No: 28090.

miktarı"<sup>179</sup> ve "zabtiye ve tahsiliye işlerinde istihdam olunan asakir-i zabtiye zabitan ve neferatıyla derbendciyanın maaşları"<sup>180</sup> gösterilmiştir.

Gediz Redif kuvvetlerine ilişkin belgede; "Kütahya'ya tabi Gediz kazasının rediflerine müteallik iki haftalık jurnal"<sup>181</sup> belirtilmiştir..

Gediz'den orduya koyun ve deve sevkiyatı yapıldığına dair belgeler de bulunmaktadır. Örneğin bir belgede; "Gediz'e isabet eden kırkbeş mehar devenin mükemmel takımlarıyla ve devecisiyle Ordu'ya gönderildiği"<sup>182</sup> bildirilmiştir.

Gedizden gönderilen develerin bedellerinin tahsil edildiği BOA belgelerden de anlaşılmaktadır. Bu belgelerde; "Kütahya kazalarından mürettep deve, katır ve mübayaa zahiresinin tahsiline muhalefet eden Gediz Ayanından Musaoğlu Hacı Süleyman ve sairenin mümanaatına bakılmayarak tahsili"<sup>183</sup> ve "Kütahya sancağının Gediz ve Baklan kazalarından mürettep deve bedeliyelerinin tahsili"<sup>184</sup> olarak kayıt edilmiştir.

Askeriyeye verilecek olan deve sayısı; "Kaza-i Gedüs bedel-i mihar siteran aded 36 gurus 5400"<sup>185</sup> ve "Kaza-i Gedüs 15 mehar siteran",<sup>186</sup> koyun sayısı ise; "Kaza-i Gediz 225 ganem re's 1125 gurus"<sup>187</sup> ve "Kaza-i Gediz ganem re's 71"<sup>188</sup> olarak belirtilmiştir.

Gediz'den orduya kilim ve çuval sevkiyatı yapıldığına dair belgede; "Uşak, Dinar, Simav, Gediz, Eğrigöz ve Dağardı kazalarına mürettep kilim ve çuvallar Cebhane'ye teslim edildiğinden icab eden mebaliğin Darphane'den cebelü parasından verilmesi"<sup>189</sup> bildirilmiştir.

<sup>179</sup> BOA. ML.MSF.d... Dosya No: Gömlek No: 11926.  
<sup>180</sup> BOA. ML.MSF.d... Dosya No: Gömlek No: 8754.  
<sup>181</sup> BOA. C..AS... Dosya No: 19 Gömlek No: 817.  
<sup>182</sup> BOA. C..AS... Dosya No: 618 Gömlek No: 26091.  
<sup>183</sup> BOA. C..AS... Dosya No: 600 Gömlek No: 25310.  
<sup>184</sup> BOA. C..ML... Dosya No: 337 Gömlek No: 13840.  
<sup>185</sup> Bozkurt, **Ön. Ver.**, s.32.  
<sup>186</sup> Bozkurt, **Ön. Ver.**, s.112.  
<sup>187</sup> Bozkurt, **Ön. Ver.**, s.74.  
<sup>188</sup> Bozkurt, **Ön. Ver.**, s.118.  
<sup>189</sup> BOA. C..AS... Dosya No: 22 Gömlek No: 9462.

Gediz'den orduya sevk edilen kilim ve çuvalların sayıları kadı sicillerinde, "Gediz kazası kilim sitre adet 15"<sup>190</sup> ve "Kaza-i Gediz çuvâlı dakik (un çuvalı ) çift 90 kilim sayâne adet 68"<sup>191</sup> olarak belirtilmiştir.

Gediz'in askeri yapısına bakıldığında orduya verilen önem arttıkça buranın ordunun önemli bir askeri alanı haline geldiği görülür. Kütahya Sancağına bağlı kazalardan Gediz'den toplanacak askerler ve toplanan bedeliyeler buranın önemli bir askeri alan olduğunu göstermektedir. Ordu-yu Hümâyunun ihtiyaçlarının karşılaması için Gediz'den orduya koyun, deve, kilim ve çuval sevkiyatı yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca Donanma-yı Hümâyuna kalyonlar ve gemileri için Tersane 'ye gönderilen sütun, seren, kereste ve direklerin Gediz'den temin edildiği anlaşılıyor. Bütün bunlar bize Gediz'in önemli bir sevkiyat noktası olduğunu gösterir.

## 2.5. SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPI

### 2.5.1. Eğitim

#### 2.5.1.1. Tanzimat Öncesi Eğitim

Osmanlı Medreseleri XV. yüzyıl son yarısından önce , "Osmanlı medreseleri, yüksek tahsil, yani fakülte kısmı hariç olarak Telvih, Miftah ve Haşiye-i Tecrid medreseleri diye, üç kısma ayrılıp bunlardan aşağı bir de kavaid yani sarf ve nahiv dediğimiz gramer derslerini öğreten medreseler vardı."<sup>192</sup>

XV. yüzyılın son yarısından itibaren, mükemmel bir hale getirilen medrese teşkilatı kuruldu.

Bu dönemde Osmanlılarda eğitim kurumu olarak, hemen hemen her köy ve kasabada var olan ilkokul seviyesindeki "Sıbyan" kurumlarından söz edilebilir. Osmanlı toplumunun mekteplerine beş altı yaşlarındaki çocuklar kabul edilirdi. Muallimliklerini de belirli bir eğitim görmüş ve genellikle civardaki cami, mescid, imam ve müezzinleri veya biraz öğrenim görmüş, okuma yazma öğrenmiş ve Kuran-ı Kerim ezberlemiş olanlar yapardı. Buradaki eğitim ve öğretimin esas gayesi, dinin ve ahlâkın öğretilmesinden ibaretti. Askerî ve mülkî mevkiler için

<sup>190</sup> Bozkurt, Ön. Ver., s.138.

<sup>191</sup> Bozkurt, Ön. Ver., s.147.

<sup>192</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt: I ( Ankara: Türk Tarih kurumu Basımevi,1947), s.269.

yönetici kadroları yetiştirmeye yönelik saray eğitim kurumu olan Enderun Mektebi, Topkapı Sarayı içinde bulunmaktadır.<sup>193</sup>

Osmanlı devleti kuruluşundan itibaren ilme önem vermiştir. Eğitim alanındaki gelişmelerin önemli bir aşaması da Fatih Sultan Mehmet zamanına rastlamaktadır.

“XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet yaptırdığı cami yanında sekiz (Semaniye) Medresesi ve çocuklar için Darü't-talim inşa ettirir. Buraya yetkinlik gösteren her Müslüman çocuğu kabul olunurdu. Talebenin bütün masraflarını vakıf gelirlerinden sağlanırdı. Yüksek dini eğitimler ile beraber akli ve nakli ilimler (tababet, astronomi, matematik) okunurdu.”<sup>194</sup>

Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman Süleymaniye Medresesi Osmanlı Devletinin eğitime önem verdiğini göstermektedir.

Kanuni Sultan Süleyman'dan sonraki padişahlar ilmiye alanında ıslahatlar yapmaya çalışsalar da II. Mahmut dönemine kadar başarılı bir çalışma yapamamışlardır.

#### 2.5.1.2. Tanzimat Sonrası Eğitim

Tanzimat döneminde bir taraftan klasik Osmanlı Eğitim ve öğretim müesseseleri devam ederken diğer taraftan da her seviyede Avrupa tarzı eğitim-öğretim müesseseleri açılmıştır. İlk önceleri askeri alanda yaygınlaşan Avrupalı mektepler daha sonra sivil sahada da gelişmiştir.

“II. Mahmut 1838'de ilk ve orta eğitim sorunlarını ele aldı ve rüştiye okullarının açılmasını planladı. Batı düşüncelerinin doğruluğunu kabul ederek bir fermanla ilköğretimin mecburi olduğunu belirtti. Rüştiyeden önce eğitim veren günümüzün ilköğretimi anlamındaki sıbyan okullarında çocuklara temel din eğitimi veriliyordu. Rüştiyenin amacı; bir yandan ilkokullara öğretmen yetiştirmek, öte yandan tıbbiye ve harbiye gibi okullara okuryazar öğrenci yetiştirmektir.”<sup>195</sup>

<sup>193</sup> <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd3/sbd-3-22.pdf>

<sup>194</sup> İnalçık, *Ön. Ver.*, s.126-127.

<sup>195</sup> Sürgevil, *Ön. Ver.*, s.100.

Tanzimat dönemi ilk ciddi uygulama ise 1845 yılı Abdülmecit'in Hatt-ı Hümayunu ile başlamıştır. Eğitim işlerini teşkilatlandırmak, yürütmek ve kontrol etmek için 1845'te Meclis-i Maarif-i Umumiyye kuruldu.

“Eğitim alanında önemli adımlar atıldı. Devrin bütün aydınlarının görev aldığı Meclis-i Maarif-i Umumiyye'nin hazırladığı bir kanuna göre ilköğretim mecburi olacak, ilk ve ortaöğretimde para alınmayacak, bir de Darülfünun kurulacaktı. Buna bağlı olarak ilk ve orta öğretim işlerini yürütmek üzere 1847'de Mekatib-i Umumiyye Nezareti kuruldu. Sıbyan Mektepleri ile Rüşdiyeler ıslah edildi.”<sup>196</sup>

Bundan sonrada eğitim alanında önemli adımlar atılmaya devam edildi.

“İlk kez 12 Ocak 1863'te açılan Darül Funun bu tarihten sonra birkaç kez kapanıp açılmıştır. Darül funun, idadiler seviyesinde Fransızca ve Türkçe ile eğitim ve öğretim yapan bir mekteptir. Rüştiye mekteplerine 1867'ye kadar Müslüman çocuklar alınırken bu tarihten sonra Gayrimüslimler de alınmaya başlanmıştır. 1 Eylül 1868 tarihinde Galatasaray Sultanisinin açılışıyla 1869 Maarifi Umumiye nizamnamesine göre, idadiler Rüştiye mezunu olan Müslim ve Gayrimüslim çocukların bir arada öğretim yaptıkları yerlerdir.1874-75 döneminde 400'e yakın rüştiye mevcuttu.”<sup>197</sup>

“1292(1875) tarihinde, Gediz Mektebinde Muallim Hacı Sâdık Efendi, Bevvâb Hacı İsmâ'il Efendi, görev yapmaktadır.”<sup>198</sup>

### 2.5.1.3. Gediz'deki Medreseler

“Hafız Mehmed Said Efendi Medresesi”<sup>199</sup>

“Atik Gazanfer Ağa Medresesi.”<sup>200</sup>

Sonuç olarak, Osmanlı devletinin eğitime ne derece önem verdikleri kurdukları mükemmel medreseler ile açıkça görülmektedir. Medreseler Osmanlı

<sup>196</sup> Küçük, *Ön. Ver.*, s.261-262.

<sup>197</sup> <http://www.msxslabs.org/forum/osmanli-imparatorlugu/195206-osmanli-egitim-sistemi.html>

<sup>198</sup> Yüksel, *Ön. Ver.*, s.123.

<sup>199</sup> BOA. Dosya No:- Gömlek No: 7614

<sup>200</sup> BOA. TS.MA.d. Dosya No:- Gömlek No:6615.

Devleti'nin ilim merkezleriydi. 16-19. yüzyıllarda Gediz'de toplam iki tane medresenin bulunması da bu dönemlerde Gediz'de eğitim faaliyetlerinin olduğunu bize göstermektedir.

## 2.5.2. Dini Hayat

### 2.5.2.1. Tekke, Zaviye Ve Türbeler

Anadolu'da birçok şehirde tekke, zaviye ve türbeler<sup>201</sup> vardı.

“Tekke, tarikat mensuplarının oturup kalkmalarına, ayin icra etmelerine mahsus yere verilen addır.”<sup>202</sup>

Zaviye, Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde genellikle yerleşim merkezleri dışındaki yollar üzerinde derbentlerde kurulan ve dini- tasavvufi inanç ve fikirleri yaymak bölgenin güvenlik ve asayişini sağlamak gelip geçenleri barındırmak, yedirip içirmek gibi işleri üstlenen, Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rol oynamış olan dini ve sosyal kurumdur.<sup>203</sup>

“Şehir ve kasabaların ekseriyle ücra yerlerinde olan zaviye, hücre; küçük oda demek olduğu gibi mecaz yoluyla dünya âlem yerinde de kullanılıren, Zaviyedar zaviye denilen küçük tekke şeyhleri hakkında kullanılır bir tabirdir.”<sup>204</sup>

“Şeyh ise, bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimseydi.”<sup>205</sup>

“Zaviyeler, devletin kurulmasında hizmet etmiş, hürmete layık bazı ahillerle babalara ve alperenlere vakıf olarak verilen yerler olup, şehir ve kasaba kenarında, köy civarında yol uğrağında bulunurlardı. Zaviyedar denilen zaviye sahibi kendisine vakıf olarak verilen yeri ekip, biçerek buranın gelirini zaviyesine sarf ederdi; zaviyeye uğrayan her yolcu burada yiyecek, içecek ve yatacak bir yer bulurdu.”<sup>206</sup>

<sup>201</sup> Türbe mezar üzerine çatılmış yapı. Türbedar, türbeyi bekleyen ve ona hizmet eden kimse. Devellioglu, *Ön.ver.*, s. 1115.

<sup>202</sup> Pakalın, *Ön.ver.*, s. 445.

<sup>203</sup> Ayverdi, *Ön.ver.*, s.1380.

<sup>204</sup> Pakalın, *Ön.ver.*, s.648.

<sup>205</sup> Devellioglu, *Ön.ver.*, s.995.

<sup>206</sup> Uzunçarşılı, *Ön.ver.*, s.286-287.



## Gediz'deki Dini Kurumlar

### Zaviyeler

Şeyh İsmail Zaviyesi<sup>207</sup>

Cece Zaviyesi<sup>208</sup>

Murad Bey Zaviyesi<sup>209</sup>

Hacı Baba Zaviyesi<sup>210</sup>

Genç Abdal Zaviyesi<sup>211</sup>

Hacı Baba Bektaşî Zaviyesi.<sup>212</sup>

### Tekkeler

Yolageldi Sultan Tekkesi<sup>213</sup>

### Türbeler

Murad Bey Türbesi<sup>214</sup>

## 2.5.2.2. Camiler

“Cami, Müslümanların içinde vakit namazlarıyla Cuma ve bayram namazlarını kıldıkları ve ibadet ettikleri mihraplı, minberli genellikle minareli bina, büyük mescit demektir.”<sup>215</sup>

“İçtima müesseselerin başında gelen camiler, manevi bir içtima mahalli, ibadet yeri olduğu gibi aynı zamanda Sadr-ı İslam'dan beri Müslümanların işlerini görüşmek ve karar altına alınmak için bir toplantı yeri de olmuştur.”<sup>216</sup>

<sup>207</sup> BOA. Dosya No: Gömlek No:14422.

<sup>208</sup> BOA. Dosya No: Gömlek No:32145.

<sup>209</sup> BOA. C.EV. Dosya No:534 Gömlek No:26989.

<sup>210</sup> BOA. C.EV. Dosya No:513 Gömlek No:25939.

<sup>211</sup> BOA. C.EV. Dosya No:608 Gömlek No:30660.

<sup>212</sup> BOA. C.EV. Dosya No:626 Gömlek No:31578.

<sup>213</sup> BOA. C.EV. Dosya No:28 Gömlek No:1361.

<sup>214</sup> BOA. C.EV. Dosya No:534 Gömlek No:26989.

<sup>215</sup> Ayverdi, Ön.ver., s. 181.

<sup>216</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: I (Ankara: Türk Tarih kurumu Basımevi,1947), s.284.

### Gediz'deki Camiler

Seyfullah Çelebi Camii<sup>217</sup>

Gazanfer Ağa Camii<sup>218</sup>

Emine Hatun Camii<sup>219</sup>

Binbaşı Camii<sup>220</sup>

Mustafa Çelebi Camii<sup>221</sup>

Sunullah Çelebi Camii<sup>222</sup>

Ümmühan Hatun Camii<sup>223</sup>

### 2.5.2.3. Vakıflar

Vakıf, “maliki bulunduğu malı tüzel kişiliğe sahip olmak üzere hayırlı bir iş için belirli bir gayeye tahsis etmektir. Diğer bir deyişle bir malı, menfaati ammeye ait olmak üzere herkesin faydalanması için Allah’ın mülkü hükmüne koyarak üstündeki mülkiyet (temlik ve temellük ) hakkını kaldırmaktır”<sup>224</sup>.

“Vakıflar fıkıh hükümlerine göre yönetiliyordu. Vakıfların bünyelerinde cami, medrese, imarethane, han, hamam, hastane, çeşme, zaviye gibi birimler yer alıyordu. Vakıf mallarını da, evkaf adı verilen kurumlar yönetiyordu.”<sup>225</sup>

“Vakıf, bir mülkü ammenin menfaatine ebedi olarak tahsis eden ve diğer bir tabirle vakfeden yerinde kullanılır bir tabirdir. Vakfedilen mala mevkuf denir.”<sup>226</sup>

“Vakıf gerçekleşikten sonra o mal üzerinde vakfeden kişinin mülkiyeti ortadan kalkar. Bundan sonra vakıf vakfedenin koşullarına göre yönetilir.”<sup>227</sup>

<sup>217</sup> BOA. C.EV. Dosya No:195 Gömlek No:9714.

<sup>218</sup> BOA. C.EV.Dosya No:97 Gömlek No:4833. (Gazanfer Ağa Camii = Gediz Ulu Camii; İlk yapısı Germiyanlılara dayanan eser, XVI. yüzyılın son çeyreğinde III. Murad Devrinde (1574-1595) yeniden ihya edilerek yanına bir hamam ilave edilerek suretiyle külliye haline getirilmiştir.)

<sup>219</sup> BOA. C.EV. Dosya No:102 Gömlek No:5051.

<sup>220</sup> BOA. C.EV. Dosya No:344 Gömlek No:17482.

<sup>221</sup> BOA. HAT. Dosya No:1508 Gömlek No:6.

<sup>222</sup> BOA. HAT. Dosya No:1516 Gömlek No:15.

<sup>223</sup> BOA. C.EV. Dosya No:66 Gömlek No:3292.

<sup>224</sup> Ayverdi, **Ön.ver.**, s.1305.

<sup>225</sup> Pınar, **Ön. Ver.**, s.134.

<sup>226</sup> Pakalın, **Ön.ver.**, s. 577.

Osmanlıda vakıflar, Tanzimat döneminde kurumsallaşmıştır. “ II.Mahmud döneminde (1242/1826) vakıflar yönetimini merkezileştirmek amacıyla Evkaf Nezareti kurulmuştur.”<sup>228</sup>

### **Gediz'deki Vakıflar**

Şeyh İsmail Zaviyesi Vakfı<sup>229</sup>

Ebu Eyüb el-Ensari Evkafı<sup>230</sup>

Gazanfer Ağa Camii Evkafı<sup>231</sup>

Murad Bey Evkafı<sup>232</sup>

Sunullah Çelebi Hamamı Vakfı<sup>233</sup>

Körgel Karyesi'nde Genç Abdal Zaviyesi Vakfı<sup>234</sup>

Babussaade Ağası Gazanfer Ağa Vakfı<sup>235</sup>

Emine Hatun Camii Vakfı<sup>236</sup>

Hacı Baba Zaviyesi Vakfı<sup>237</sup>

Sunullah Çelebi Vakfı<sup>238</sup>

Akçalın ve Murat Bey Vakfı<sup>239</sup>

Gazanfer Ağa-yı Atik Vakfı<sup>240</sup>

Ümmühan Hatun Camii Vakfı<sup>241</sup>

<sup>227</sup> Zeki Arıkan, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (İzmir: Ege Üniversitesi yayımları, 1989), s.19.

<sup>228</sup> Aynı. s.58.

<sup>229</sup> BOA. Dosya No:- Gömlek No: 14422.

<sup>230</sup> BOA. Dosya No:- Gömlek No: 17148.

<sup>231</sup> BOA. Dosya No:- Gömlek No: 31827.

<sup>232</sup> BOA. İE.EV.. Dosya No:8 Gömlek No: 933.

<sup>233</sup> BOA. C..BLD. Dosya No:140 Gömlek No: 6978.

<sup>234</sup> BOA. C.EV. Dosya No:608 Gömlek No: 30660.

<sup>235</sup> BOA. C..BLD. Dosya No:48 Gömlek No: 2361.

<sup>236</sup> BOA. C.EV. Dosya No:102 Gömlek No: 5051.

<sup>237</sup> BOA. C.EV. Dosya No:103 Gömlek No: 5148.

<sup>238</sup> BOA. C.EV. Dosya No:344 Gömlek No: 17482.

<sup>239</sup> BOA. C.EV. Dosya No:230 Gömlek No: 11464.

<sup>240</sup> BOA. C.EV. Dosya No:387 Gömlek No:19607.

<sup>241</sup> BOA. C.EV. Dosya No:66 Gömlek No: 3292.

16-19. yüzyıllardaki verilere göre Gediz’de toplam yedi tane camiinin olması, Osmanlı’nın dini müesseselere ne derece önem verdiğini göstermektedir. Yine aynı dönemlerde Gediz’de altı tane zaviye, birer tane de tekke ve türbe bulunmaktadır. Tüm bu tekke ve zaviyeler Gediz’in Türkler tarafından fethinden sonra bu bölgenin kültürel kimliğinin gelişmesi ve İslamlaşması sürecinde önemli bir misyon yüklenen bir kurum olmuştur.

Gediz’de halkın ihtiyaç duyduğu bir kısım hizmetler ise, vakıf kurumları aracılığıyla karşılanmıştır. Vakıfların bünyesinde cami, zaviye, türbe, hamam gibi birimlere yer verilmiştir. Gediz’in kaza ve köylerinde toplam on üç tane vakıf eseri oluşturmuşlardır. Gediz’in pek çok hayır sahipleri de, mülklerini ve paralarını vakıf ederek toplumun yararı için çalışmışlardır.

### 2.5.3. Hamamlar

“H.1293/M.1876 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi’ne göre Gediz’de iki hamam vardır.”<sup>242</sup>

#### 2.5.3.1. Gazanfer Ağa Hamamı<sup>243</sup>

Evliya Çelebi bu hamamın kitabesini şöyle okumuştur:

“Hamamın tarihi budur:

Azmi gördükde didi tarihini

Ruşen ala dilküşa hamam (995)

Bütün imaret, han, medrese, mektep ve çeşmeleri Gazanfer Ağa hayratıdır. Üçüncü Murad’ın Kapı ağası imiş.”<sup>244</sup>

“Gazanfer Ağa, Gediz’in Çeltikçi köyünden Fetva emini Mehmet Efendi ile III. Murat’ın çocuklarının Hocası Gedizli Azmi Efendi, aracılığı ile Gediz’de hayrat

<sup>242</sup> Yüksel, *Ön. Ver.*, s.141-142.

<sup>243</sup> BOA. C..BLD. Dosya No:100 Gömlek No: 4997.

<sup>244</sup> Zillioğlu, *Ön. Ver.*, s.512.

olarak bir camii ve hamam yaptırdı. Gazanfer Ağa suyunu getirtmiş; bir tarafı erkeklere, bir tarafı kadınlara ait olan çift hamamını da ilave ettirtmiştir.”<sup>245</sup>

“Dikdörtgen planlı hamamın yapımında Antik Kadoi kentinin de mevcut taş malzemeleri kullanılmıştır. Kayacıktan suyu getirildi ve inşaatın sonunda hamam merasimle kullanıma açıldı. (1587)”<sup>246</sup>

“Gazanfer Ağa Hamamı Osmanlı kültürünün eşsiz bir yapısı olarak Gedüs’ün mimari dokusu içindeki yerini almış, Roma hamam mimarisi anlayışının aksine külhan ana binanın dışında yapılmıştı. Hamamın mermer zemini ve göbek taşı alttan ısıtma yöntemi ile ısıtılıyordu. Kadın ve erkek bölümünün soyunmalık ve halvet (odacık) kısımları adeta göz alıyordu.”<sup>247</sup>

Hamam kitabesi Gedüs’lü Azmi eliyle yazıldı. Hamamın kapısı üzerindeki yazı da şöyle yazılmaktadır:

“Sahibül hayr hazreti ağa şiri şahmı Gazanfer nam ,

Mal-ı halisle hayra niyet edip yaptı bu şehr-i iffete bir hamam

Kubbesi erdi evc-i eflake mihr ü mah olsa bade şüraki cam

Azmi gördükde dedi tarihin Ruşen abad dilkuşa hamam”<sup>248</sup>

(995-1587)

### 2.5.3.2. Sunullah Çelebi Hamamı<sup>249</sup>

Kadı Kemal Mahallesi hayırseverlerinden Sunullah Çelebi bin Mustafa; büyük bir servet harcayarak Gedüs’e cami ve hamamdan oluşan bir külliye armağan etmeye karar verdi. Kurşunlu Camisi’nin ibadete açılmasından 24 yıl sonra bu caminin kuzeyine düşen caddenin çarşıya çıkan köşesinde, o güne kadar Gedüs’de yapılan anıt yapıların en güzellerinden biri yükselmeye başladı. 1574 yılında tamamlanan cami,

<sup>245</sup> Önder, *Ön. Ver.*, s.3.

<sup>246</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.77.

<sup>247</sup> Aynı. s.77.

<sup>248</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.77.

<sup>249</sup> BOA. C..BLD. Dosya No: 140 Gömlek No:6978.

aynı yıl ibadete açıldı. Hamamın inşaatı iki yılda bitirilerek 1576'da halkın hizmetine sunuldu.<sup>250</sup>

Sunullah Çelebi bin Mustafa; "Hamamın yıllık gelirinden 18 kuruşu Kurşunlu Camii imam, müezzin ve hatiplerine vakfetmiştir. Sunullah Çelebi külliyesi bakımsızlıktan zaman içinde harap olmuş ve yıkılıp gitmiştir."<sup>251</sup>

Osmanlı mimarisinin önemli örneklerinden olan hamamlardan Gediz'de iki tane olup Gazanfer Ağa hamamı restorasyon çalışmalarıyla günümüze kadar varlığını korumuştur.

---

<sup>250</sup> Pınar, *Ön. Ver.*, s.76.

<sup>251</sup> Yıldırım, *Ön. Ver.*, s.32.

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**  
**TEMETTUÂT DEFTERLERİNE GÖRE GEDİZ**

### 3.1. GEDİZ TARİHİNE İLİŞKİN ÖNEMLİ KAYNAKLARDAN TEMETTUÂT DEFTERLERİ

#### 3.1.1. Temettuât

Arapça kökenli bir kelime olan temettu “kâr etme, kazanma” anlamına gelir. Çoğulu olan temettuât ise; “kârlar, faydalar, kazançlar” demektir.<sup>1</sup> Osmanlılarda değişik adlarla alınan vergiler Tanzimat devrinde tek bir vergi adı olan temettu vergisi altında toplanmaya başlandı. “Temettu vergisi, herkesin kazancıyla mütênâsib olarak devlete verdiği vergidir.”<sup>2</sup> Temettuât vergisi; tüccar, esnaf, köylü, şehirli hane reislerinin yıllık kazançları üzerinden yüzde üç olarak alınır.

Temettu vergisi; ilk olarak 1845’te, Sultan Mahmut zamanında ihtisap resmi adıyla kondu. Bu resim şehriye-i dekâkin ve yevmiye-i dekâkin vergileriyle bütün yiyecek, içecek ve giyeceklerden alınan çeşitli vergileri kapsıyordu. İhtisap resmi 1839’da kaldırıldı. Yerine 1868’de Tahriri Umumi Nizamnamesi çıkartılarak herkesin emlak, arazi ve yıllık kazançlarına % 30 oranında vergi kondu. Bu vergi 1880’de %40’a, 1885’te %50’ye çıkartıldı ve memurlardan da alınmaya başlandı. 1907’de verginin kapsamı genişletilerek vilayet, liva ve kaza merkezleriyle nüfusu 2000’den fazla olan yerlerdeki tüccar ve esnaflar da yükümlü kılındı. Bu vergi sonradan kazanç vergisine dönüştürüldü.<sup>3</sup>

Tanzimat’la birlikte Osmanlı vergi sistemi, içerisinde Cumhuriyet’e gelinceye kadar sürecek bir dönüşümün başlangıcını oluşturuyordu. Tanzimat Fermanı ile eski vergi usulünün usulsüzlüğü gözler önüne serildi ve her kişiden eşit oranda vergi alınması gerektiği ve devlet masraflarının sınırlanması ve açıklanması isteniyordu. Yani verginin âdil tarh tesviye ve tahsili fermanında önemli bir yer teşkil ediyordu. Tanzimat’la başlayan vergi, gayrimenkul sermayeyi de vergilendirmekle birlikte henüz bütün gelir unsurlarını kapsamamaktaydı. Bu dönemde vergilendirme kişilerin ödeme gücüne dayandırılmıştır.

<sup>1</sup> Ferit Devellioğlu, “temettu-temettuât”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (22. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları), s.1073.

<sup>2</sup> Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi ( Osmanlı Vergi Sistemi )*, (Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını, 1999), s.441.

<sup>3</sup> Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “temettu”, Cilt: 22 (İstanbul: Interpress Basın ve Yayıncılık, 1986), s. 11400.



Temettu vergisinin yabancılara da uygulanabilmesi için çok uğraşıldığı halde başarılı olunamadı. Kapitülasyonlar ve yapılan ticaret antlaşmaları çerçevesinde batı ülkeleri temettu vergisinin kendi vatandaşlarına uygulanamayacağını ısrarla savundular. Tanzimat dönemi sonrasında Yunanlılar, Karadağlılar, Sırpıllar ve İranlılar temettu vergisi kapsamına alındıysa da, diğer ülke vatandaşları Birinci Dünya Savaşının başladığı 1914 yılına kadar bu vergiyi ödemediler.<sup>4</sup>

Bu vergi sitemiyle devlet ilk defa vergi veren halkla doğrudan doğruya temasta bulunmaya başlamıştır. Hane reislerinin gelirlerinin tespiti amacıyla temettu sayımları gerçekleştirilmiştir. Temettuât sayımlarının amacı, vergi sisteminde yapılacak düzenleme için gerekli bilgilerin toplanmasıdır. Bu sayımların tahrir edildiği temettu defterleri XV. ve XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden daha fazla bilgi içermektedir.

Maliye Varidat Kalemi defterlerinden olan Temettu Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunmaktadır. 1988'e kadar bu seriden çok az deftere Maliyeden Müdevver ve Kepeci tasnifleri arasında rastlanmaktaydı. 1988'de kataloglanarak araştırmalara sunulan Temettu defterleri serisi dokuz katalog içinde 17.747 defter ihtiva etmektedir. Bu defterlerin çok büyük bir ekseriyeti 1261 (1845) tarihinde yapılan sayımlara aittir. Çok az sayıda olmak üzere 1256 (1840)'da yapılan ilk tahrirlere ait defterlere de rastlanmaktadır.<sup>5</sup>

Temettuât defterlerinde kişilerin ekonomik imkânlarını tespit etmek amacıyla kişinin ekonomik gücüne ve senelik kazancına göre tahsil edilecek verginin tahsili amacına yönelik tutulan kayıtları kapsamaktadır.

Temettuât defterlerinde şehir, kaza, kasaba, nahiye, köy, mezra ve çiftlik gibi tüm yerleşim birimlerinde yaşayan Müslüman ve Gayrimüslim ahalinin emlâk, arazi ve gayrimenkulleri ile sahip oldukları hayvanlar ve yetiştirdikleri ürünler teker teker kaydı yapılmıştır. "Temettu defterlerinde şehirlerle birden fazla mahalleden oluşan köylerde genellikle her mahalle için bir defter düzenlenmiştir."<sup>6</sup>

<sup>4</sup> Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, ( Bilimsel Araştırmalar Dizisi:6, Birinci Basım, İstanbul: İşaret Yayınları, 1990 ),s.109.

<sup>5</sup> Mübahat S. Küçükoglu, "Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettu Defterleri", *Belleten*, Cilt: 59, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995), s.395-396.

<sup>6</sup> Aynı. s.397.

Temettuât Defterleri en küçük sosyal birim olan hane düzeyinde bilgi vermektedir. Her hanenin, kişiye kazanç sağlayacak her türlü mal varlığı, tarla, bahçe, ev, dükkân, hayvanlar ve bundan başka gelir getiren bir mesleği varsa bunların hepsi tespit edilerek her mükellefin kişisel servetine ve senelik kazancına göre vergi tespit edilir. Bu defterlerde; hane reislerinin adları, lakapları, meslekleri ve etnik yapıları gibi bütün ayrıntıların verilmiş olması sosyal tarih açısından da önemli bir kaynaktır. Ayrıca bu defterlerle, hane reislerinin mesleklerinin köy ve kentlere göre dağılımı ve mesleklere göre gelir durumlarının tespit edilmesi de mümkündür.

Bu özellikleri bakımından Temettuât Defterleri, XIX. yüzyıla ait Osmanlı taşrasının iktisadi ve sosyal yapısına ait istatistiksel verileri hakkında bilgi içermektedir.

### 3.1.2. Osmanlıda Temettuât Defterinin Yazımı

Her devlet, ülkesi için harcama yapmak ve bu amaçla devlet hazinesine gelir sağlayacak kaynaklar bulmak zorundadır. Osmanlılar da kuruluşundan itibaren devlet hazinesine gelir sağlamak için çeşitli sistemler uygulamıştır.

Osmanlı'nın ilk kuruluşunda hanedan ülüş denen sistemle yönetiliyordu. Yani "Bey, istediği kimseye istediği yeri veriyordu. Sonra bu gelenek ortadan kalktı. Yerine dirlik (ikta) sistemi geldi. Önceleri bu askeri dirliklerdi. Daha sonraları sipahi tımarları ortaya çıktı."<sup>7</sup> Böylece devlet tımar sistemi uygulamaya başladı. "Tımar devlet görevlilerine hizmetleri karşılığında, belli bir bölgenin vergi toplama yetkisinin devredilmesi anlamına gelmektedir."<sup>8</sup> Tımarların mali harcamaları ise sürekli devletin gözetiminde idi. Osmanlı bu amaçla ilk olarak vergileri tespit ve tapu tahrirlerinin sayımlarını gerçekleştirmek için tımar kesimini teşkilatlandırmıştır. Osmanlı kaynak bulmak ve ülkesinin maddi imkânlarını tespit amacıyla vergi sayımları yapmıştır. Tımarlılar tapu tahrirlerindeki değişiklikleri takip edebilmek için genelde otuz yılda bir bu sayımları tekrarlarlardı. XVI. yüzyıla ait tapu tahrirlerinden üç sayım serisi yapılmıştır. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise sadece yeni alınan bölgelerin sayımı yapılmıştır.

<sup>7</sup> Sencer Divitçioğlu, "Asya Üretim Tarzı Merceğinden Osmanlı Üretim Tarzı", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Osmanlılar I*, Sayı 51 (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2009-2010), s.72.

<sup>8</sup> Yrd. Doç.Dr. Fatma Acun, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 9 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s.899.

Tapu sayımları genellikle iki safhalıydı. İlkinde faal nüfus, mali imkânlar ve bundan devlete düşen pay belirleniyordu. Bugünkü sanayi sayımlarına benzeyen bu safha uzun zaman alabiliyordu. İkinci safhada devletin payına düşen gelirin hazine ile tımar kesimi arasında bölüştürülmesi yapılırdı. İlk safha hazırlanan deftere mufassal (ayrıntılı defter), ikincisine icmal (özet) denirdi.<sup>9</sup>

Osmanlı tımar sistemini kurarak ülkesinde arazi tahrirleri yaptırmıştır. Tahrir işlemlerinde, “her türlü gelir kaynağı saptanır ve ayrıntılı biçimde defterler-i mufassala kaydedilirdi. Sonra bu gelirler, askeri sınıf mensupları, esas olarak da söz konusu olan toprakların fethine katılan sipahiler arasında paylaştırılırdı.”<sup>10</sup>

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren askeri, idari ve mali sistemin temelini oluşturan tımar sistemi XVI. yüzyılın sonlarına doğru çeşitli nedenlerle bozulmaya başlamıştır. Gelirlerin azalmaya başlaması ve sipahi olmayanların tımar olmaya başlaması gibi nedenlerle birlikte uzun süre hüküm süren Osmanlı Devleti yıkılma sürecine girmiştir.

XVII. yüzyıla gelindiğinde giderek artan masrafların karşılanabilmesi için Osmanlı Devleti yeni gelir kaynakları arayışına sürüklendi. Bu sebeple yeni vergiler konulması ve mevcut vergilerin arttırılması yoluna gidildi. Fakat bunlarda devletin mali açığının kapatılmasına yetmeyince iltizamların kayd-ı hayat şartlarıyla satılması yoluna gidildi. Fatih döneminde tımarların dışında kalan toprakların vergilerini toplamak için getirilen iltizam sisteminde satılanların verildiği kişiler diğer adıyla mültezimlerle bu sistem 17. yüzyılda tamamen yaygınlaşır. 1695 yılında yayınlanan Hatt-ı Hümayun fermanı ile tımar ve iltizam usulü kaynaştırılmıştır. XVII. yüzyılın sonlarına doğru iltizamla işletilen bazı mukataalar malikâne haline getirilerek yeni bir sisteme geçildi.

XVIII. yüzyılına gelindiğinde ise malikâne sistemi yerine yavaş yavaş Ayanlık Osmanlı hayatında etkin rol oynamaya başladı. II. Mahmut dönemine gelindiğinde ise ayanlar birer hükümet memuru haline getirildi. Ancak 1833'te Anadolu'daki kaza ve nahiyelerde muhtarlık örgütü kurulunca ayanlar fonksiyonlarını yitirdiler.

<sup>9</sup> Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, (4. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998), s.164.

<sup>10</sup> Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, Çeviren: Halil Berktaş, Cilt: I (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000 ), s.175.

“18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19.yy başlarında ise Osmanlı İmparatorluğu’nda ekonomik sıkıntı ciddi boyutlara ulaşmış ve başta padişah olmak üzere bu durumun ortadan kaldırılması için bir takım tedbirlerin alınması hususunda çalışmalara başlanılmıştı.”<sup>11</sup> Tanzimat Dönemi, idari modernleşmeye şiddetle ihtiyaç duyulan Osmanlı İmparatorluğu’nun son yüzyılıdır.

18-19. yüzyılda bir yerin vergilerini toplama işi, merkezde açık arttırmaya çıkarılır ve bu işi yüklenen mültezim denen adamlar; çoğunlukla iltizama verilen bölgenin valileri veya onun adamlarıydı. Valiye rağmen, kimse mültezimliğe talib olamazdı, çünkü yaptırımcı güç yerel yöneticinin elindeydi. İltizam modernleşen devlette merkezi bir hazine ve bütçenin ortaya çıkışını sağlayan bir aşamadır. Ancak 19. yüzyıl dünyasında artık geri bir yöntemdi.<sup>12</sup>

Osmanlı, giderek zayıflayan hazinesine yeni gelir kaynakları bulmak için maliyede önemli ıslahatlar gerçekleştirdi. Abdülmecid döneminde, 1840 yılı başlarında “İltizam usulü kaldırılarak vergilerin toplanması, merkezden gönderilecek vali derecesinde yetkili muhassıl adı verilen memurların kontrolüne bırakıldı.”<sup>13</sup> Muhassıllık sisteminin oluşturulması ile mütesellimlerin mali yükümlülükleri kalmamış oluyordu. “Muhassıl, Tanzimat’a kadar miri mukataaları iltizam eden vezir ve vali ayan vesairenden kimselere verilen isimdi.”<sup>14</sup> Bu tabir, Tanzimat’tan sonra vergilerin tahsili için gönderilen devlet memurları için kullanıldı. Muhassıl adı verilen bu memurlar vergilerin toplanması için her liva ve kazaya tayin edildi.

Muhassılların görevleri, Tanzimat’ın tanıtılması, memleket meselelerinin görüşülmesi için bir meclis kurulması ve en önemlisi nüfus ve emlak tahriri idi. Muhassılların vergi gelirlerini tahsil için tahrir çalışmaları yapması gerekiyordu.

XIX. yüzyıl ortalarında hane reislerinin tespiti için temettu sayımları yapıldı. Temettu sayımları Tanzimat Döneminde önceleri değişik adlarla alınan vergilerin yerine tek bir verginin alınması amacıyla gerçekleştirildi.

Muhassıllar tahsil ve tahrir işleriyle ilgili bazı defterler düzenledi. Temettuât defterlerinde herkesin ödeme gücünün tespiti maksadıyla temettu sayımları yapıldı.

<sup>11</sup> Funda Kütpe, “1845 Yılı Temettuât Defterlerine Göre Simav Kazasının Merkezi” (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2007), s.14.

<sup>12</sup> İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, (VII Dizi-Sayı 178, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), s.32.

<sup>13</sup> Cevdet Küçük, “Abdülmecid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), s.262.

<sup>14</sup> Midhat Sertoğlu, “Mufassıl”, *Osmanlı Tarih Lügatı* (Düzeltilmiş ve İlaveli İkinci Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986), s.228.

Temettu sayımlarında “herkesin istisnasız isim, şöhreti, ne kadar emlak, arazi ve hayvanı olduğu, tüccar ve esnafın bir senede tahminen ne kadar ticaret ve geliri olacağını incelenerek tahrir ettirmeleri görevi muhassıllara verildi.”<sup>15</sup> Muhassıllar tahsil ve tahrir işleri için düzenledikleri defterleri önce mahalli meclislere denetletip sonra da İstanbul’a gönderiliyordu.

Bu sistem ile yöneticilerin hazine gelirlerini kendi çıkarları için kullanmaları önlenmiş olacaktı. Ancak muhassıllık sistemi umulanın tam tersi bir sonuç verdi.

1840-1841 yıllarına ait hazine gelirlerinde çok büyük azalma görüldü. Bütün çabalara karşın kâr ve zarar şöyle dursun, kaç kuruş hâsılat olduğunun ortaya çıkarılması mümkün olmadı. Muhassıllar birbirinden bağımsız olarak çalıştıkları için, toplanan vergilerin bir arada merkeze gönderilmesi de çok zaman alıyordu. Başarısızlığın bir nedeni de muhassıllık görevine atanan kimselerin, eski mültezimlerle yakın ilişkileri olanlar arasından seçilmiş olmaları idi. Çıkarlarının zedeleneceğini anlayan derebey ailelerle, vergi uygulamasını anlamayan bazı kimselerin direnmeleri ve vergi vermek istememeleri uygulamayı güçleştirmektedir. Geleneksel olarak vergi toplamada görevlilerin sık sık yaptıkları yolsuzluklara muhassılların da katılmaları ayrı bir sorundu. Gerçi bu tür davranışları görülenler görevden derhal alınıyordu. Ancak yerlerine atananlar, aynı kanunsuz davranışları sürdürüyorlardı.<sup>16</sup>

Bu sebeplerle 1842 yılında bu sisteme son verilerek iltizam sistemine geri dönüldü. Temettu vergilerindeki önemli gelişmeleri görmek için ise II. Abdülhamit dönemini beklemek gerekecektir.

Günümüzde Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan, 1256 /1840’da yapılan ilk tahrirlere ait çok az sayıda defter mevcuttur. Defterlerin çok büyük bir kısmı ise 1261/1845 yılında yapılan sayımlara ait defterlerdir.

XVI. ve XIX. yüzyıla ait sayım defterleri Osmanlı Devleti’nin, sosyal ve iktisadi tarihine dair önemli istatistik bilgiler vermesi bakımından önem ihtiva eder. XVI. yüzyıl tahrir çalışmaları sonucu oluşan defterler ile XIX. yüzyıla ait Temettuât defterleri içerik ve düzen tarzı bakımından farklılıklar içerir.

<sup>15</sup> Şener, *Ön. Ver.*, s.41.

<sup>16</sup> Prof. Dr. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı* (VII. Dizi, Sayı:124, Baskı:2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1997),s.210-211.

Tahrir defterleri sancaklara göre düzenlenmiş; alt idari birim olarak kaza ve nahiyeler alınmıştır. Önce mahalle mahalle nefislere, ardından köy ve mezralara yer verilmiştir. Temettu defterlerinde şehirlerle birden fazla mahalleden oluşan köylerde genellikle her mahalle için bir defter düzenlenmiştir. Defterin sayfalarının tepesinde sırasıyla eyalet-sancak-kaza adları kaydedildikten sonra defter bir şehre/kasabaya aitse şehir/kasabanın ardından mahallenin adı yazılmıştır. Mahallesi olmayan küçük köylerde de köyün adı yazılmıştır.<sup>17</sup>

1256 ve 1260-61 yıllarına ait her iki sayımda da başa hane ve numara yazılmış altlarına da rakamlar konulmuştur. Defterlerde hane reislerinin isimleri de yer alır. Tahrir defterlerinde “veled” kelimesi kullanılırken Temettuât defterlerinde “veled” kelimesi yerine “oğlu” kelimesi kullanılmıştır. Temettuât defterlerinin yıllar arasındaki sayımlarında da birtakım farklılıklar bulunmaktadır. 1256 yılı defterlerinde şahısların isimleriyle birlikte fiziki görünüşleri de anlatılmıştır. 1261’deki defterlerde ise bu kısımlar yoktur. Defterlerdeki aile isimleri, mahalle ve köylerde bulunan akrabaların tespit edilmesi açısından önem taşımaktadır.

Temettuât defterlerinde hane reislerinin meslekleri de kaydedilmiştir. 1256 yılı defterlerinde imam ve muhtar dışındakilerin meslekleri yazılmayıp sadece fiziki görünüşleri yazılmıştır. 1260-1261 tarihli defterlerde ise hane numarası üzerine hane reisinin mesleği yazılmıştır. XV. yüzyıl defterlerinde meslek yazılsa da şahsa ait gelir yazılmamıştır. Bu hususa tahrir defterlerinde ise sadece şehirlerde rastlanır. XVI. yy. defterlerinde ise mesleklerin yazılması genellikle ihmal edilmiştir.

Temettuât defterlerinde vergiler her hane reisinin isimlerinin üst tarafında varsa mesleklerin altına dikine olarak yazılır.1256 yılı vergilerde sadece vergü-yi mahsusaya yer verilmiş sonrada mahsulden alınan öşrün önce kilesi sonra kıymeti altta da kıymet olarak toplamı yazılmıştır. “1261 tarihli defterlerde ise bir yıl önce vermiş olduğu vergü-yi mahsusa ile birlikte öşre de yer verilmiştir. Bu bilgiler hane ve numaraların yan veya üstünde isme dik bir şekilde sağdan sola “meslek”-“vergü-yi mahsusa”-“öşür” sırasıyla yazılmışlardır.”<sup>18</sup>

“Tahrir defterlerinde vergiden muaf olan için “ba-berat-ı sultani imam”gibi imam, müezzin ve şeyh denmesi yeterli iken temettuât defterlerinde hangi caminin

<sup>17</sup> Kütükoğlu, *Ön. Ver.*, s.397.

<sup>18</sup> *Aynı.* s.411.

imamı veya müezzini ve hangi tekkenin şeyhi olduğunu da yazmıştır. Ayrıca hangi redif ve mansure olan kişiler veya bunların yakınları da bu defterlerde yazılmıştır.”<sup>19</sup>

“Temettuât defterlerinde gayrimenkullerin ayrıntılı bir biçimde istatistik sayımları yapılmıştır. 1256 yılı sayımındaki kıymet hanesi 1261 sayımında çıkartılarak “hâsılat-ı senevisi” ifadesi konularak yıllık gelirleri tespit edilerek hakiki gelirleri tespit edilmiştir. 1256 yılı sayımında ise tahmini gelirin tespiti yazılmıştır. Şahsın tarlaları, dönümleri ve kıymetleri ayrı ayrı yazılmıştır. Her şahsın neler ektiği ve her birinden ne kadar mahsul elde edildiği, sadece 1260-61 yılları sayımlarında yer almıştır.”<sup>20</sup>

Gayrimenkullerinden sonra şahısların sahip oldukları hayvanlar yazılmıştır. 1256 yılı sayımlarında hayvanların miktarı ve kıymetleri yazılırken 1260-61 sayımında hayvanların sayıları ve hayvanlardan elde edilen yıllık geliri kaydedilmiştir.

1261 sayımlarında gelirlerden her yıl kazanç sağlanıyorsa temettuât-ı kadime her yıl gelir getirmiyorsa zuhorat-ı temettu adı altında yazılmıştır.

Hane reislerinin sahip oldukları emlakların sayıları yazılırken hiçbir emlak olmayanlar da ayrıca belirtilmiştir. Bunlar için “şunun bunun ianesiyle geçinmektedir” gibi notlar alınmıştır. 1256 yılı emlak sayımlarında kıymetleri verilirken 1261 sayımında kira bedelleri hatta kime kiraya verildiği de yazılır.

1256/1840’daki sayımlardan muhassıllar mesul olup, bu tarihli bir temettu defterinde muhassıllık, müfti, mal ve emlak kâtipleri ve meclis azalarının mühürleri; diğer bir defterde ise tasdik ibaresi altında naibin mührü bulunmaktadır. 1261’de sistemde değişiklik yapıldığından Müslümanların yazılması muhtar-ı evvel ve sanilerle köy imamları; Gayrimüslimlerin yazılması, varsa kocabaşılarla papazların sorumluluğu altında yapılmış olup defterlerin bitiminde bunların mühürleri vardır.<sup>21</sup>

Temettuât defterleri XIX. yüzyılın sosyal ve iktisadi tarihi kaynağı olarak çok önemli bilgileri içerir. Temettuât defterleri, İmparatorluğun nüfus yapısını, isimleri, unvanları, lakapları, meslekleri ve etnik yapısı ile ilgili ayrıntılarıyla vererek sosyal tarihimiz için önemli bilgiler içerir. Defterlerde sayımı yapılan bölgenin arazisi, gayrimenkulleri, emlak, zirai ürünleri ve hayvan çeşitleri ile ilgili bilgiler kişilerin

<sup>19</sup> Aynı. s.405.

<sup>20</sup> Aynı. s.405.

<sup>21</sup> Aynı. s.398.

gelir düzeyleri ve yıllık kazançları hakkında istatistiksel olarak verilen bilgiler iktisadi tarihimiz için önemli bir kaynaktır.

### 3.1.3. Gediz'de Temettuât Defterleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan, Gediz'e ait temettuât defterleri aşağıdaki tabloda verilmiş olan defterler şunlardır:

Sıra	Defter Adı	Gömlek No	Fon Kodu
1	Gazi Kemal Mahallesi temettuât defteri.	7863	ML.VRD.TMT.d ...
2	Gediz kazası, Altuntaş karyesi temettuât defteri.	7864	ML.VRD.TMT.d ...
3	Gediz kazası, Gümüşlü karyesi temettuât defteri.	7865	ML.VRD.TMT.d ...
4	Gediz kazasına tabi Çakırlar karyesi temettuât defteri.	7866	ML.VRD.TMT.d ...
5	Gediz kazası, Hacı Baba karyesi temettuât defteri.	7867	ML.VRD.TMT.d ...
6	Gediz kazası, Uras karyesi temettuât defteri.	7868	ML.VRD.TMT.d ...
7	Gediz kazası, Tekye karyesi temettuât defteri.	7869	ML.VRD.TMT.d ...
8	Gediz kazası, Ahi Ali karyesi temettuât defteri.	7870	ML.VRD.TMT.d ...
9	Gediz kazası, Yakublar karyesi temettuât defteri.	7871	ML.VRD.TMT.d ...
10	Gediz kazası, Yağmurlar karyesi temettuât defteri.	7872	ML.VRD.TMT.d ...
11	Gediz kazası, Cami-i Kebir mahallesi temettuât defteri.	7873	ML.VRD.TMT.d ...
12	Gediz kazası, Yumrutaş karyesi temettuât defteri.	7874	ML.VRD.TMT.d ...
13	Gediz kazası, Göğler köyü temettuât defteri.	7875	ML.VRD.TMT.d ...



14	Gediz kazası, Orhanlar karyesi temettuât defteri.	7876	ML.VRD.TMT.d ...
15	Gediz kazası, Karacahisar karyesi temettuât defteri.	7877	ML.VRD.TMT.d ...
16	Gediz kazası, Göynük karyesi temettuât defteri.	7878	ML.VRD.TMT.d ...
17	Gediz kazası, Sazak karyesi temettuât defteri.	7879	ML.VRD.TMT.d ...
18	Gediz kazası, Çukurviran köyü temettuât defteri.	7880	ML.VRD.TMT.d ...
19	Gediz kazası, Uslugöme Karabenol karyesi temettuât defteri.	7881	ML.VRD.TMT.d ...
20	Gediz kazası, Gölcük karyesi temettuât defteri.	7882	ML.VRD.TMT.d ...
21	Gediz kazası, Yenice karyesi temettuât defteri.	7883	ML.VRD.TMT.d ...
22	Gediz kazası, Entüşdi karyesi temettuât defteri.	7884	ML.VRD.TMT.d ...
23	Gediz kazası, Göynükviran köyü temettuât defteri.	7885	ML.VRD.TMT.d ...
24	Gediz kazasına tabi, Taniler karyesi temettuât defteri.	7886	ML.VRD.TMT.d ...
25	Gediz kazası, Ovacık köyü temettuât defteri.	7887	ML.VRD.TMT.d ...
26	Gediz kazası, Keremler köyü temettuât defteri.	7888	ML.VRD.TMT.d ...
27	Gediz kazası, Yeniköy'de mukim ahalinin temettuât defteri.	7889	ML.VRD.TMT.d ...
28	Gediz kazası, Dört Değirmen karyesi temettuât defteri.	7890	ML.VRD.TMT.d ...
29	Gediz kazası, Sarıçam köyü temettuât defteri.	7891	ML.VRD.TMT.d ...
30	Gediz kazası, Muhibler karyesi	7892	ML.VRD.TMT.d

	temettuât defteri.		...
31	Gediz kazası, Arslan Bey kuralarının temettuât defteri.	7893	ML.VRD.TMT.d ...
32	Gediz kazası, Müstecib mahallesinin temettuât defteri.	7894	ML.VRD.TMT.d ...
33	Gediz kazası, Sumaklı Çifliği karyesi temettuât defteri.	7895	ML.VRD.TMT.d ...
34	Gediz kazası, Bağlura karyesi temettuât defteri.	7896	ML.VRD.TMT.d ...
35	Gediz kazası, Pazar karyesi temettuât defteri.	7897	ML.VRD.TMT.d ...
36	Gediz kazasına tabi Üçbaş karyesi temettuât defteri.	7898	ML.VRD.TMT.d ...
37	Gediz kazası, Çeltikçi köyü temettuât defteri.	7899	ML.VRD.TMT.d ...
38	Gediz kazasına tabi Çam karyesinin temettuât defteri.	7900	ML.VRD.TMT.d ...
39	Gediz kazası, kuralarından Karaağaç Çifliği temettuât defteri.	7901	ML.VRD.TMT.d ...
40	Gediz kazası, Karacalar karyesi temettuât defteri.	7902	ML.VRD.TMT.d ...
41	Gediz kazasına tabi Gümele karyesi temettuât defteri.	7903	ML.VRD.TMT.d ...
42	Gediz kazası, kuralarından Ilıcasu karyesi temettuât defteri.	7904	ML.VRD.TMT.d ...
43	Gediz kazası, Merkebviran karyesi temettuât defteri.	7905	ML.VRD.TMT.d ...
44	Gediz kazası, Gaibler karyesi temettuât defteri.	7906	ML.VRD.TMT.d ...
45	Gediz kazası, Munamaklar karyesi temettuât defteri.	7907	ML.VRD.TMT.d ...
46	Gediz kazasına tabi Arabşah karyesi temettuât defteri.	7908	ML.VRD.TMT.d ...

47	Gediz kazası, Derbend karyesi temettuât defteri.	7909	ML.VRD.TMT.d ...
48	Gediz kazası, Ömerbey mahallesi temettuât defteri.	7910	ML.VRD.TMT.d ...
49	Gediz kazası, Yayla karyesi temettuât defteri.	7911	ML.VRD.TMT.d ...
50	Gediz kazası, Işıklar karyesi temettuât defteri.	7912	ML.VRD.TMT.d ...
51	Gediz kazası, Sofular karyesi temettuât defteri.	7913	ML.VRD.TMT.d ...
52	Gediz kazası, Deresevindik karyesi temettuât defteri.	7914	ML.VRD.TMT.d ...
53	Gediz kazası, Conburtgürleği karyesi temettuât defteri.	7915	ML.VRD.TMT.d ...
54	Gediz kazası, Comburt karyesi temettuât defteri.	7916	ML.VRD.TMT.d ...
55	Gediz kazası, Eğlence karyesi temettuât defteri.	7917	ML.VRD.TMT.d ...
56	Gediz kazası, Güney karyesi temettuât defteri.	7918	ML.VRD.TMT.d ...
57	Gediz kazası, Ece karyesi temettuât defteri.	7919	ML.VRD.TMT.d ...
58	Gediz kazasına tabi Baltalı karyesi temettuât defteri.	7920	ML.VRD.TMT.d ...
59	Gediz kazası, Akçaalan köyü temettuât defteri.	7921	ML.VRD.TMT.d ...
60	Gediz kazasına tabi Ağsaklar ahalisinin temettuât defteri.	7922	ML.VRD.TMT.d ...
61	Gediz kazası, Sofular mahallesi temettuât defteri.	7923	ML.VRD.TMT.d ...
62	Gediz kazası, Bağlı Çece karyesi temettuât defteri.	7924	ML.VRD.TMT.d ...
63	Gediz kazası, Zahman köyü temettuât	7925	ML.VRD.TMT.d

	defteri.		...
64	Gediz kazası, Küçükler karyesi temettuât defteri.	7926	ML.VRD.TMT.d ...
65	Gediz kazası, Deli Hızır karyesi temettuât defteri.	7927	ML.VRD.TMT.d ...
66	Gediz kazası, Sandıklı karyesi temettuât defteri.	7928	ML.VRD.TMT.d ...
67	Gediz kazası, Dede köyü temettuât defteri.	7929	ML.VRD.TMT.d ...
68	Gediz kazası, İbrahim Kethüda karyesi temettuât defteri.	7930	ML.VRD.TMT.d ...
69	Gediz kazası, Küplüce karyesi temettuât defteri.	7931	ML.VRD.TMT.d ...
70	Gediz kazası, Erdoğan karyesi temettuât defteri.	7932	ML.VRD.TMT.d ...
71	Gediz kazası, Kuşu karyesi temettuât defteri.	7933	ML.VRD.TMT.d ...
72	Gediz kazası, Yelki karyesi temettuât defteri.	7934	ML.VRD.TMT.d ...

### 3.2. 1260-1261 ( 1844-1845 ) YILLARI GEDİZ KAZASI TEMETTUÂT DEFTERLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

#### 3.2.1. Meslekler

XIX. yüzyılın ortalarında tutulan temettuât defterleri sosyal tarih açısından da önemli bilgiler vermektedir. 1260-61 tarihli temettuât defterlerinde hane reislerinin meslekleri de kaydedilmiştir. Bu bilgiler hane numarasının üzerine yazılmıştır. “Mesleklerin yazılmış olması, bir mahalle veya köyde hangi zanaatın ne ölçüde

geliştiğini tespit etmemize imkân sağladığı gibi gelirin meslekler arası dağılımlarını da ortaya koymaktadır.”<sup>22</sup>

Her meslek kendi grubu içinde değerlendirilirse, mesleklerin mahallelere göre dağılımlarına ulaşılr. Buna göre her mahallenin geçim kaynağı tespit edilir. Gelir kaynaklarına göre gelirleri kendi içinde de gruplandırmak mümkündür.

### 3.2.1.1. Hizmet Sektörü

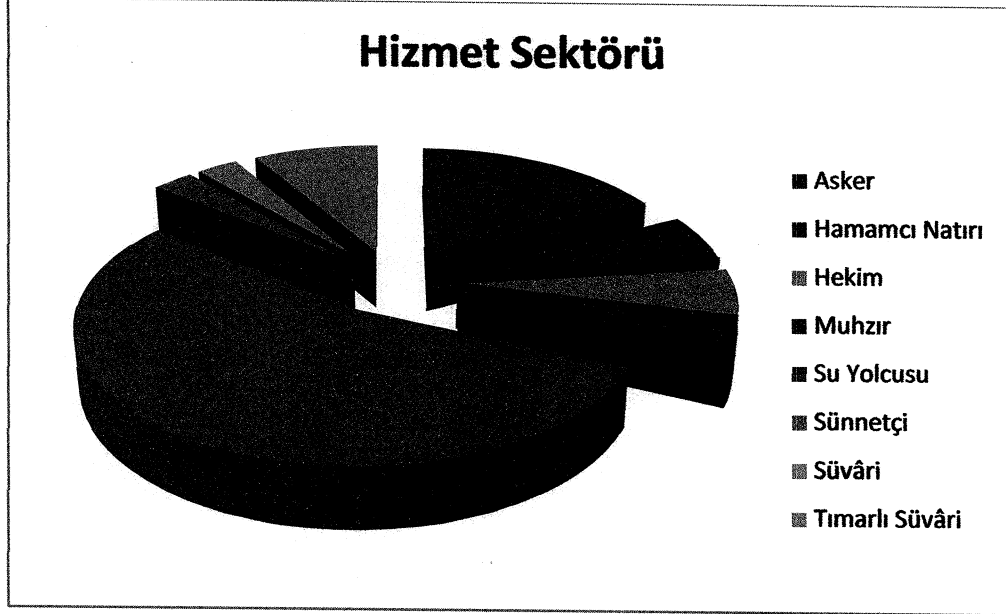
1260-61 tarihli Gediz temettuât defterlerine göre hane reislerinin hizmet alanındaki meslek dağılımları Tablo 1’de görüldüğü gibidir.

**Tablo 1.**

Hizmet Sektörü	Mahalleler						Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Asker	1		2	1	1	1	6
Hamam Natır			1	1			2
Hekim	1					1	2
Muhzır			1				1
Su Yolcusu	3		14			2	19
Sünnetçi			1				1
Svâri					1		1
Tımarlı Svâri	1				1	1	3

<sup>22</sup> Kttkođlu, n.ver., s.33.

Grafik 1.



Sağlık hizmetlerinde çalışanlar arasında hekim ve sünnetçi mesleklerini alabiliriz. Gediz’de toplam iki hekim bulunmakla beraber bunlardan biri Gazi Kemal, diğeri Sofular mahallesinde bulunmaktadır. Sünnetçi ise bir tane olup Cami-i Kebir mahallesindedir.

Askerliğe ilişkin meslekler arasında asker, süvari ve tımarlı süvari alabiliriz. Süvariler “Osmanlının atlı askerleriydi.”<sup>23</sup> Geçmişte daha çok ani baskınlarda ve vurucu saldırılarda kullanılırlardı. “Osmanlı eyalet kuvvetlerinin en kalabalık ve önemli sınıfını tımarlı sipahi denilen atlı birlikler meydana getiriyordu. Devletin büyüyüp gelişmesinde başlıca rolü oynayan topraklı ve tımarlı süvari teşkilatı, daha önceki Müslüman Türk devletlerinde de vardı. Osmanlılar, bu sistemi daha da geliştirmişlerdi. Bu sayede Osmanlılar, bir taraftan toprağın islenmesini sağlarken, öbür taraftan devletin atlı ihtiyacını gideriyorlardı.”<sup>24</sup> Toplam altı tane asker olup en

<sup>23</sup> Şemsettin, *Ön.ver.*, s.739.

<sup>24</sup> <http://www.msxlabs.org/forum/osmanli-imparatorlugu/314885-timarli-sipahi.html>

fazla asker Cami-i Kebir mahallesindedir. Atlı asker olan süvari sadece Ömer Bey mahallesindedir.

Muhzır müddeilerle (davacılar) müddei aleyhleri (dava olunanlar) mahkemeye çağıran memur hakkında kullanılır bir tabirdir. Şer'i mahkemelerde kullanılan bu tabire mukabil hukuk ve ceza mahkemelerinde “ mübaşir” denilir. Muhzır Arapça “ihzar edici, eden, huzura getiren” demektir. Kazasker mahkemeleri gibi muhzır sayısı çok olan yerlerde onların başı makamında “muhzır başı” da bulunurdu.<sup>25</sup>

Şeriat mahkemelerinde mübaşir hizmetini gören kimseler anlamına gelen muhzır mesleğine ait bir kişi bulunmaktadır. Sadece Cami-i Kebir mahallesinde bulunur.

Hamam natırı denen hamam hizmetçileriydi. Bunun dışında “su yolcusu ‘Maslak’ların tamiri ve suların şehrin muhtelif yerlerinde ve evlerdeki çeşmelerde muntazaman akması işleriyle meşgul olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunların maaşları su idaresi tarafından verildiği gibi, kendi muntıklarında bendlerden su gelen evler ve hamamlardan da aylık ve tamir bedelleri alırlardı.”<sup>26</sup> Su işleri ile ilgilenen su yolcusu gibi meslekleri devlet hizmetinde çalışanlar arasında yer almaktadır.

### 3.2.1.2. Din Görevlileri

Tablo 2.

Din Görevlileri	Mahalleler						Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Hatib	1		2		2	1	6
İmam	3	1	2	1	3	3	13
Kayyum			1			1	2
Müftü	1					1	2
Şeyh	1		1			1	3
Zâviyedâr					1		1

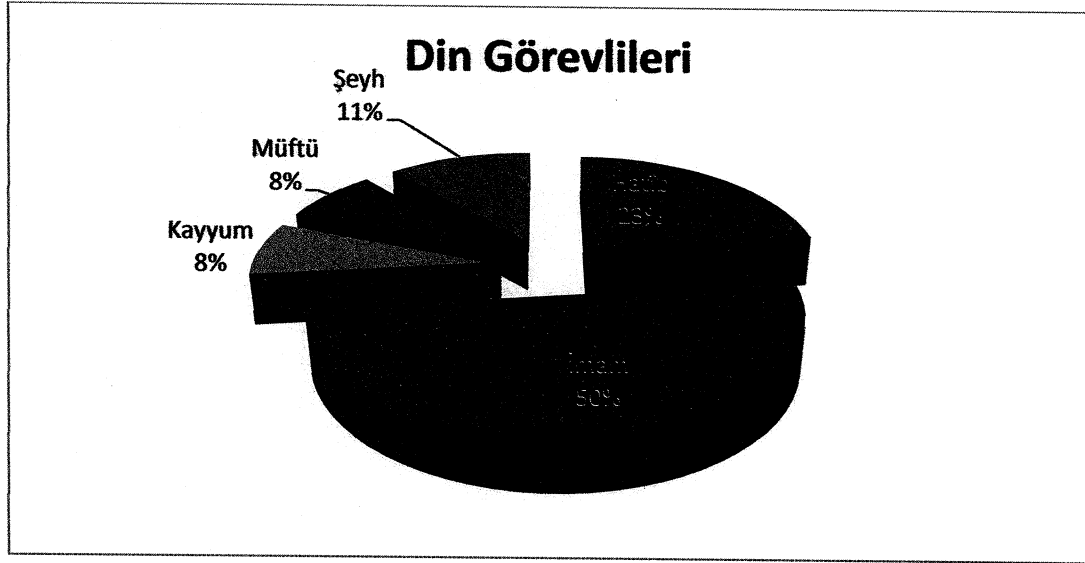
<sup>25</sup> Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Cilt: I-II-III,1983),s.572.

<sup>26</sup> Pakalın, *Ön.ver.*, s.286.

Bu grubu mahalle içi hizmet gören imamlık, müftülük meslekleri oluşturur. “İmam yeniçeri ocağı mensuplarından dini vazifelerle mükellef olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir.”<sup>27</sup> İmamlar en fazla orana sahipken her mahallede bulunur. Müftülük mesleğinde iki kişi bulunup Gazi Kemal mahallesi ile Sofular mahallesinde bulunur. Yine cami hademesi olan kayyumdan iki tane olup biri Cami-i Kebir, diğeri sofular mahallesindedir.

Gediz’de toplam üç Şeyh olup “küçük tekke şeyhi olan zaviyedar”<sup>28</sup> dan da sadece Ömer Bey mahallesinde vardır. Bunların dışında altı hatib bulunur.

**Grafik 2.**



### 3.2.1.3. Ziraat ve Çiftçilik

Diğer grubu ziraat faaliyetleri sonucunda elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Bu grupta ziraatçılık ve çiftçilik gibi üretime dayalı gelirler vardır. Köy yerleşmelerinde halkın gelir kaynağının tümü ziraat ve hayvancılıktır.

Ancak ziraatle uğraşanların hepsi toprak sahibi değildir. Toprağı olmayan aileler gücünü toprağını işleyip ürününü kaldırmaya yetmeyen büyük toprak sahiplerinin yanında çalışarak kazanmaktadır. Bunun gibi kısa süreli ekilip biçilebilecek az toprağı olanlar da kendileri için kullandıkları iş güçlerinden artanı büyük çiftliklerde gündelikçi

<sup>27</sup> Aynı. s.59.

<sup>28</sup> Aynı. s.648.



olarak çalışmakta ve geçimleri için ek kazanç sağlamaktadırlar. Bu suretle biri nispeten büyük çiftliklerde devamlı çalışan hizmetkârlar, diğeri ekim ve mahsulün kaldırılması sıralarında faydalanılan çapacı, gündelikçi ve ırgatlar olmak üzere iki ayrı ziraat işçisi sınıfı ortaya çıkmış bulunmaktadır ki temettu defterlerinden bu iki sınıfın durumunun takip edilmesi mümkündür.<sup>29</sup>

**Tablo 3.**

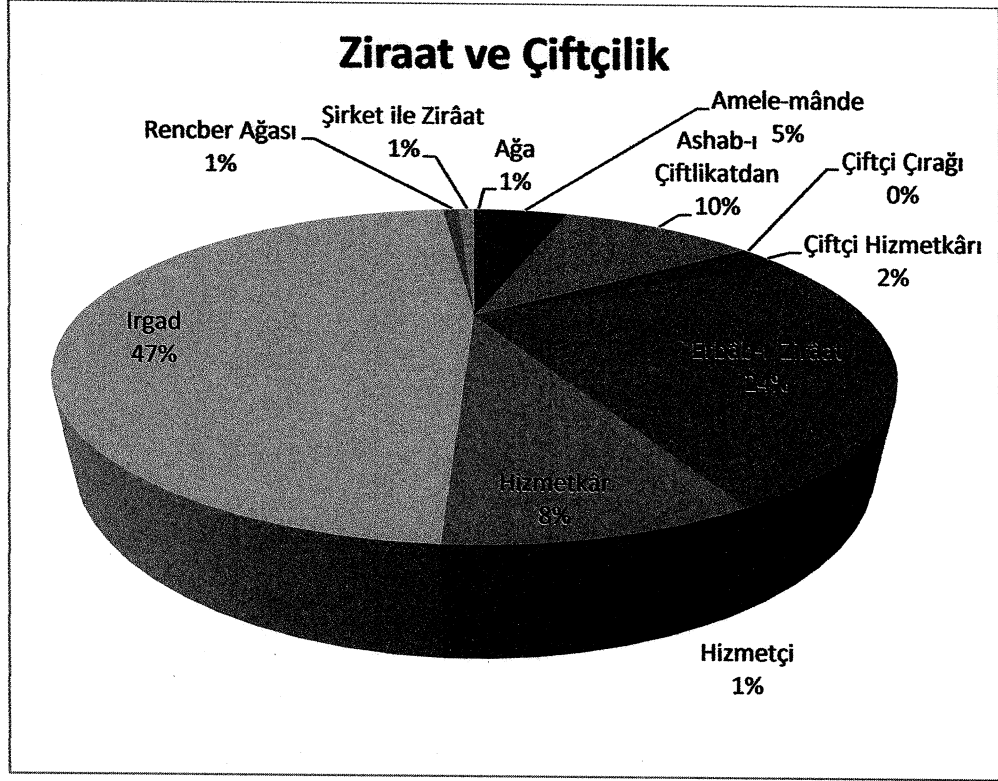
Ziraat ve Çiftçilik	Mahalleler						Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Ağa		1					1
Amele-mânde		1	4	4	2		11
Ashab-ı Çiftlikatdan	5		1		13	5	24
Çiftçi Çırağı			1				1
Çiftçi Hizmetkârı			4		1		5
Erbâb-ı Zirâat	6	5	32	2	5	6	56
Hizmetçi	1					2	2
Hizmetkâr	2	3	6	4	1	2	18
Irgad	24	10	37	6	9	24	110
Rencber Ağası				2			2
Şirket ile Zirâat	1					1	2

Diğer bir gelir grubunun içinde tarıma dayalı işçilik gibi ücret karşılığı sağlanan faaliyetler yer alır. Çiftçilik dışı meslekler de hizmetçi ve hizmetkâr olarak

<sup>29</sup> Kütükoğlu, Ön.ver., s.402-403.

belirtilen işçiler grubu vardır. Bunların arasına ırgad, amele mande, çiftçi çırağı, çiftçi hizmetkârı gibi meslekleri de katmak mümkündür.

**Grafik 3.**



Grafik 3'e göre Gediz'de ziraat ve çiftçilik dağılımlarında önemli farklılıklar vardır. En fazla iş alanı ırgadlık mesleğidir. İkinci grubu erbab-ı ziraat, üçüncü sırayı ise ashab-ı çiftlikat oluşturur. Ağa ve çiftçi çıraklığı ise en az olan mesleklerdir. Mesleklerin mahalleler arası dağılımını tablodan görmekteyiz.

#### 3.2.1.4. Eğitim

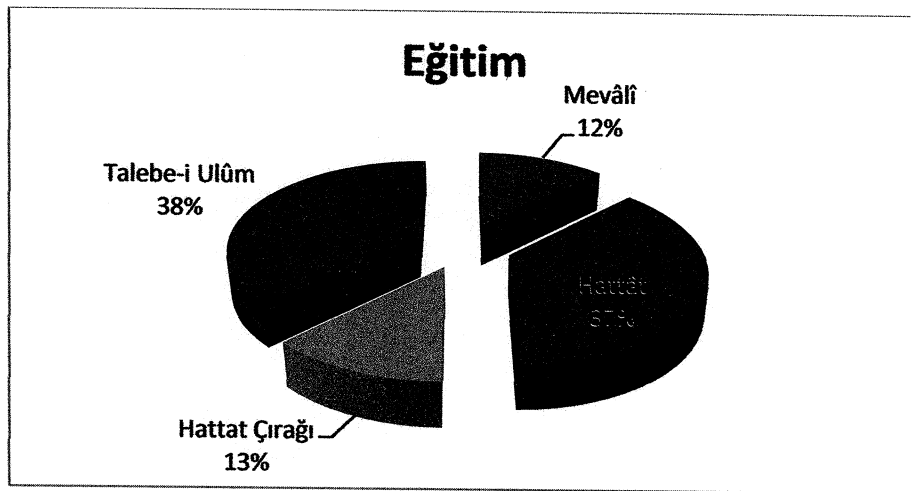
Bir diğer hizmet sektörü olarak eğitim alanında görev yapanlardır. Bu meslek grubu içinde özellikle yazı yazma sanatını sayabiliriz.

**Tablo 4.**

Eğitim	Mahalleler						Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Mevâlî				1			1
Hattât	1		1			1	3
Hattat Çırağı			1				1
Talebe-i Ulûm					3		3

Arapça'da güzel yazı yazan kişi anlamına gelen hattat<sup>30</sup> mesleğini icra eden üç kişi mevcuttur. Bunlar Gazi Kemal, Cami-i Kebir ve Sofular mahallesinde bulunmaktadır. Hattat çırağı mesleğinden de Cami-i Kebir mahallesinde bir tane vardır. "Erbab-ı Mevali ise Osmanlı Devletinde görev yapan yüksek dereceli ilim adamlarına verilen addır."<sup>31</sup>

Bundan da sadece müstecib mahallesinde vardır. "Medrese talebesi olan talebe-i ulum"<sup>32</sup> ise sadece Ömer Bey mahallesinde olup üç tane medrese öğrencisi mevcuttur.

**Grafik 4.**

<sup>30</sup> <http://www.dasbil.com/viewtopic.php?f=64&p=10932>

<sup>31</sup> [http://www.proz.com/kudoz/Turkish/law\\_general/3992698-mevali\\_nedir.html](http://www.proz.com/kudoz/Turkish/law_general/3992698-mevali_nedir.html)

<sup>32</sup> Pakalın, *Ön.ver.*, s.391.

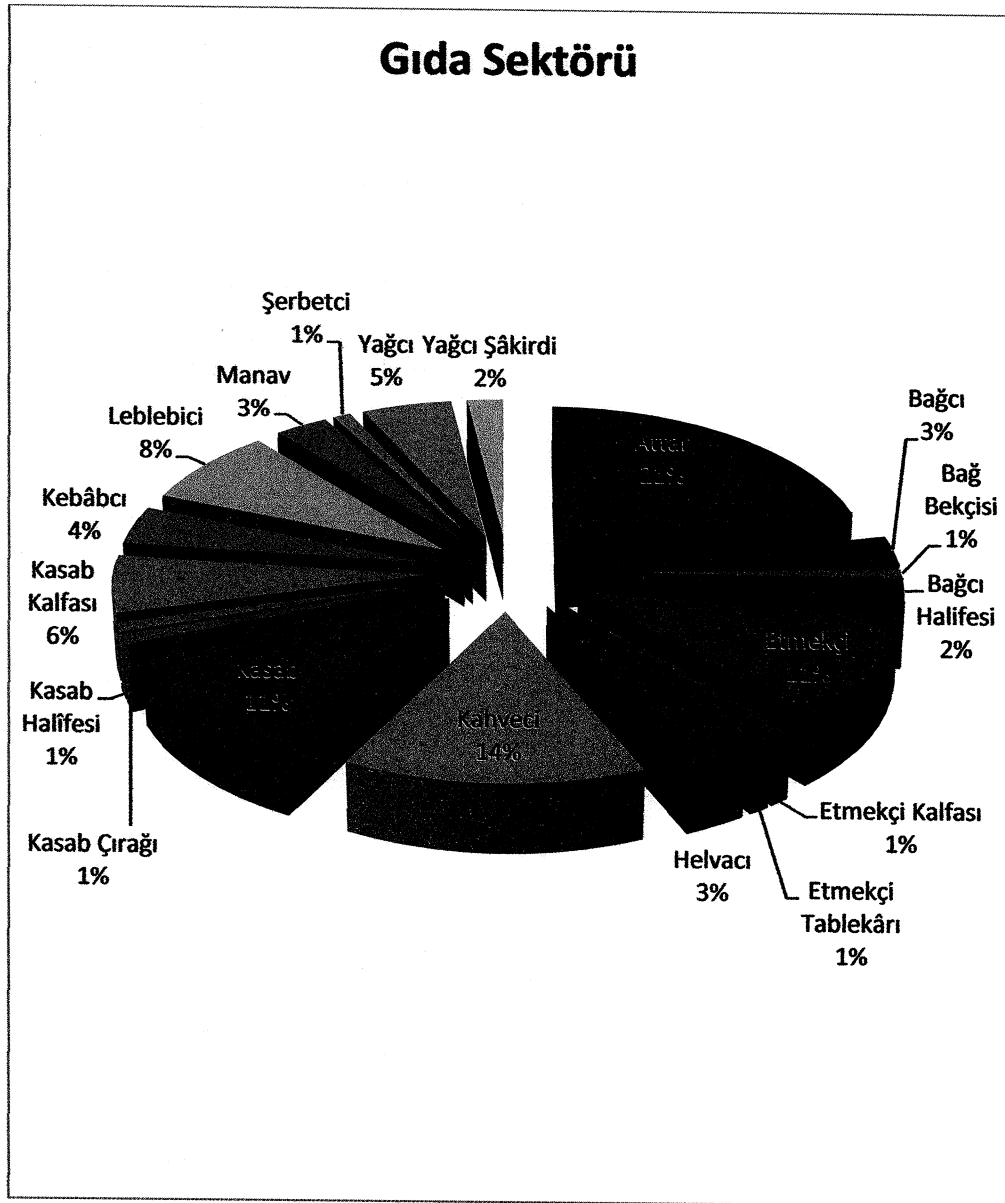
### 3.2.1.5. Gıda Sektörü

Sermaye ve emek faktörünün üretime katıldığı esnafılık ve emeğe dayalı işçilik, gıda sektörünü oluşturmuştur.

**Tablo 5.**

Gıda Sektörü	Mahalleler						Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Attar	7		8			6	21
Bağcı		1				2	3
Bağ Bekçisi		1					1
Bağcı Halifesi	1					1	2
Etmekçi	1		8	1		1	11
Etmekçi Kalfası		1					1
Etmekçi Tablekârı			1				1
Helvacı	1		1			1	3
Kahveci	1		9	1	1	2	14
Kasab	1	1	5	1	1	2	11
Kasab Çırağı		1					1
Kasab Halifesi	1						1
Kasab Kalfası	2	1				3	6
Kebâbcı			4				4
Leblebici			6	2			8
Manav			2	1			3
Şerbetcı			1				1
Yağcı	1		2	2			5
Yağcı Şâkirdi	1					1	2

Grafik 5.



Gediz'de gıdaya dayalı meslek grupları içinde en fazla olan attarlıktır. Aktar anlamında kullanılan meslekte çalışanların en çoğu Cami-i Kebir mahallesinde olup sekiz kişidir. Gazi Kemal mahallesinde yedi kişi, Sofular mahallesinde ise bu meslekle uğraşan altı kişi mevcuttur.

### 3.2.1.6. Dokumacılık

Bölgede elde edilen gelirlerin diğer bir kaynağı da dokumacılık faaliyetleridir. Bu grupta sanayiye dayalı zanaat kollarının mevcut olduğu görülür.

**Tablo 6.**

Dokumacılık Meslekleri	Mahalleler						Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Bezzâz		1					1
Çıkrıkcı	2					2	4
Çulha	47	19	135	51	25	48	325
Çulha Çırağı			2		1		3
Dikici	4	1	2		1		8
Dikici Kalfası	1	1					2
Kirpâs	3		2	1		3	9
Kirpâs Emânetçisi				1			1
Kirpâs Sımsarı	1					1	2
Kirpâs Tımarı					1		1
Mutaf	4		8			4	16
Mutaf Çırağı	1					1	2
Mûytâb		1	5		2		8
Mûytâb Çırağı				2			2
Terzi	3	2	3			3	11
Terzi Çırağı	1					1	2
Terzi Halifesi			1				1

Bu grup içindeki gelirleri çulhalık, muytablık, terzilik gibi esnaflık faaliyetlerinden elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Bu grupta sanayi ve ticaret bir arada değerlendirilebilir. Bu grup içindeki gelirler alım satım gibi ticaret ve muytablık, terzilik gibi esnaflık faaliyetlerinden elde edilen gelirleri kapsamaktadır.

Sanayiye dayalı üretimin yaygınlaşması özellikle iktisadi gelişme açısından önemli bir yere sahiptir. “Bu meslekler sanayi öncesi bir ekonomide ülke insanlarını modern ekonomik roller için hazırlar; tarımdan diğer faaliyetlere doğru bir kaymayı belirtir. Sınai gelişmenin ortaya çıkardığı emek ihtiyacı, öncelikle tarımdan kopmuş bu kişilerce karşılanır.”<sup>33</sup>

Tablo 6’ya göre Gediz de dokumacılık alanında en fazla çulhalık mesleği ile uğraşmıştır. Çulha, el tezgâhında bez dokuyan kimse demektir.<sup>34</sup>

Çulhalık mesleğinin aile ekonomisi açısından da önemli bir meslek dalı olduğu görülmektedir. Çulhalık mesleği mahallelerin hemen hepsinde vardır. Bu meslekte çalışanları en fazla Cami-i Kebir mahallesinde yoğunlaşmıştır.

İkinci sırayı mutaflık mesleği almaktadır. Mutaflık, mutaf çıraklığı ve bezzazlık mesleklerini icra eden kumaş satıcıları bir grup içinde değerlendirilebilirler. Buna göre onaltı mutaf, iki mutaf çırağı ve bir tane bezzaz mevcuttur.

Yine Tablo 6’ya göre toplam dokuz tane kirpasçı bulunur. “Kirpas, ham bez, pamuk ve keten bezi yerinde kullanılır bir tabirdir.”<sup>35</sup> Bunun yanında kirpas simsarı, kirpas emanetçisi ve kirpas tımarcısı da mevcuttur.

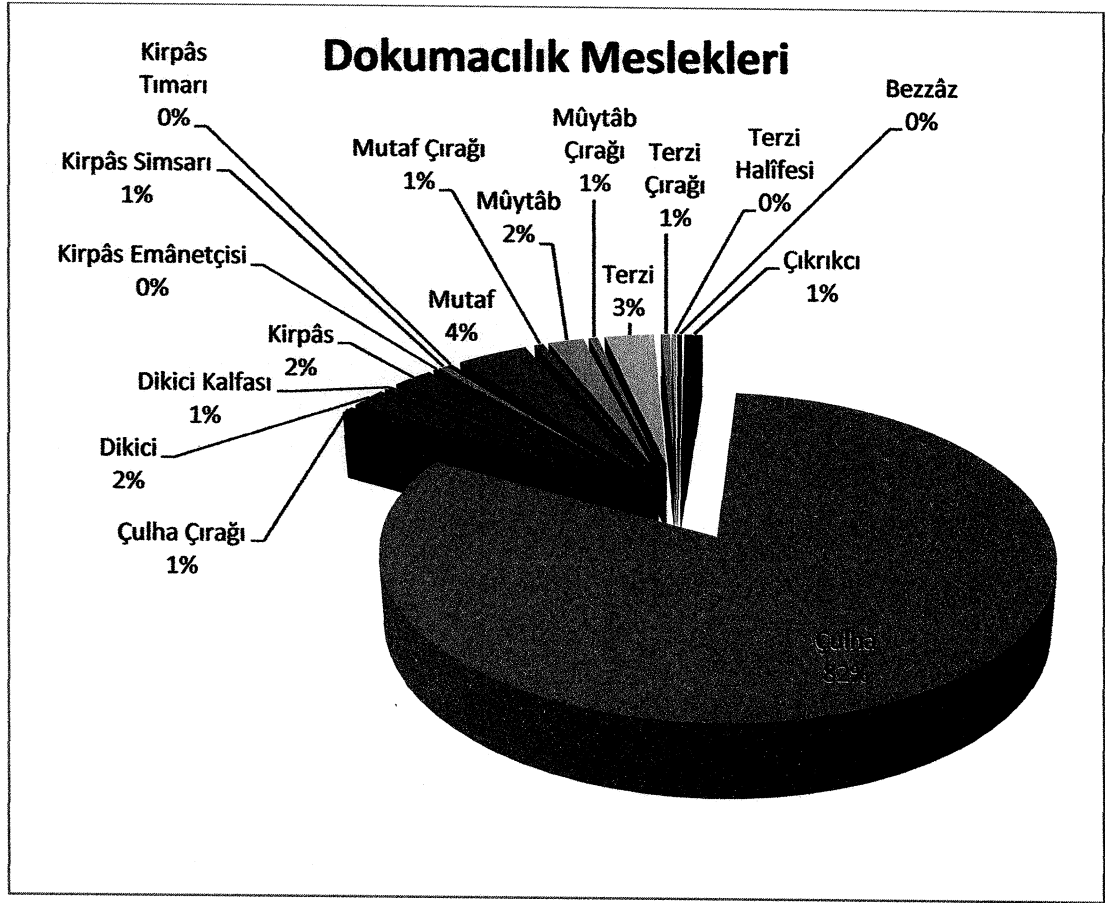
Terzi ve dikicilik mesleğini icra edenlerden on bir terzi ve sekiz tane dikici vardır. Bu mesleğe bağlı kalfa ve çıraklık verileri Tablo 6’da görülür.

<sup>33</sup> Tevfik Güran, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998), s.189.

<sup>34</sup> <http://www.uludagsozluk.com/k/culha/>

<sup>35</sup> Pakalın, Ön.ver., s.283.

Grafik 6.



### 3.2.1.7. Dericilik

Debbâğlık mesleğini sanayiye dayalı bir zanaat kolu olarak değerlendirebiliriz.

Tablo 7.

Dericilik Meslekleri	Mahalleler								Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular			
Debbâğ	12	1	3		1	12	29		
Debbâğ Çırağı	1					1	2		
Debbâğ Halifesi	2					2	4		
Debbâğ Kalfası	1					1	2		
Semerci	2		3			2	7		
Yemenici	2		3			2	7		
Yemenci Çırağı			2				2		

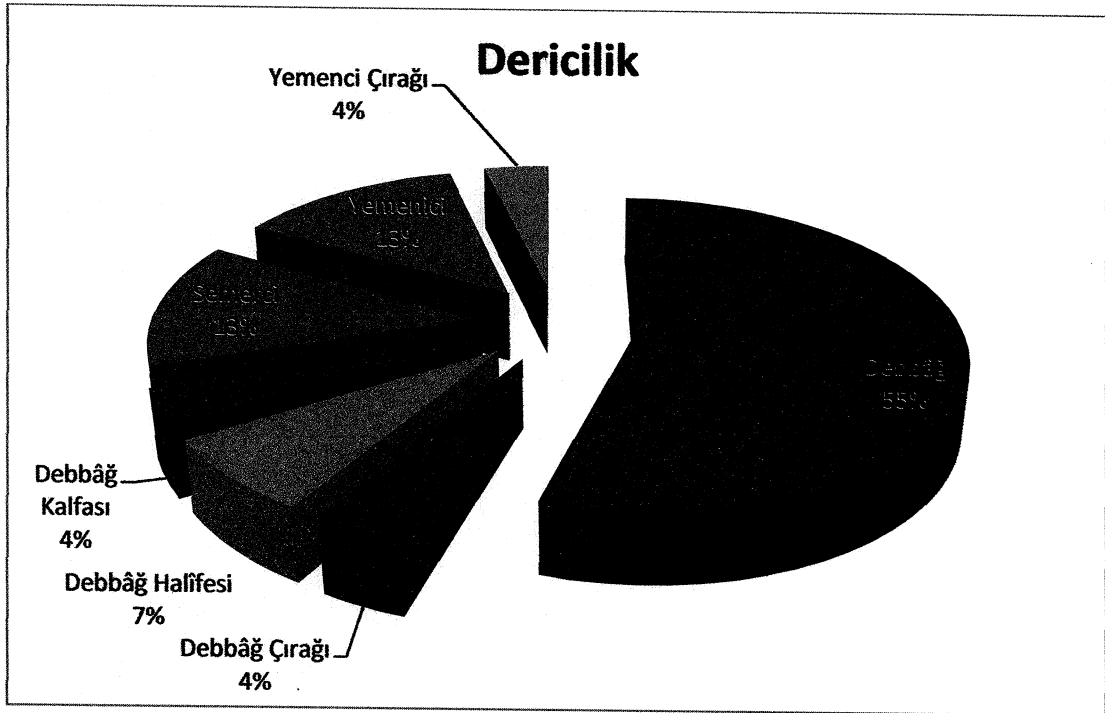


Debbağlık , “meşin, kösele yapmak için hayvan derilerini sipiliyen sanat sapiplari hakkında kullanılır bir tabirdir. Halk dilinde tabak suretinde kullanılır.”<sup>36</sup>

“Semer beygir katır gibi hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan ya da binilen, iskeleti ağaçtan yastık, hammalların yük taşırken kullandığı deriden sırt yastığı, arkalık demektir.”<sup>37</sup>

Yemeni alaca boyalı, üzerine kalıpla renkli çiçek resimleri basılmış ince bez ve yazma çenber adıdır. Ayrıca “üzeri açık ve ökçeli ayakkabıya da yemeni denir.”<sup>38</sup>

**Grafik 7.**



Gediz’de en fazla iş kolu debbağlık mesleğidir. Bu meslekle uğraşanların en yoğun olduğu mahallelerin Gazi Kemal mahallesi ile Sofular mahallesi arasında eşit olarak dağıldığı görülür.

<sup>36</sup> Pakalın, Ön.ver., s.408.

<sup>37</sup> <http://www.turkcebilgi.com/semer/nedir>

<sup>38</sup> Pakalın, Ön.ver., s.616-617.

### 3.2.1.8. Madencilik

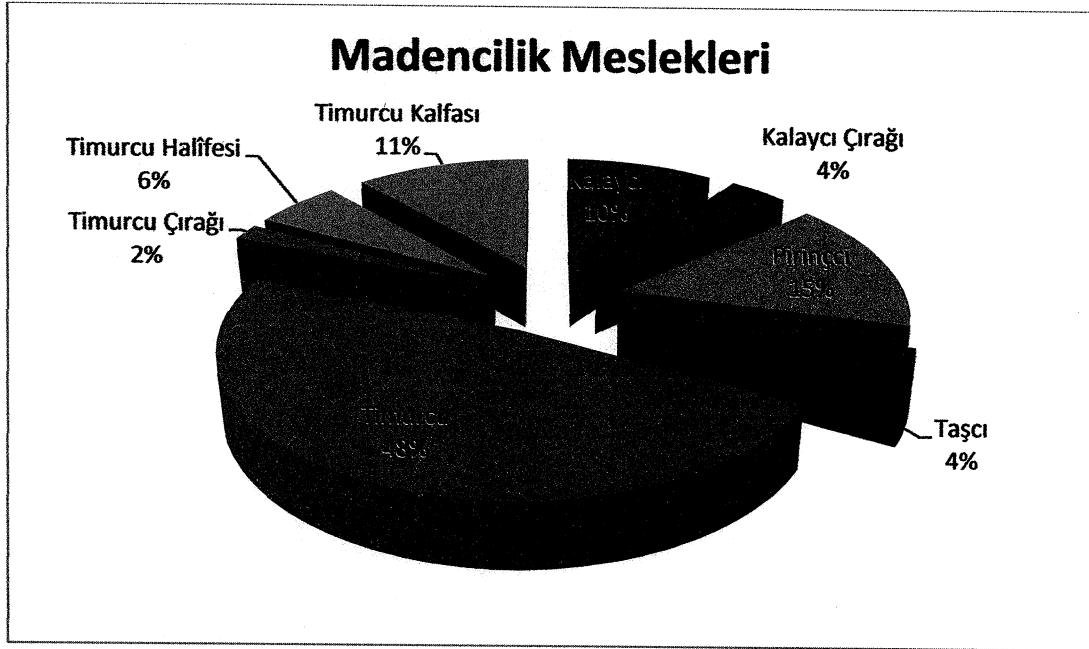
Gediz'de madencilik alanında en fazla iş kolunun demirci yani timurcu mesleğinde olduğu görülür. "Demircilik gibi mesleklerin ziraatte kullandığı vasıta ve aletlerin temini bakımından kendi kendine yettiğinin delili olsa gerektir."<sup>39</sup>

**Tablo 8.**

Madencilik Meslekleri	Mahalleler						Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Kalaycı	1	2		1		1	5
Kalaycı Çırağı	1					1	2
Pirinççi	4					4	8
Taşçı	1					1	2
Timurcu	4	1	14	2		4	25
Timurcu Çırağı			1				1
Timurcu Halifesi				3			3
Timurcu Kalfası	2	2				2	6

<sup>39</sup> Kütükoğlu, Ön.ver., s.403.

Grafik 8.



### 3.2.1.9. Ticaret

Satıcılar anlamına gelen tüccar, meslek kollarında esnaflık faaliyetlerinden iktisadi anlamda farklılık gösterir. Belirli bir sermaye gelirine dayalı alım satım ticaretini, esnaflık faaliyetlerinden elde eder. Alım satım işlerinin belli başlılarını hayvancılık, pamuk ve kumaş gibi ürünler oluşturur.

Tablo 9.

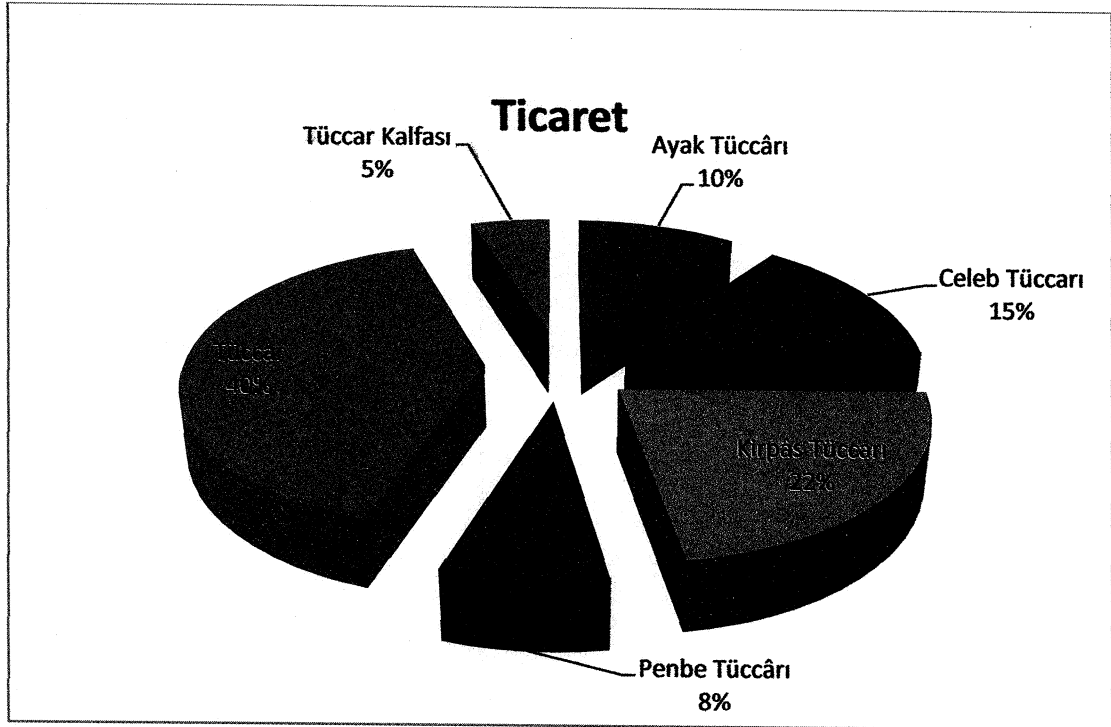
Ticaret	Mahalleler							Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular		
Ayak Tüccârı			2	2			4	
Celeb Tüccarı	3					3	6	
Kirpâs Tüccarı	3		1	2		3	9	
Penbe Tüccârı	1			1		1	3	
Tüccar	7			3		6	16	
Tüccar Kalfası	1					1	2	

Alım satım ticaretiyle uğraşan tüccar grubunun en fazla uğraşılan meslek dalı olduğu görülür. En fazla yoğunluk Gazi Kemal mahallesindeyken Sofular ve Müstecib mahallesi dışındaki diğer mahallelerde tüccarlıkla uğraşanlar görülmemektedir.

Kirpas tüccarı ikinci sıradadır. Bu meslek dalı Gazi Kemal mahallesi ile Sofular mahallesi arasında eşit olarak dağılmış durumdadır.

Celeb tüccarlığı üçüncü sırada yer alır. "Celeb, Sığır, daha çok koyun getirerek kasaplara satan büyük tüccar demektir."<sup>40</sup> Bu meslek dalı Gazi Kemal mahallesi ile Sofular mahallesi arasında eşit olarak dağılmış durumdadır.

**Grafik 9.**



<sup>40</sup> Devellioğlu, Ön.ver., s.130.

### 3.2.1.10. Ormancılık

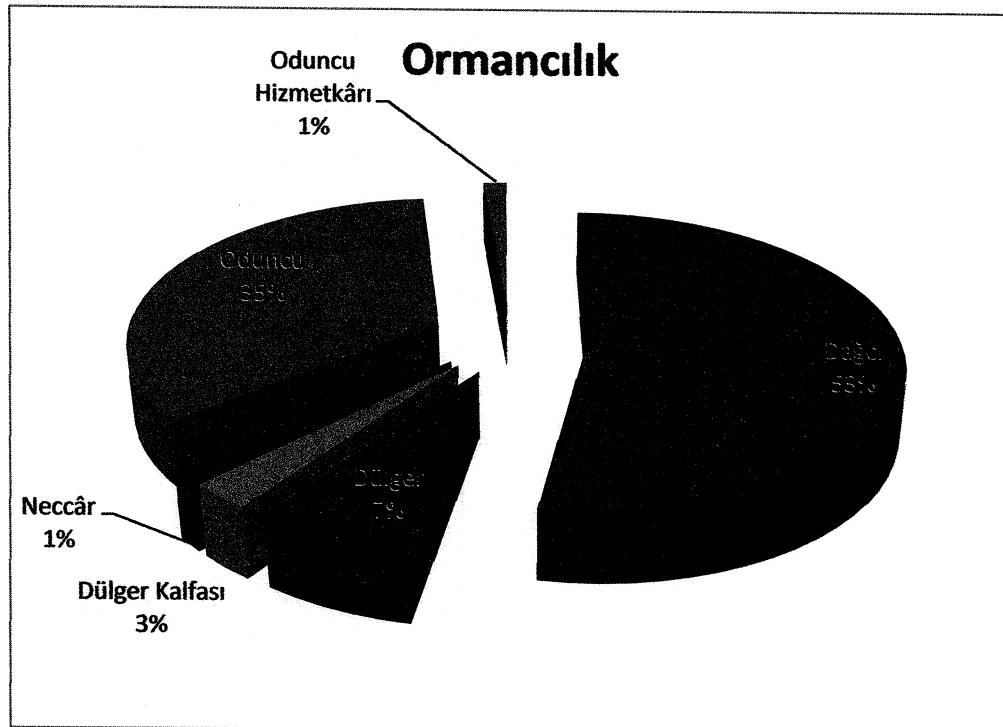
Diğer meslek grubunu oluşturan meslek dalı içinde ormancılık sektörünü sayabiliriz.

**Tablo 10.**

Ormancılık	Mahalleler						Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Dağcı	14		9		1	14	38
Dülger			2	3			5
Dülger Kalfası	1					1	2
Neccâr						1	1
Oduncu		3	10	4	8		25
Oduncu Hizmetkârı			1				1

Oduncu diğer adıyla hatabçı olarak belirtilen odun kesme işinde çalışan orman işçileri de bu bölüme dâhildir.

**Grafik 10.**



Bu sektöre dâhil olan dağcılık, Gediz’de en fazla uğraşılan meslek dalıdır. Yakacak ve sanayinin hammaddesini oluşturan odunculuğu ormancılık sektöründe sayabiliriz. Odunculuk hizmetleri ve bunun ticaret merkezlerine ulaştırılması gibi ormancılık faaliyetlerinden sağlanan gelirler kapsamındadır. Ormancılık sektörünün içinde yer alan diğer meslek grupları arasında bir çeşit marangozluk olan dülger ve neccarlık mesleğidir. “Dülger, binaların kapı ve pencere gibi doğrama kısımlarının gayri olan kuşaklama, çatı, döşeme, tavan, merdiven ve sair kaba ahşap kısımlarını yapan sanatkârlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Farsça dülgerin Arapçası olan neccar da kullanılırdı.”<sup>41</sup>

### 3.2.1.11. Nakliyatçılık

Bir diğer meslek dalı yük taşımacılığıdır.

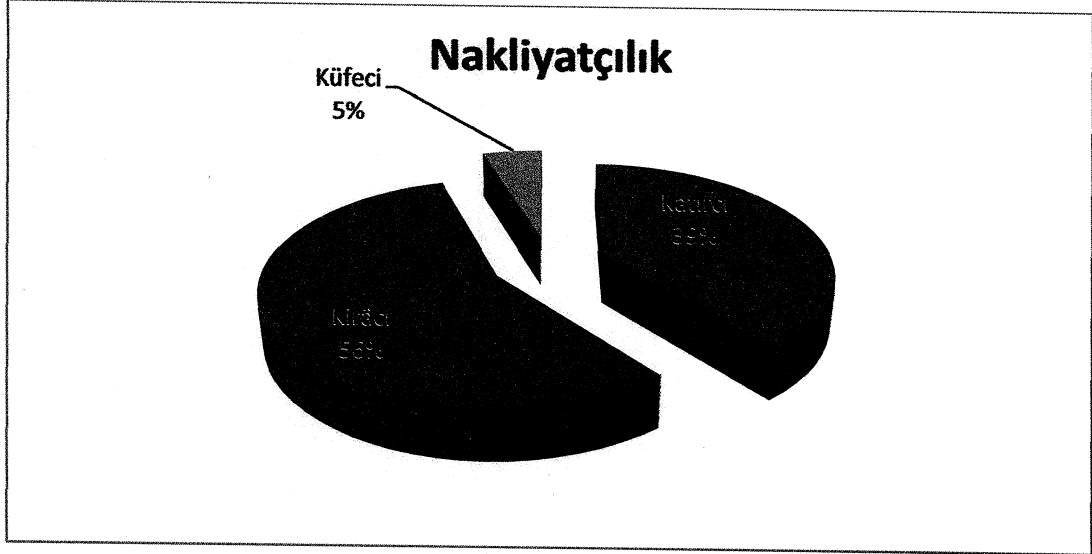
**Tablo 11.**

Nakliyatçılık	Mahalleler									Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular				
Katırcı	8					8				16
Kirâcı	2	5	9	4	1	2				23
Küfeci					2					2

Bu grup içindeki katırcı ve küfeci gibi meslek dalları, mamul maddelerin pazarlara taşınması işlevini gerçekleştirmektedirler. Nakil işlemleri için kullanılan küfecilik mesleğini de bu gruba koymak mümkündür. Gediz de bunların dışında araba ve hayvanla yük taşıyan kiracılık mesleği de önemli bir yere sahiptir.

<sup>41</sup> Pakalın, Ön.ver., s.485.

Grafik 11.



### 3.2.1.12. Esnaflık

Sermaye ve emek faktörünün bir arada üretime katıldığı esnaflık faaliyetlerinin mahalleler arası dağılımları bu gruptadır.

Tablo 12.

Esnaf	Mahalleler						Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Babuçu			1	1			2
Bardakçı				1			1
Berber	3		7	2	4	3	19
Boyacı			1		1		2
Haffâf		1				1	2
Han Oda Başısı	1					1	2

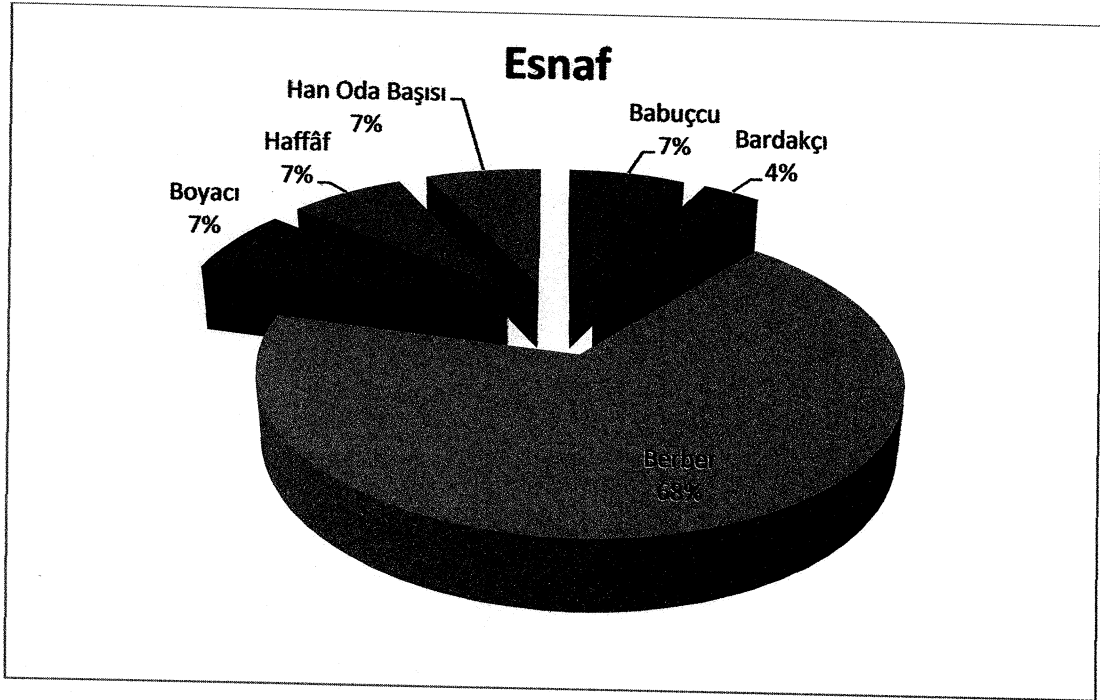
Esnaf örgütünün başı olan han oda başısı mesleğini icra eden iki kişi mevcuttur. Bunların biri Gazi Kemal mahallesinde, diğeri ise Sofular mahallesindedir.

“Ayakkabı, terlik vb. gibi şeyler yapan ve satan, kavaf demek olan haffâf<sup>42</sup> ve babuçu meslekleri ayakkabı ticaretinin mahalleler arasındaki dağılımını göstermektedir.

Berberlik mesleği de zanaata bağlı esnaflık grubunun içinde olup bu meslekte çalışanların sayısı da önemli bir orana sahiptir. En fazla oran Cami-i Kebir mahallesindeyken, en az müstecib mahallesindedir.

Esnaf grubunda iki boyacı ve bir tane bardakçı mesleği icra edilmektedir.

**Grafik 12.**



<sup>42</sup> <http://www.osmanlicasozluk.net/osmanlica/20458-sozluk-HAFFAF-anlam.html>



### 3.2.1.13. Diğer Meslekler

**Tablo 13.**

Diğer Meslekler	Mahalleler						Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Ayak Timârcısı					1		1
Çoban	1			1		1	3
Çubukcu	1					1	2
Dibekci						4	4
Dibekci Halîfesi						1	1
Dibekci Kalfası	1					1	2
Duhâncı	1	1	1			1	4
Eskici		2	2	1			5
Kızır <sup>43</sup>	1	1			1	1	4
Kumdakcı			2				2
Nüşhacı				1			1
Sürekcı			4		2		6
Şemnan					1		1
Tellâk	4				2	4	10
Yapucu	1		4	1	1	1	8
Zıvanacı <sup>44</sup>		1					1

<sup>43</sup> Pakalm, **Ön.ver.**, s.285. 'Kızır köy muhtarının kâhyası yerindeki yanışmaya verilen addır.'

<sup>44</sup> <http://www.msxlabs.org/forum/x-sozluk/138107-zivana-zivana-nedir-zivana-hakkında.html>  
Zıvana; İki ucu açık küçük boru, bir kilit dilinin yerleşmesi için açılmış delik.

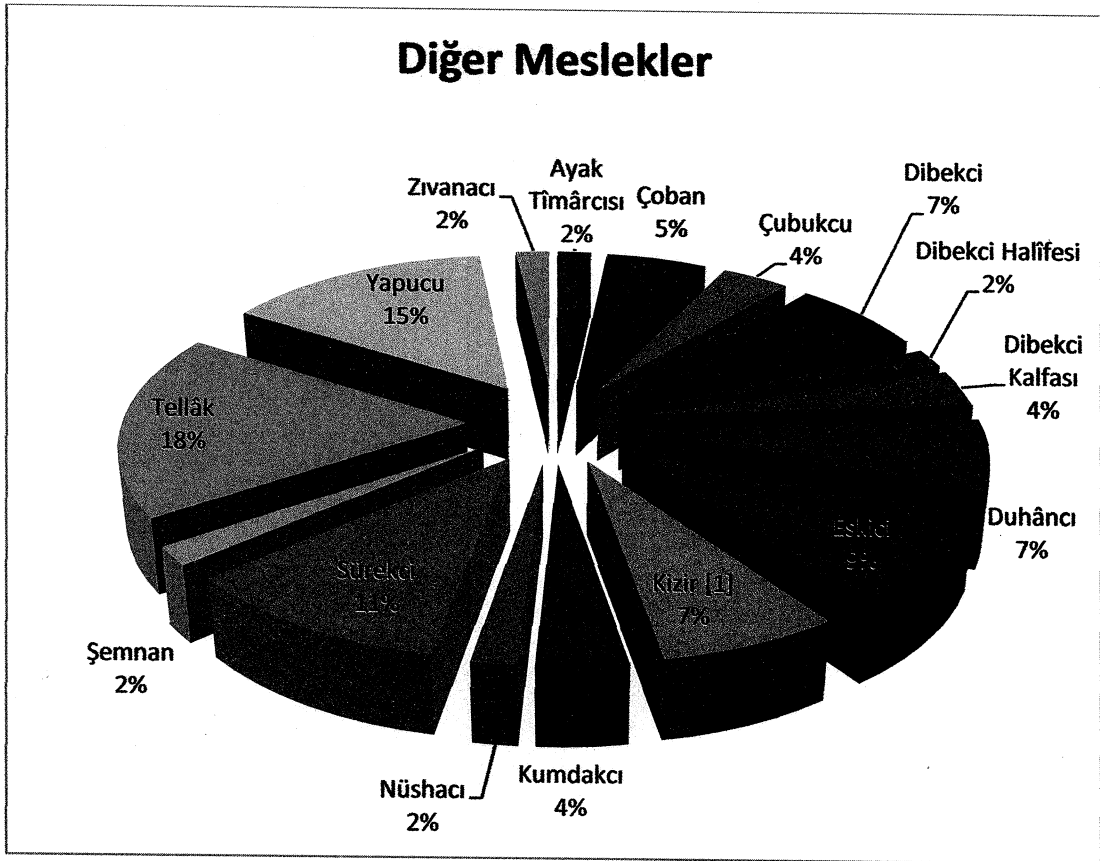
İşçi grubuna çoban mesleği çiftçilik ve hayvancılık alanlarında değerlendirilebilir.

Üretim ve ticarete dayanan meslekler arasında değirmencilik ve duhancılığı sayabiliriz.

“Çubuk, tütün içmeğe mahsus bir ucunda tütün veya sigara koymağa mahsus lüle, öteki ucunda ağza alınan ve imame denilen ağızlık bulunan içi delik, üstüvani şekilde uzunca alete verilen addır. Çubukçu ise eskiden saraylarda konaklarda tütün içmeğe mahsus çubukları hazırlama işini görenlere verilen addır.”<sup>45</sup> Çubuklar genellikle güzel kokulu ağaçlar veya fildişinden yapılırdı.

“Nüşacı halk dilinde muska denilir. İnce ve uzun bir kâğıt üzerine gayet ince bir kalemle bazen gülsuyu, safran gibi şeylerle bazı ayet ve dua yazardı.”<sup>46</sup> Bir tane olup Müstecib mahallesindedir.

**Grafik 13.**



<sup>45</sup> Pakalm, Ön.ver., s.383.

<sup>46</sup> Aynı. s.709.

### 3.2.1.14. Geliri Olmayanlar

Hane reisleri içinde meslek grubu dışında hiçbir gelire sahip olamayanlara da rastlanmaktadır. Bu grubu oluşturanlar özürlü olanlar, fukara ve yetimlerdir.

**Tablo 14.**

Geliri Olmayanlar	Mahalleler						Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Alîl			3		1		4
A'mâ	3	1	4	3		2	13
Fukarâ	2		7	1		2	12
Hiçbir şeyi olmayanlar	2	2	5	5	2	4	20
Marîz			4				4
Mecrûh	2	1				2	5
Nakil Etmiş Olanlar	4	6	8	5	6	4	33
Pîr-i Fânî	9		1			9	19
Sâil	2		1	2	1	2	8
Sâhib-i Firâş	2			1		2	5
Ulemâ Fakîri					1		1
Yetîm	1	2	7		3	1	14

Sakat, “hasta demek olan alîl”<sup>47</sup> ve “hastalıklı anlamındaki marîz”<sup>48</sup> hastalıklı kişi sayısı her ikisinde de üç kişidir. “Yaralanmış kişi yani mecrûh”<sup>49</sup> ile “yatalak anlamındaki sâhib-i firâş’ın”<sup>50</sup> sayıları da aynıdır.

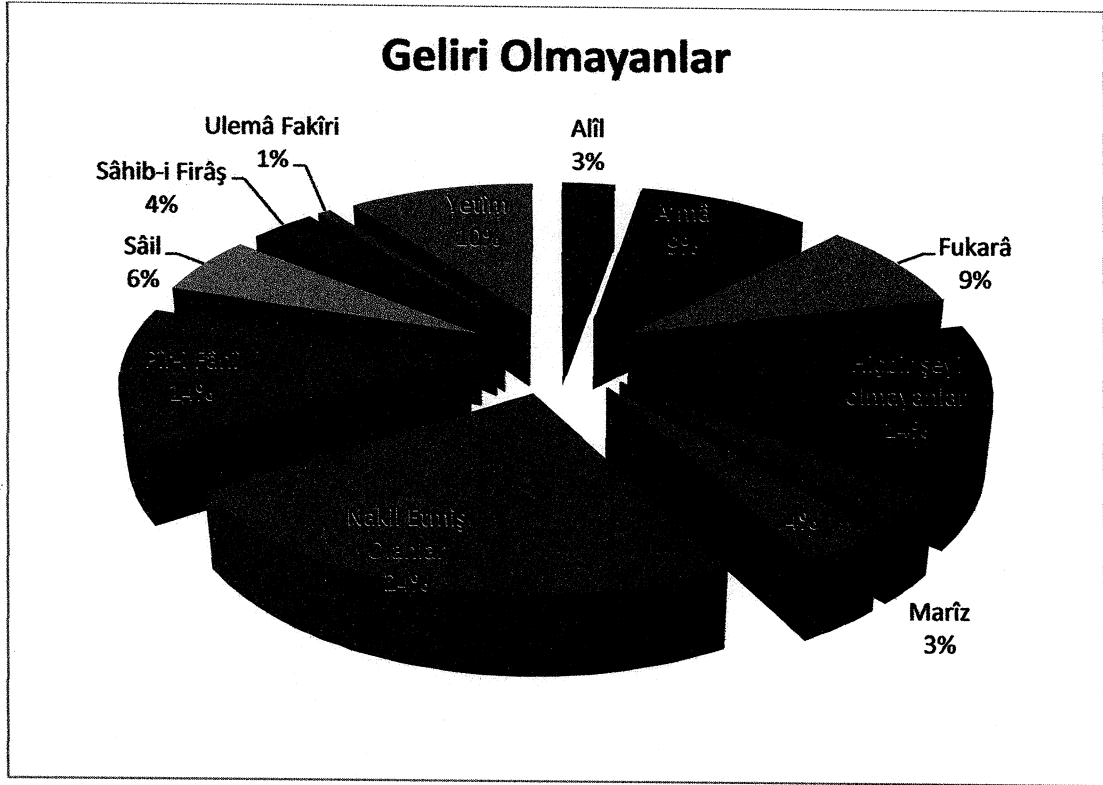
<sup>47</sup> Devellioğlu, Ön.ver., s29.

<sup>48</sup> Ayn. s.581.

<sup>49</sup> Ayn. s.596.

<sup>50</sup> Ayn. s.911.

Grafik 14.



### 3.2.2. Vergi Mükellefleri

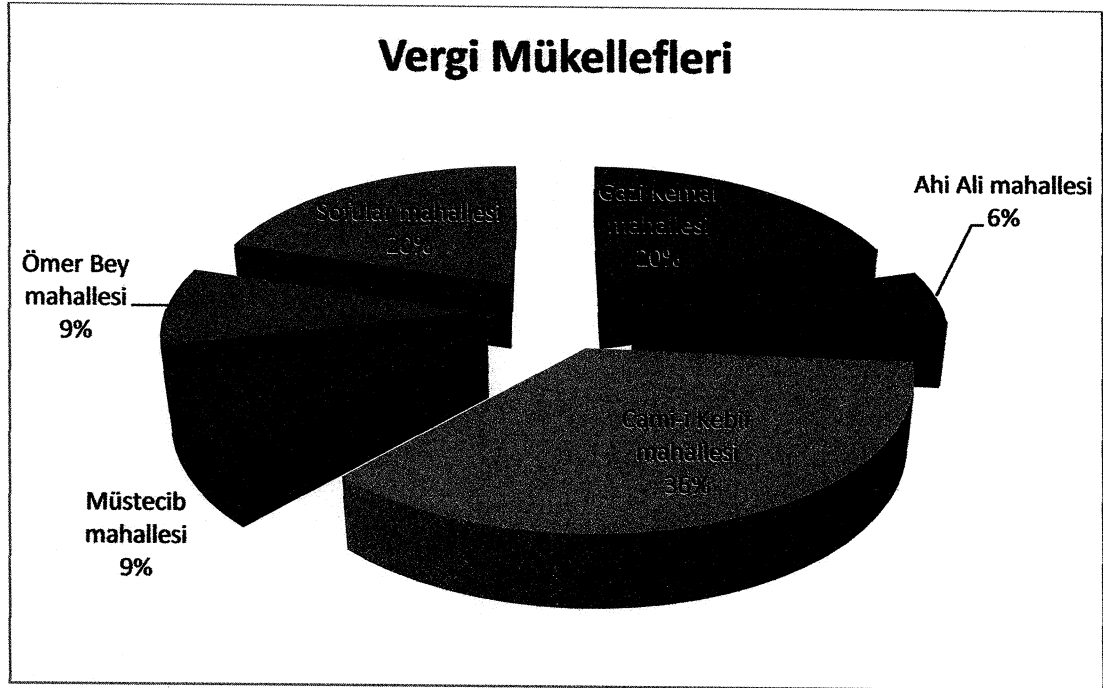
XIX. yüzyılın ortalarında tutulmaya başlanan temettuât defterleri Osmanlı'nın sosyal ve iktisadi tarihi için son derece önemli bilgileri içermektedir.

XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Gediz'de altı mahalle bulunmaktadır. 1260-1261 yılına ait Gediz temettuât sayımlarında her mahalle için bir defter tutulmuştur. Defterlerin başlarında her hane için hane ve numro yazılarak altlarına rakamlar yazılmıştır. Bu sayede her mahallenin kaç haneden oluştuğunu tespit ederek mevcut hane sayısına ulaşabiliyoruz.

**Tablo 15.**

Mahalleler	Mevcûd Hâne	Vergi Mükellefleri
Gazi Kemal	243	617
Ahi Ali	84	173
Cami-i Kebir	406	1082
Müstecib	122	279
Ömer Bey	112	261
Sofular	243	617
Toplam	1210	3029

1260-1261 sayılı temettuât sayımlarındaki verilere göre Gediz’de toplam vergi mükellefleri 3029’dur.

**Grafik 15.**

1260-1261 sayılı temettuât sayımlarındaki verilere göre Gediz’in en fazla vergi mükellefi Cami-i Kebir, en az ise Ahi Ali mahallesidir. İkinci sırada yer alan Gazi Kemal mahallesi ile Sofular mahallesi ile üçüncü sırada yer alan Ömer Bey mahallesi ile Müstecib mahallesinin vergi mükelleflerinin miktarları birbirine eşittir.

### 3.2.3. Aile İsimleri

1260-1261 yılı Gediz'e ait temettuât defterlerinde vergilerin esas alındığı hane reislerinin aile ve şahıs isimleri kayıtlıdır. Hane reislerinin, hane numarasının altında sahip oldukları emlak ve arazi ve temettuâtların kime ait oldukları yazılır. Bu isimler, “Torunzâde Mehmed Efendi bin İbrahim'in” , “Halil oğlu Ahmed bin İbrahim'in” gibi ifadelerle yazılmıştır.

Şahsa ait isimler genellikle oğlu ifadesi ile belirtilmiştir. “Ayrıca baba-oğul veya kardeşler, hatta bazen amca-yeğen ve kuzenler peş peşe veya araya bir yahut iki hane gelerek yazılmışlardır. Bu, kolay ayırt edilebilen bir aile adına sahip olmayanların da aynı ailenin kolu olduklarını ortaya koyması bakımından tespitleri kolaylaştırıcı bir husus olmuştur.”<sup>51</sup>

Aynı aile isimlerine sahip hanelere de oldukça çok rastlanmaktadır. Bu aile isimlerine sahip olanlar arasında akraba bağı olduğu kesindir. Bu aileler aynı mahallelerde olmakla birlikte diğer mahallelerde de görülmektedir. Bu da evlilik sonucu kurulan aile bağları ile diğer mahallelerde de oturmaya başladıklarını gösterir.

Hane reislerinin bir kısmının isimlerinin başında çeşitli sıfatların eklendiği görülmektedir. Bunlardan en çok kullanılanları: “Kara, Uzun, Koca, Küçük, Hacı, Molla ve Şeyh...vs.” gibi ifadelerdir. Bu sıfatlar aynı mahallede görülmekle birlikte, diğer mahallelerde de görülmektedir. Bunlar arasında akraba ilişkisinin olduğunu söylemek mümkün değildir.

Aile isimlerinin tespiti dışında Gediz'de kullanılan şahıs isimlerinin tespiti de mümkündür. Bunlardan en çok kullanılan isimlerden bazıları “ Mehmed, Hasan, Hüseyin, Mustafa, Süleyman, İbrahim, Ahmed... vb.” gibi şahıs isimleridir.

<sup>51</sup> Kütükoğlu, Ön.ver., s.399.

### 3.2.4. Tarımsal Üretim

#### 3.2.4.1. Bağcılık

Emek ve yoğun bir tarım faaliyet gerektiren bağ ve bağcılığa yetersiz toprak ya da az toprak tasarruf edenlerin topraklarından gelir elde etmek için başvurulmuştur.

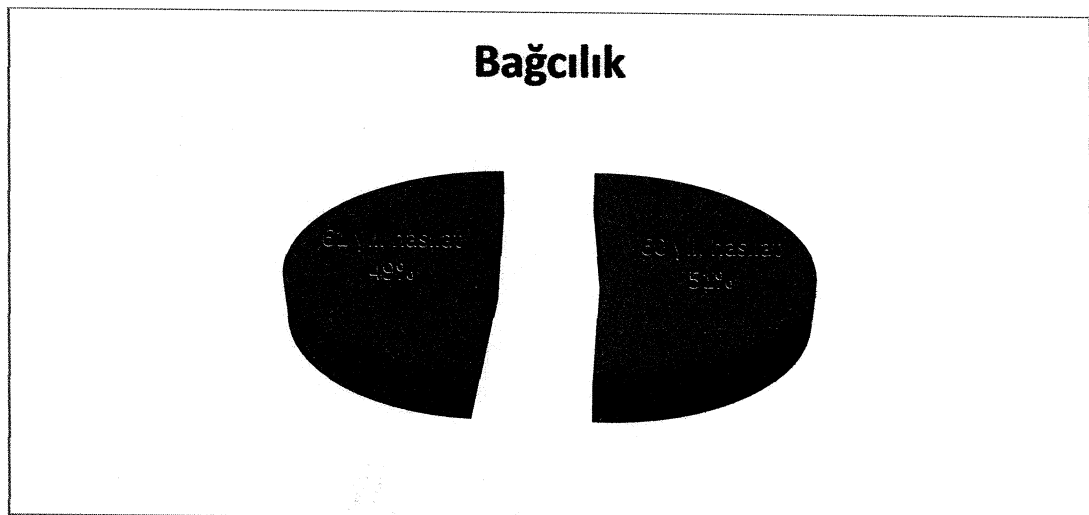
**Tablo 16.**

Bağcılık		Mahalleler							Toplam
		Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular		
Bağ	Dönüm	342	104	518	198.5	210	342	1714.5	
	Hasılat	60	16620	5390	21600	6005	10161	16580	76356
		61	15343	5295	20538	5775.5	10576	15298	72825.5

Gediz bölgesinde tarım üretiminde en çok rastlanan ürün bağ ve bağcılıktır. Bağcılık alanına ayrılan toplam dönüm miktarı 1714,5'dir. En fazla dönüm Cami-i Kebir mahallesi iken en az dönüm Ahi Ali mahallesinde görülür.

Elde edilen gelir miktarında ise 60 ve 61 yılları arasında dalgalanma görülür. 61 yılı elde edilen hasılat miktarında 60 yılı hasılat miktarı arasında 3530,5 miktarında azalma görülür. 60 ve 61 yıllarında elde edilen gelir miktarında en fazla oran Cami-i Kebir mahallesindedir.

**Grafik 16.**



### 3.2.4.2. Tarım Ürünleri

Tablo 17.

Tarım Ürünleri		Mahalleler						Toplam
		Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
Afyon	Dönüm			5				5
	Hasılat	60		1000				1000
		61		500				500
Asmalık	Dönüm			3				3
	Hasılat	60		80				80
		61		70				70
Bostan	Dönüm	6		18.5	3	6.5	6	40
	Hasılat	60	380	790	250	520	340	2280
		61	240	885	100	425	240	1890
Soğan	Dönüm			5				5
	Hasılat	60		180				180
		61		315				315

Yukarıdaki Tablo 17'ye göre bostancılık alanına toplam 40 dönüm ayrılmıştır. En fazla dönüm Cami-i Kebir mahallesinde iken en az dönüm Müstecib mahallesinde görülür. Ahi Ali mahallesinde ise bostan ekimi hiç yapılmamıştır. 60 yılı elde edilen hasılat miktarında 2280 iken, 61 yılı elde edilen hasılat miktarı 1890'dır. 60 yılı hasılat miktarına göre 61 yılı elde edilen hasılat miktarında 390 azalma görülür. Elde edilen gelir miktarında en fazla miktar Cami-i Kebir mahallesinde iken en az hasılat Müstecib mahallesinde görülür.

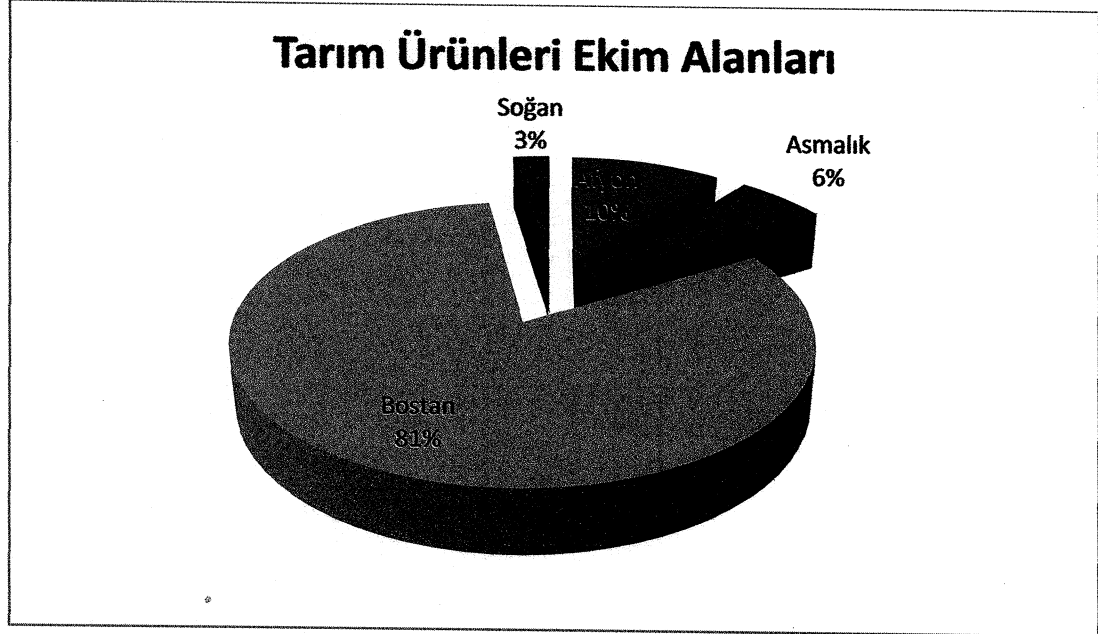
Asmalık ziraatinin yapıldığı tek mahalle Cami-i Kebir mahallesidir. Asmalık ziraati için üç dönüm ayrılmıştır. 60 yılı hasılat miktarı 80 iken, 61 yılı hasılat miktarı 70'tir. İkisi arasında azalma görülmüştür.

Soğan ekimi yine sadece Cami-i Kebir mahallesinde yapılmıştır. 60 yılı elde edilen hasılat miktarı 180'dir. 61 yılı elde edilen hasılat miktarında ise 60 yılına göre 135 artış görülmüştür.



Afyon ekimi için sadece beş dönüm ayrılırken Cami-i Kebir mahallesi dışında afyon ekimi yapılmamıştır. 60 yılı elde edilen hasılat miktarı 1000 iken, 61 yılına gelindiğinde yarı yarıya azalma görülmüştür.

**Grafik 17.**



### 3.2.4.3. Arazi Alanları

**Tablo 18.**

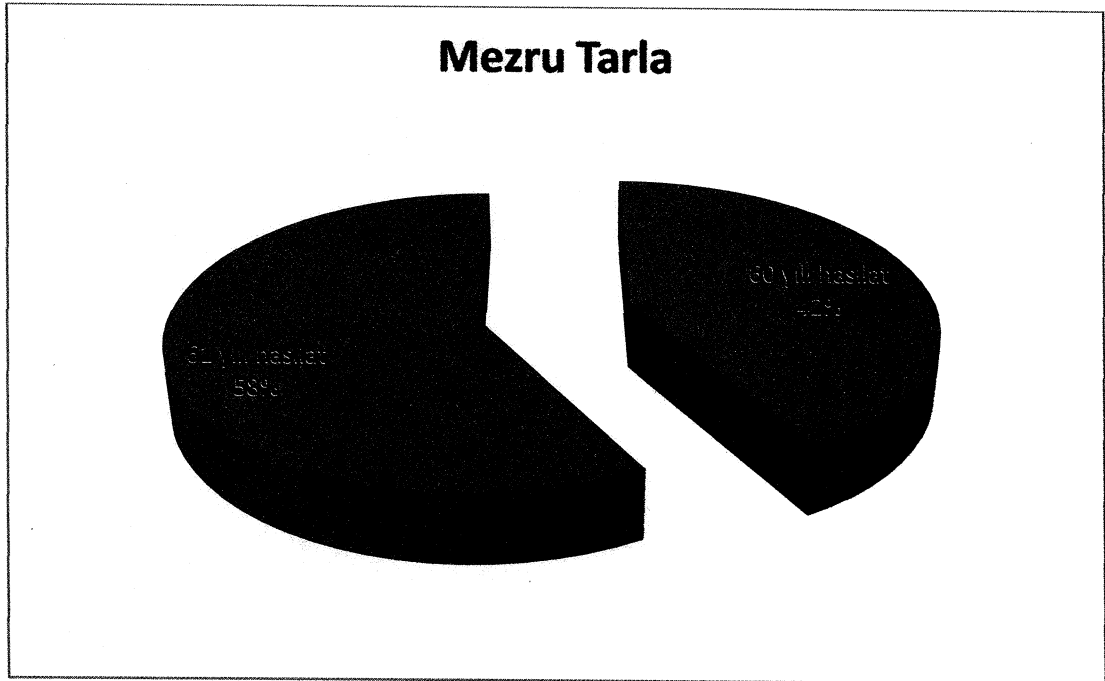
Arazi Alanları		Mahalleler						Toplam	
		Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular		
Mezru Tarla	Dönüm	153	180	1408	88	385	153	2367	
	Hasılat	60	3140	2510	23760	2260	8580	3140	43390
		61	5440	3290	32990	3420	9670	5440	60250
Tarla	Dönüm				3			3	
	Hasılat	60			130				130
		61				120			120

Arazi alanları içinde ekili tarla miktarı oldukça fazladır. Boş bırakılan tarla sadece Müstecib mahallesinde görülmüştür.

Tablo 18'de görüldüğü üzere ekili alanlar için ayrılan toplam dönüm miktarı 2367'dir. En fazla dönüm 1408'le Cami-i Kebir mahallesinde iken en az dönüm 88 ile Müstecib mahallesinde görülür. Gazi Kemal ve Sofular mahallelerinin dönüm miktarları birbirine eşittir.

Ekili tarlalardan 60 yılı toplam 43390 hasılat miktarı vardır. Bu yıl içinde en fazla hasılat Cami-i Kebir mahallesinde iken en az hasılat Müstecib mahallesindedir. Gazi Kemal ile Sofular mahallesinin hasılat miktarları birbirine eşittir. Yine 61 yılı içinde en fazla hasılat Cami-i Kebir mahallesinde iken en az hasılat Ahi Ali mahallesindedir. 60 yılı toplam hasılat miktarı 61 yılı hasılatında 16860 miktarında artarak 60250'ye ulaşmıştır.

**Grafik 18.**



### 3.2.4.4. Kök Boya

Diğer tarım ürünleri arasında kök boyacılık da önemli bir yere sahiptir.

Kök boya pamuk ve yün mamullerine renk vermek için bitki ve böceklerden elde edilen tabii boyalardır. Diğer bir deyişle bitkilerin kökünden istifade edilerek yapılan boyamacılığa halk arasında kök boya denmiştir. 19. yüzyıl ortalarına kadar yaygın şekilde uygulanan bu usul, sentetik boyar maddeleri bulunması ile önemini tamamen kaybetti. Yalnız kilimcilik ve halıcılık sanatının yapıldığı bazı bölgelerde, az da olsa, kök boyadan istifade edilmektedir.<sup>52</sup>

Boyacılık açısından son derece önemli bitki olan kök boyadan halı ve kilim dokumalarında kullanılmıştır. “Türk Kırmızısı” olarak bilinen kökboya bitkisinin bölgede yaygın bir şekilde ekiminin yapılması burada halı ve kilim dokumacılığının yapıldığını gösterir. “Kökboya bitkisinin kökünde değerli boya maddelerinin bulunması nedeniyle uzun zaman ziraati yapılarak kökleri boya sanayinde kullanılmış ekonomik bir bitkidir.”<sup>53</sup>

**Tablo 19.**

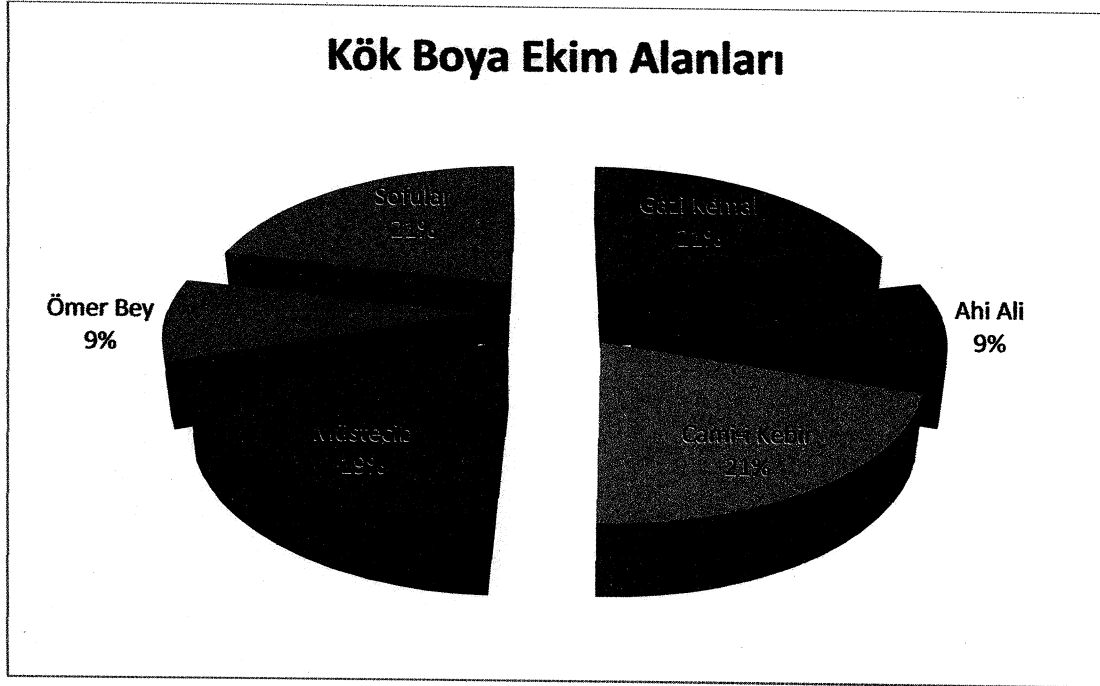
Mahalleler	Kök Boya Dönüm
Gazi Kemal	130.5
Ahi Ali	53
Cami-i Kebir	127
Müstecib	116
Ömer Bey	55.5
Sofular	132.5
Toplam	614.5

Tablo 19'a göre Gediz'de her mahallede kök boyacılık yapıldığı görülmüştür. Kök boyacılık için ayrılan en fazla dönüm Sofular mahallesindedir. İkinci sırada Gazi Kemal mahallesi yer alırken en az dönüm miktarı Ahi Ali mahallesindedir. Kök boyacılık için ayrılan toplam dönüm miktarı 614,5'dir.

<sup>52</sup> [http://www.turkcebilgi.com/kok\\_boya/ansiklopedi#ansiklopedi](http://www.turkcebilgi.com/kok_boya/ansiklopedi#ansiklopedi)

<sup>53</sup> Bitkilerden Elde Edilen Boyalarla Yün Liflerinin Boyanması, “Kök Boya” (Ankara:T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1991), s.62.

Grafik 19.



### 3.2.5. Hayvan Çeşitleri

1260-1261 yılı temettuât sayımlarında hane reislerinin sahip oldukları küçük baş, büyük baş, binek hayvanları ve arı kovanı sayıları ve bunlardan elde edilen yıllık hasılatlar kayıt edilmiştir.

Büyük baş hayvanlardan öküz ve manda gibi hayvanlar genellikle koşum işlerinde kullanılırdı. Hayvan ihtiyacının nedenlerinden biride bitkisel üretimin yapıldığı yerlerde genellikle gübre sağlayıp çiftlik işlerini yürütmektir. “Hayvanların en önemli fonksiyonları pazar için et, yağ, süt gibi hayvansal besin maddelerini ya da deri ve yün gibi sınai ham maddelerini sağlamaktır.”<sup>54</sup>

1260-1261 yılı temettuât defterlerde en çok hangi hayvanların yetiştirildiği ve bunlardan ne kadar kazanç sağlandığı da kayıt edilmiştir. Hane reislerinin sahip oldukları hayvanlar tek tek yazılır. Her evde, hangi hayvandan, kaç tane bulunduğu yazılıp altına da hayvanların yıllık kazanç miktarları yazılmıştır.

<sup>54</sup> Güran, Ön.ver., s.198.

### 3.2.5.1. Küçük Baş Hayvanlar

Gediz bölgesinde hangi küçük baş hayvanların beslenip yetiştirildiği ve ne kadar gelir getirdiği yazılmıştır.

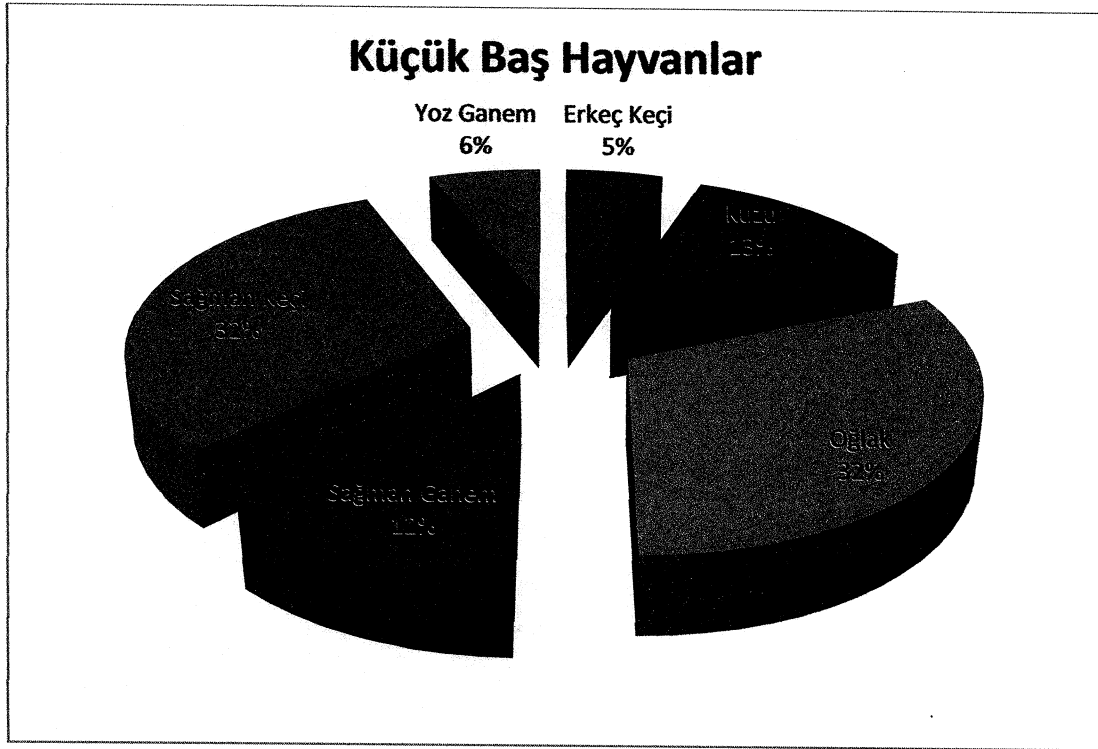
**Tablo 20.**

Küçük Baş Hayvanlar		Mahalleler							Toplam
		Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular		
Erkeç	Res						95		95
Keçi	Hasılat						95		95
Kuzu		39	25	43			87	39	233
Oğlak		97	50	141	12		104	157	561
Sağman	Res	33	25	47			77	33	215
Ganem	Hasılat	247	175	329			539	247	1537
Sağman	Res	97	50	140	12		104	157	560
Keçi	Hasılat	582	300	840	72		624	942	3360
Yoz	Res			29			81		110
Ganem	Hasılat			72.5			202.5		275
Yoz	Res	109		27			77	109	322
Keçi	Hasılat	109		27			104	109	349

Gediz bölgesinde 1260-1261 yılı temettuât sayımlarında küçük baş hayvancılıkta en çok hayvan sayısı oğlak iken ikinci sırayı sağman keçi almıştır. Oğlak ve sağman keçi sayısının en fazla olduğu mahalle Sofular'dır.

En az yetiştirilen küçük baş hayvan ise yoz ganemdir. Sadece Cami-i Kebir mahallesinde yetiştirilmiştir.

Grafik 20.



Elde edilen hasılat miktarları en fazla olan sağman keçi, diğeri ise sağman ganemden sağlanır. Sağman keçiden elde edilen hasılat miktarı en fazla Sofular, en az Müstecib mahallesindedir.

Erkeç keçi sadece Ömer Bey mahallesinde yetiştirilirken, yoz ganem sadece Cami-i kebir mahallesinde yetiştirilir.

### 3.2.5.2. Büyük Baş Hayvanlar

1260-1261 yılı Gediz temettuât defterlerine ait transkripsiyonundan elde edilen verilere göre büyük baş hayvancılıkta yetiştirilen hayvan çeşitleri; inek, buzağı, düğе, camus, malak, manda, tosun, dana ve öküz gibi hayvanlardan oluşmaktadır.

Tablo 21'de yer alan 1260-1261 yılı temettuât sayımlarında büyük baş hayvancılıkta en çok hayvan sayısı sağman inek yetiştiriciliğidir. Sağman inek yetiştiriciliğinde en çok sayı Cami-i Kebir mahallesininken en az ise Ahi Ali mahallesinindir. Yine hasılat miktarında en fazla sayı sağman inekten elde edilmektedir.

İkinci sırada yetiştirilen en çok hayvan çeşidi öküzdür. Öküz yetiştiriciliğinde en çok sayı Cami-i Kebir mahallesinde mevcuttur. En az ise Müstecib mahallesindedir. Çeşitli fonksiyonlarda kullanmak amacı ile üretilen bu hayvanlardan öküz ve manda gibi hayvanlar aynı zamanda koşum işlerinde kullanılmaktadır.

**Tablo 21.**

Büyük Baş Hayvanlar	Mahalleler							Toplam
	Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular		
Bir Yaşar Dişi Dana	2					2	4	
Bir Yaşında Dişi Düğe		1	5				6	
Bir Yaşında Düğe	1	1	13		6	1	22	
Bir Yaşar Erkek Malak					2		2	
Bir Yaşar Tosun					3		3	
Bir Yaşar Dana			1				1	
Bir Yaşar Erkek Dana	3		3		1	3	10	
Buzağı	33	2		16	12	47	110	
Camus Düğe				1	4		5	
Dana			6				6	
Dişi Malak	2	2	1		2	2	9	
Dişi Buzağı		2	44		6		52	
Dölsüz Camus	2				7	2	11	
Dölsüz İnek	34	4	38		30	35	141	
Dölsüz Manda		2			6		8	
Düğe			1		20		21	
Erkek Bir Yaşar Tosun					1		1	
Erkek Buzağı	1		16		9	1	27	

Erkek Dana				3		2		5
Erkek Malak		1				5	1	7
Erkek Manda				2		5		7
İki Yaşında Düğe			1	12	1	3		17
İki Yaşında Camus Dügesi		1		1		1	1	4
İki Yaşında Kara Sığır Dügesi					1			1
İki Yaşında Erkek Dana				4	4			8
İki Yaşar Erkek Malak						7		7
Kısır Camus				4		1		5
Kısır İnek			8	14	4	5		31
Malak		1		1		2	1	5
Öküz		11	11	53	6	18	12	111
Sağman Camus	Res	3		1		9	4	17
	Hasılat	400		100		900	400	1800
Sağman İnek	Res	40	4	77	18	37	36	212
	Hasılat	1135	120	2320	540	880	1080	6075
Sağman Manda	Res		2	1				3
	Hasılat		200	100				300
Sığır Öküzü				22				22
Tosun		5		9		8	5	27
Üç Yaşında Düğe	Res	3					3	6
	Hasılat	62						62
Üç Yaşında Kara Sığır Dügesi					2			2

Bir yaşında kara sığır dügesi ve bir yaşında erkek tosun en az yetiştirilen hayvan çeşididir.



### 3.2.5.3. Binek Hayvanları

Tablo 22'de yer alan 1260-1261 yılları temettuât defterlerinde binek hayvancılıkta yetiştirilen hayvan çeşitleri; eşek, beygir, katır, sıpa, at, kısarak, tay ve deve gibi hayvan cinslerinden oluşmaktadır. Binek hayvanları genel olarak yük taşımacılığı ve ulaşım amaçlı kullanılmak için yetiştirilmektedir. Bu hayvanlar tarım işletmelerinde çiftlik işlerinde kullanılmaktadır.

**Tablo 22.**

Binek Hayvanları	Mahalleler							Toplam		
	Gazi	Kemal	Ahi Ali	Cami-i	Kebir	Müstecib	Ömer		Bey	Sofular
Bârgîr	57		15	74		20	23		57	246
Bir Yaşında Sıpa						1				1
Bir Yaşında Tay				1						1
Dişi Merkeb				6		1				7
Dişi Tay			1							1
Dölsüz Kısarak	3		2	2		1	8		3	19
Dölsüz Merkeb			1							1
Erkek Merkeb	8		28	85			63		8	192
Erkek Tay	2		2	1					2	7
Esb	7		3				23		7	40
İki Yaşar Dişi Tay							3			3
İki Yaşar Erkek Tay							2		2	4
Katır	22		4	22		5	43		21	117
Kısarak	Res	2	3				4		2	11
	Hasılat	100	150				200		100	550
Merkeb	107		6	140		40			109	402
Sıpa	2			10					2	14
Şütüran							15			15
Tay	Res						4			4
	Hasılat						50			50

### 3.2.5.4. Arıcılık

Gediz'de yetiştirilen hayvan çeşitlerinin arasında arıcılık önemli bir yere sahiptir. Gediz'in toplam kovan sayısı 167 adettir. Gediz'in hemen hemen bütün mahallerinde arıcılık yapıldığı görülür. Gazi Kemal mahallesinde kovan sayısı 51 olup en fazla kovan bu mahallededir. En az kovan sayısına sahip olan Ahi Ali mahallesidir.

Tablo 23'de görüldüğü üzere arıcılıktan alınan bal öşrü diğer adıyla Öşr-ü asel sadece Müstecib mahallesinden alınmıştır. Kovandan alınan öşre bakıldığında 13 guruş alındığı görülür. Kovan sayısından alınan öşre bakıldığında en fazla guruş ve para miktarı Sofular mahallesinin en az ise Ahi Ali mahallesinindir.

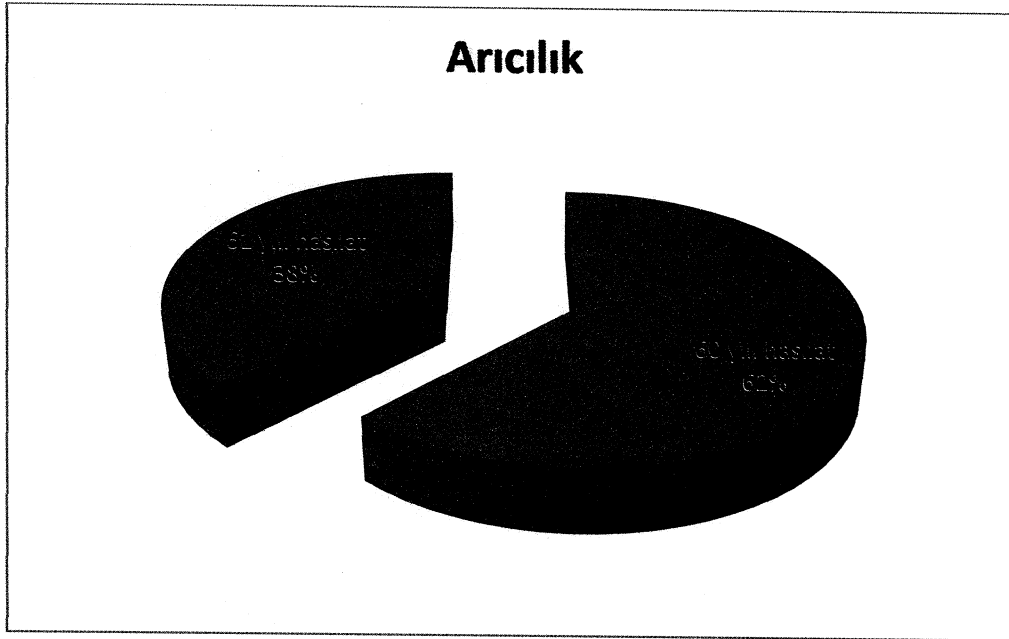
**Tablo 23.**

Mahalleler	Arıcılık						
	Kovan (adet )	60 yılı Hasılat	61 yılı Hasılat	Öşr-ü Asel	Kovan Öşrü		
					Aded	Guruş	Para
Gazi Kemal	51	445	295		49	50	195
Ahi Ali	5	50	30		4	5.5	5
Cami-i Kebir	39	420	240		32	41.5	40
Müstecib	17	145		9.5		13	
Ömer Bey	6	48			5	6	30
Sofular	49	445	295		51	52	205
Toplam	167	1408	860		141	168	475

1260 yılı temettuât sayımlarında arıcılıktan elde edilen hasılat miktarı toplam 1408'dir. Mahalleler arası hasılat miktarı dağılımına bakıldığında kovan sayısı ile hasılat miktarı arasında dengesizlik vardır. En çok kovan sayısı Gazi Kemal mahallesinde olmasına rağmen Gazi Kemal ve Sofular mahallesi hasılat miktarı birbirine eşittir.

1261 yılı temettuât sayımlarında arıcılıktan elde edilen hasılat miktarı toplamına bakıldığında belirgin bir düşüş görülmüştür. 60 yılı hasılat miktarı ile arasında 548 azalma görülmüştür. 1261 yılı hasılat miktarlarına bakıldığında Gazi Kemal mahallesi ve Sofular mahallesi hasılat miktarları birbirine eşittir. Yine 61 yılı Ömer Bey mahallesinde hiç hasılat alınmamıştır.

**Grafik 21.**



### 3.2.6. Gayrimenkuller

1260-61 yılı temettuât sayımlarında hane reislerinin sahip olduğu gayrimenkuller ve yıllık kira bedelleri kayıt edilmiştir.

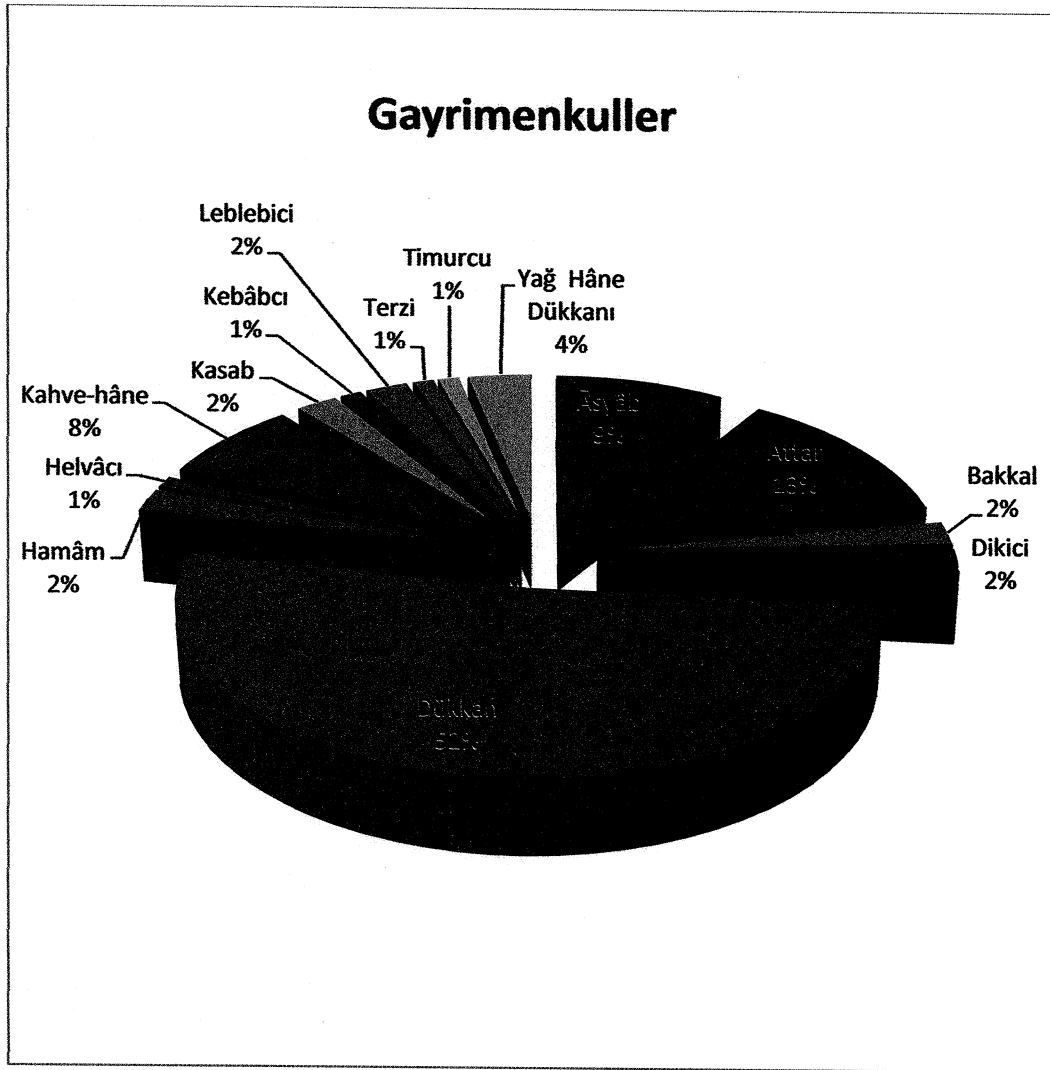
Bu defterlere göre Gediz'de en fazla sahip olunan gayrimenkule yapılan yatırımın dükkân olduğu görülür.

Tablo 24.

Gayrimenkuller		Mahalleler								Toplam	
		Gazi	Kemal	Ahi Ali	Cami-i	Kebir	Müstecib	Ömer	Bey		Sofular
Āsyâb	Bab	2			3					3	8
	İcâr-1 Senevîsi	280			1000					480	1760
Attar	Bab	1	1	6			3			1	12
	İcâr-1 Senevîsi	50	100	290			130			50	620
Bakkal	Bab	1								1	2
	İcâr-1 Senevîsi	26								26	52
Dikici	Bab			2							2
	İcâr-1 Senevîsi			120							120
Dükkân	Bab	2	10	22	5	6				2	47
	İcâr-1 Senevîsi	24	20	1030	185	360				24	1643
Hamâm	Bab	1								1	2
	İcâr-1 Senevîsi	450								450	900
Helvâcî	Bab			1							1
	İcâr-1 Senevîsi			120							120
Kahve-hâne	Bab	1		3			2			1	7
	İcâr-1 Senevîsi	70		655			190			70	985

Kasab	Bab			1		1		2
	Īcâr-1 Senevîsi			40		40		80
Kebâbcı	Bab			1				1
	Īcâr-1 Senevîsi			60				60
Leblebici	Bab		1	1				2
	Īcâr-1 Senevîsi		80	80				160
Terzi	Bab			1				1
	Īcâr-1 Senevîsi			80				80
Timurcu	Bab			1				1
	Īcâr-1 Senevîsi			30				30
Yağ Hâne	Bab	1				1	1	3
	Īcâr-1 Senevîsi	100				60	100	260

Grafik 22.



### 3.2.7. Vergiler

1260-61 yılı temettuât sayımlarında hane reislerinin ödedikleri yıllık vergi miktarları kayıt edilmiştir. Vergiler hane reisinin isminin üstüne dikine olarak “vergü-yi mahsusâ” olarak yazılmıştır. Defterde vergüyü mahsusaya ait rakam “sene-i sabıkada bir senede vermiş olduğu” veya “sene-i sabıkada vergi-yü mahsusadan bir senede vermiş olduğu” gibi ifadelerle belirtilmiştir.

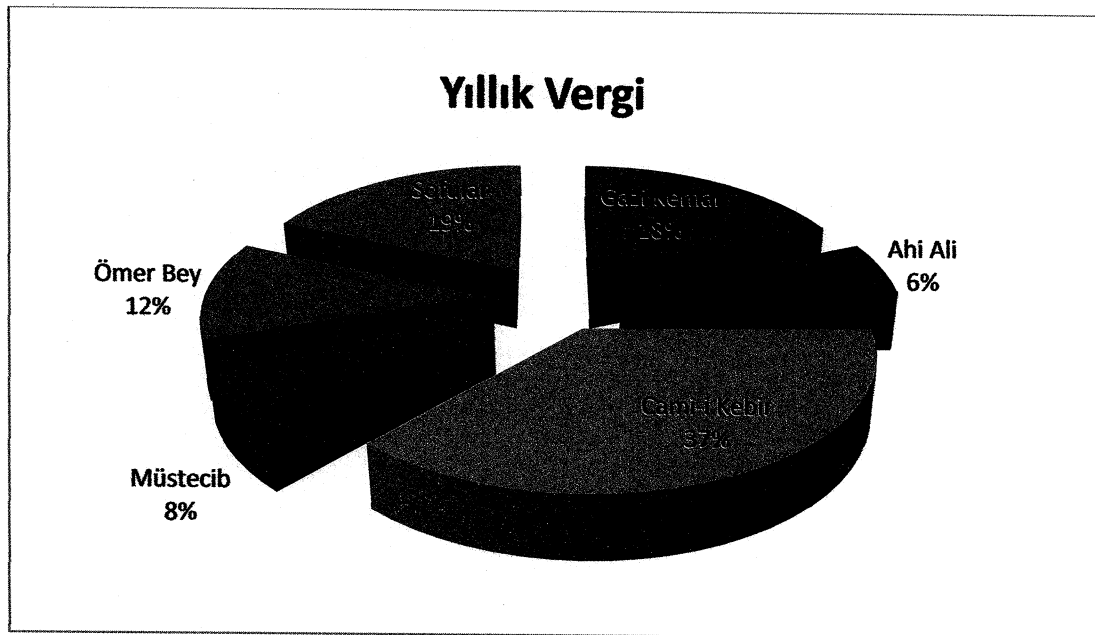
#### 3.2.7.1. Yıllık Vergi

Gediz halkının ödediği vergilerin toplam vergi miktarları Tablo 25’de gösterilmektedir. Buna göre en fazla yıllık vergi miktarı Cami-i Kebir mahallesindedir. En az vergi ödeyen mahalle ise Ahi Ali mahallesidir.

**Tablo 25.**

Mahalleler	Hane Sayısı	Yıllık Vergi	Hane Başına düşen ortalama vergi miktarı
Gazi Kemal	243	18890	77.7366
Ahi Ali	84	6412	76.3333
Cami-i Kebir	406	37708	92.8768
Müstecib	122	7934	65.0327
Ömer Bey	112	12270	109.5535
Sofular	243	18890	77.7366
Toplam	1210	102104	499.2695

Hane başına düşen ortalama vergi miktarına bakıldığında hane sayısı ve vergi miktarı arasında orantısızlık görülür. Buna göre en fazla vergi ödeyen hane Ömer Bey mahallesindedir. Buna karşın en az vergi ödeyen hane sayısı Müstecib mahallesindedir. Bu dağılımda gelir kaynaklarına bakıldığında çiftçilik faaliyetlerinin önemi arttıkça vergi yükünün de arttığı görülür.

**Grafik 23.**

### 3.2.7.2. Vergi Vermeyenler

1260-61 yılı temettuât sayımlarında vergiden muaf tutulanların dağılımları Tablo 26'da gösterilmiştir. Buna göre vergiden muaf tutulanlar arasında en fazla olan grup hiç bir geliri olmayanlardır.

**Tablo 26.**

Vergi Vermeyenler	Mahalleler									Toplam
	Gazi	Kemal	Ahi Ali	Cami-i	Kebir	Müstecib	Ömer	Bey	Sofular	
Alîl				1						1
A'mâ	2			2	2				2	8
Babalığı Yanında Olanlar	1									1
Dul ve Yetimleri	1							1		2
Emlâk ve Arâzî ve Sâir Nesnesi Temettu Olmayanlar	2	2	21	6	4	10				45
Eytâm		1	1							2
Fukarâ			2					1		3
İlel			1							1
Marîz			1							1
Mecrûh	2	2								4
Nakl Etmiş Olanlar	4	5	9	7	7	6				38
Pîr-i Fânî	3							1		4
Sabî	1		1				1	2		5
Sâhib-i Firâş	2			1						3
Sâil	2		1	2				2		7
Ulemâyı Fakîrinden							1			1
Valide Yanında Olanlar	1						1			2
Yetim	1	1	4					1		7
Zevce	5		1				4	5		15



### 3.2.7.3. Vergiden Muaf Tutulanlar

Vergiden muaf tutulanların mahallelere göre dağılımı Tablo 27'de gösterilmiştir.

**Tablo 27.**

Vergiden Muaf Tutulanlar	Mahalleler								Toplam
	Gazi	Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular		
Amele Mânde				3	1	1			5
Asker	2			2	1	1	2		8
Çîrâğ					1				1
Çulha Çırağı				1		1			2
Dibekçi Kalfası	1								1
Hatîb						1			1
Hizmetkâr				1					1
Irgad Taîfesi				1					1
İmam	3	1	1	1	1	1	3		10
Kalaycı Çırağı	1						1		2
Kayyum				1					1
Kızir	1	1				1	1		4
Meymar(?)				1					1
Muhtâr			1	1	1	1	1		5
Mutaf Çırağı							1		1
Mûy-tâb Çîrâğı					1				1
Rencber Çîrâğı				1	1				2
Su Yolcusu	1			1			1		3
Talebeyi Ulum						2			2
Terzi Çırağı	1						1		2
Tüccar	1								1
Yemenici Çırağı				1					1

Tablo 27'ye göre en fazla vergiden muaf olanlar imamlardır. İkinci sırada ise askere gitmiş olanlar yer almıştır. Bunun dışında çırak olanların da vergi ödemedikleri görülür.

Tablodaki dağılımdan bu meslek sahiplerinin az kazanç sağlayanlar, hiçbir geliri olmayanlar ve aile yanında barınanlar olarak sınıflandırılmış olduklarını da görmekteyiz.

### **3.2.8. Vakıflar**

Vakıf isimleri ve vakfedilen emlakın yıllık gelirleri ve 1260-61 yılı gelir miktarlarının mahalleler arası dağılımı temettuât defterlerinde kayıt edilmiş olup Tablo 28'de gösterilmiştir.

Tablo 28.

Vakıflar			Mahalleler							Toplam
			Gazi	Kemal	Ahi Ali	Cami-i	Kebir	Müstecib	Ömer	
Vakf-1 Ahi Bahşâyiş	Guruş	60			20	28	44			92
		61			00	42	42			84
Vakf-1 Hacı Baba	Guruş	60			392					392
		61			183					183
Vakf-1 Murad Bey	Guruş	60	2180	5	975	130	593	46	6	4349
		61	2470	6	1308	148	545	45	5	4932
	Para	60	24	00	00	00	14	10		48
		61	12	00	20	00	12	00		44
Vakf-1 Samediyeye	Guruş	60	88	11	432	241	22	21	9	1013
		61	82	14	468	266	21	15	1	1002
	Para	60	35	00	20	00	00	00	00	55
		61	16	00	20	00	20	00	00	56
Vakf-1 Ümmü Gülsün	Guruş	60			048					048
		61			000					000
Vakf-1 Yolageldi	Guruş	60			20		122			142
		61			00		64			64
	Para	60			00		00			00
		61			00		00			00

Tablo 28'de vakfa ait gelir miktarlarında 60 ve 61 yılları arasında dalgalanmaların olduğu görülür. Gediz'de toplam altı tane vakıf bulunmaktadır.

Ahi Bahşâyîş vakfı diğer adı ile Abdulaziz vakfı olarak bilinmektedir. Ümmü Gülsün vakfının diğer adı ise Vakf-ı Hôca Ahmed'tir. Ümmü Gülsün vakfından gelir sağlayan tek mahalle Cami-i Kebir mahallesidir. En az gelir sağlayan vakıflar Ümmü Gülsün ve Ahi Bahşâyîş vakıflarıdır.

Bunlardan en fazla vakf-ı Murad Bey ikinci ise vakf-ı samediyenin geliridir. 61 yılı vakf-ı Murad Beyin geliri 60 yılından 583 oranında azalmıştır. Yine 61 yılı vakf-ı samediyenin geliri 60 yılına göre 11 oranında azalmıştır. Her iki vakıfta her mahalleden gelir sağlamıştır.

### 3.2.9. Öşür

Alınan vergi gelirlerinin bir diğeri de öşür vergisidir. “Öşr vakt-i hasada mahsulat-ı arziyyeden ahz olunan mala ıtlak olunur. Cemine A'şar, tahsil ve cibayet edenlere Aşir, Uşur, Muuşşir denilir.”<sup>55</sup>

Öşürler temettuât defterinde hane reisinin üstünde dikine olarak yazılmıştır. “Aşâr-ı rüsûmu olarak vermiş olduğu” gibi ifadelerle belirtilmiştir. Bu bölümde elde edilen ürünler de ayrıca yazılmıştır. Bu ürünlerden alınan mahsulden alınan öşür miktarı da yazılıdır.

1260-61 yılı temettuât defterlerinde Gediz'de ekilen mahsulün kilesi ve miktarı ayrı ayrı tespit edilerek bunlardan alınan öşürler mahalleler arası dağılımları ile birlikte Tablo 29'da gösterilmiştir.

En fazla ekimi yapılan ürünler hınta (buğday) ve şair (arpa)'dır. En fazla buğday kile ve guruş Cami-i Kebir mahallesinden, en az ise Ahi Ali mahallesinden alınmıştır.

Arpa ekimi yine en fazla Cami-i Kebir mahallesinde ekilirken en az Gazi Kemal ve Sofular mahallesinde ekilmiştir.

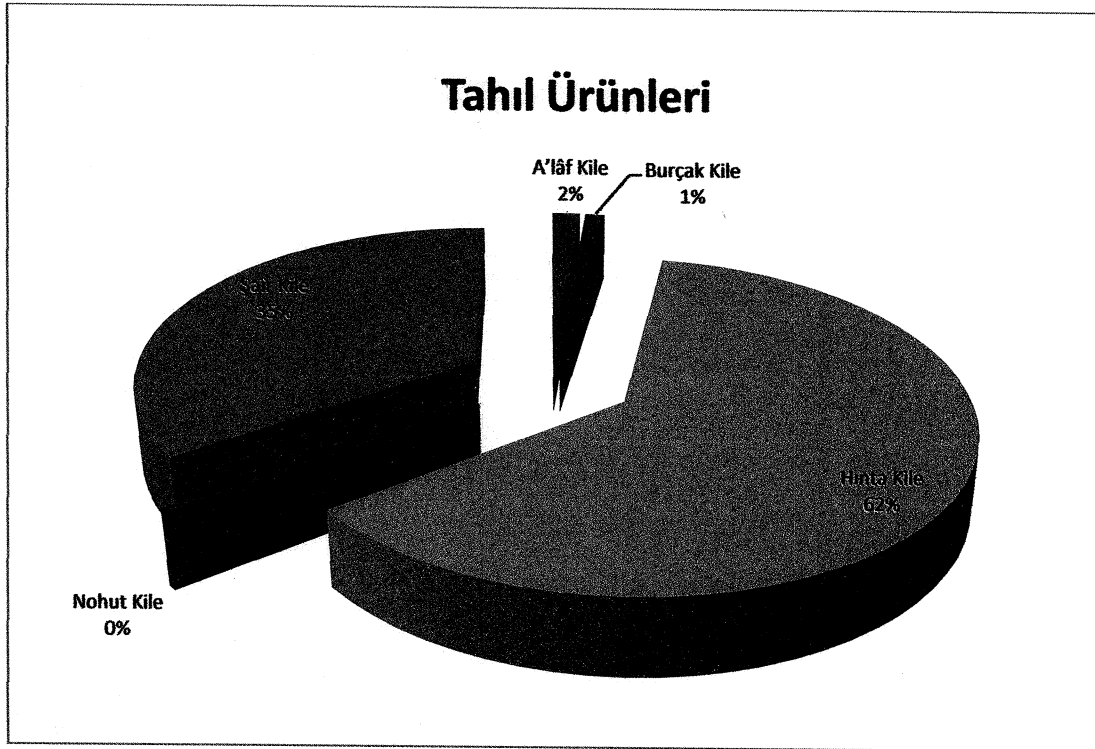
A'laf üretimi sadece Ahi Ali ve Cami-i Kebir mahallesinde yapıldığı görülür. A'lafın yani samanların hayvan yemi olarak kullanılmak üzere ekiminin yapıldığı görülür.

<sup>55</sup> Sayın, Ön.ver., s.16.

Tablo 29.

Tahıl Ürünleri		Mahalleler						Toplam
		Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular	
A'lâf	Kile		4	6				10
	Guruş		3	18				21
Burçak	Kile	2	1	2			2	7
	Guruş	2	4	4			2	12
Hinta	Kile	37.5	21	241.5	21.5	53	37.5	412
	Guruş	300	168	1932	778	386	300	3864
Nohut	Kile			2.5		0.5		3
	Guruş			20		4		24
Şaîr	Kile	3	15.5	163	14	34	3	232.5
	Guruş	12	76	503	44.5	288	12	935.5

Grafik 24.



Bunların dışında burçak ve az miktarda nohut ekimi yapılmıştır. Ömer Bey ve Müstecib mahallesinde burçak ekimi yapılmamıştır. Nohut ekimi ise sadece Cami-i Kebir ve Ömer Bey mahallesinde yapılmıştır.

Emlaklarının bir kısmını vakfetmiş oldukları, emlaklarının yanında hangi vakfa vakfettiği yazılıdır.

### 3.2.10. Bedel-i Aşar

Her şahsın neler ektiği ve her birinden ne kadar mahsul aldığı ve ödeyeceği bedel-i aşar miktarları 1260-1261 yılı temettuât defterlerinde kayıt olunmuştur.

#### 3.2.10.1. Tarım Ürünlerinden Alınan Bedel-i Aşar

Tarım ürünlerinden bostan, üzüm ve soğan gibi ürünlerin verecekleri bedel-i aşar miktarları yazılıdır. Bunun yanında arazi ve değirmenden de bedel-i aşar alınmıştır. “Resm-i bostan; kavun, karpuz, hıyar vesaire gibi bostan mahsulatından alınan resm olup hasadı ekseriyetle bunların kemale geldiği vakittir. Resm-i bağ; bağlardan alınan resim olup mevsim-i hasadı üzümün erişilip ve kesilip küfe ve sepetlere girdiği zamandır.”<sup>56</sup> Resm-i soğan; ise soğan hasadının toplanmaya başladığı zaman alınır.

1260-61 yılı tarım ürünlerinden alınan bedel-i aşar miktarlarının mahalleler arası dağılımı temettuât defterlerinde kayıt edilmiş olup Tablo 30’da gösterilmiştir.

Tablo 30’a göre en fazla bedeli aşar ödenen üzümdür. Üzüm, bostan, bağ arazilerinden ve soğandan alınan aşarın bir kısmının vakfa verilmiş oldukları görülür ki bunlar için verilecek bedel-i aşarlar da kayıt edilmiştir.

Bunların dışında Tablo 30’da az da olsa değirmenlerden alınan öşür yazılıdır. Resm-i Asiyab ; “Sipahilerin mutasarruf oldukları arazide işletilen değirmenlerden suret-i maktuda ve derecat-ı atıyye üzerine alınan resimdir. Bir sene tamam işlerse 60 akçe, altı ay tamam işlerse 30 akçe, üç ay tamam işlerse 15 akçe olarak belirlenir.”<sup>57</sup>

<sup>56</sup> Sayın, Ön.ver., s.38-39.

<sup>57</sup> Aynı. s.38.

Tablo 30.

Tarım Ürünlerinden Alınan Bedel-i Aşar			Mahalleler							Toplam
			Gazi Kemal	Ahi Ali	Cami-i Kebir	Müstecib	Ömer Bey	Sofular		
Üzüm	Arz-ı Miri	Guruş	1213. 7	525.5	1215	45.5	1350.5	1271	5621.2	
		Para	120	60	120	00	595	120	1015	
	Samediyeye	Guruş	63.5	17	450.5	233	1	86.5	851.5	
		Para	..	..	120	..	20	20	160	
	Murad Bey	Guruş	447.5	5	712.5	4.5	95	362. 5	1627	
		Para	20	..	20	..	100	20	160	
	Üzüm Arâzî Mîrî Aşar-ı						249		249	
	Bedel-i Öşr-i Üzüm Vakf-ı Aşere						08	8	16	
Bağ Arazi Miri						29		29		
Bağ Arazi Miri Vakf-ı Samediyeye						15.5		15.5		
Arz-ı Mîrî			252	251	819	-	219	222	1763	
Bostan	Guruş				67	30	6	16	119	
	Para						40		40	
	Murad		16		8		25	22	71	
	Samediyeye				2.5				2.5	
	Arazi Miride					74			74	

Soğan	Kile			5				5
	Guruş			23				23
	Para			5				5
	Murad			12				12
	Samediye			10				10
Mukataa-i Âsiyâb						2		2
Değirmen Maktû Arz-ı Miri							20	20

### 3.2.10.2. Hayvanlardan Alınan Bedel-i Aşar

1260-61 yılı hayvanlardan alınan bedel-i aşar miktarlarının mahalleler arası dağılımı temettuât defterlerinde kayıt edilmiş olup Tablo 31’de gösterilmiştir.

**Tablo 31.**

Hayvanlardan Alınan Bedel-i Aşar		Mahalleler								Toplam	
		Gazi	Kemal	Ahi Ali	Cami-i	Kebir	Müstecib	Ömer	Bey		Sofular
Aded-i	Res	238	-		282	-		432		243	1195
Ağnam	Guruş	63	-		121.5	-		173.25		108	465.75
	Para	71	-		79	-		173		55	378
Asel					9.5					9.5	
Resm-i	Aded	49	4		32	-		5		51	141
Kovan	Guruş	50	5.5		41.5	13		6		52	168
	Para	195	5		40	-		30		205	475

Tarım ürünlerinin yanı sıra hayvanlardan ağnam, kovan ve aselden de bedel-i aşar alındığı görülür. Ağnam resmi guruş ve para ile koyun başına alınarak tahsil edilmiştir. Adet-i ağnam resmi olarak karşımıza çıkan öşür bazılarında beher resmi çıkmaktadır ki beher ifadesi koyun ve keçilerden alınan resimdir. Resmin miktarları “ülkenin her yerinde koyun ve keçi başına beş guruş resim ve yirmi para mübaşiriye konulduğu; mufassılların nezareti altında “mübaşir ” denilen memurlar vasıtasıyla



sayılıp tahsil edilerek hazineye gönderilir.”<sup>58</sup> Koyun ve keçinin bir senede yavrusu, sütü, yapağısı olarak ne miktar hasılat verdiği tespit edilir. Küçük baş hayvanların yanında büyük baş ve binek hayvanlarında resmi alınmıştır. Şütüranlardan ise ayrıca deve resmi denen öşür alınmıştır. “Resm-i Kovan; Bal kovanlarından alınan resimdir. Mevsim-i hasadı sağılsın sağılmasın kovanların toplandığı zamandır.”<sup>59</sup>

### 3.2.10.3. Yıllara Göre Hane Başına Düşen Ortalama Bedel-i Aşar Miktarı

1260-61 yılı bedel-i aşar miktarlarının hane başına düşen ortalama vergi miktarının mahalleler arası dağılımı temettuât defterlerinde kayıt edilmiş olup Tablo 32’de gösterilmiştir.

Gelir dağılımının hane başına düşen miktar olarak ifade edildiğinde mahalleler arasında önemli farklılıkların olduğu görülmektedir.

Tablo 32’de 1260 ve 1261 yılı ödenen bedel-i aşar miktarına bakıldığında 61 yılı bedel-i aşarında 60 yılı verilecek olan bedel-i aşarına göre artış gözlenirken sadece Sofular mahallesinde azalmıştır.

**Tablo 32.**

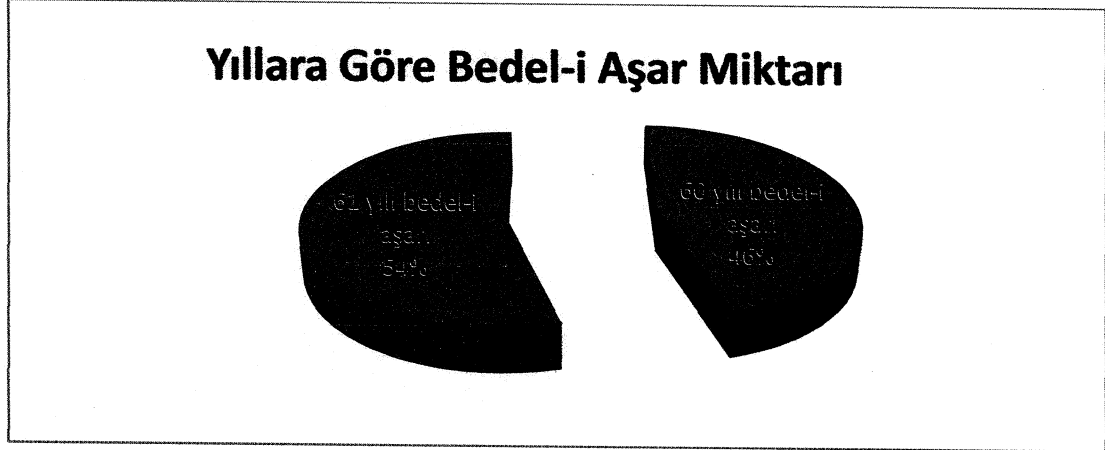
Mahalleler	Hane sayısı	Yıllara Göre Bedel-i Aşar Miktarı				Hane Başına Düşen Ortalama Aşar Miktarı	
		60		61		60	61
		Guruş	Para	Guruş	Para		
Gazi Kemal	243	1486	16	1686	10	6.1152	6.9382
Ahi Ali	84	777	00	862	20	9.25	10.2619
Cami-i Kebir	406	3036	00	3977	00	7.4778	9.7955
Müstecib	122	616	00	630	00	5.0491	5.1639
Ömer Bey	112	1577	10	1973	20	14.0803	17.6160
Sofular	243	505	20	379	20	2.0781	1.5596
Toplam	1210	7997	46	9507	70	6.6090	7.8570

<sup>58</sup> Şener, Ön.ver., s141.

<sup>59</sup> Aynı. s.39.

1260 yılı hane başına düşen ortalama aşar miktarlarına bakıldığında hane sayısına oranla en fazla aşar ödeyen Ömer Bey mahallesidir. İkinci en fazla bedel-i aşar alınan mahalle Ahi Ali mahallesidir. En az bedel-i aşar ödeyen mahalle Sofular olmuştur. 1261 yılına gelindiğinde Sofular Mahallesi hariç bedel-i aşar miktarında belirli artış gözlenmiştir.

**Grafik 25.**



### 3.2.11. Toplam Bedel-i Aşarı;

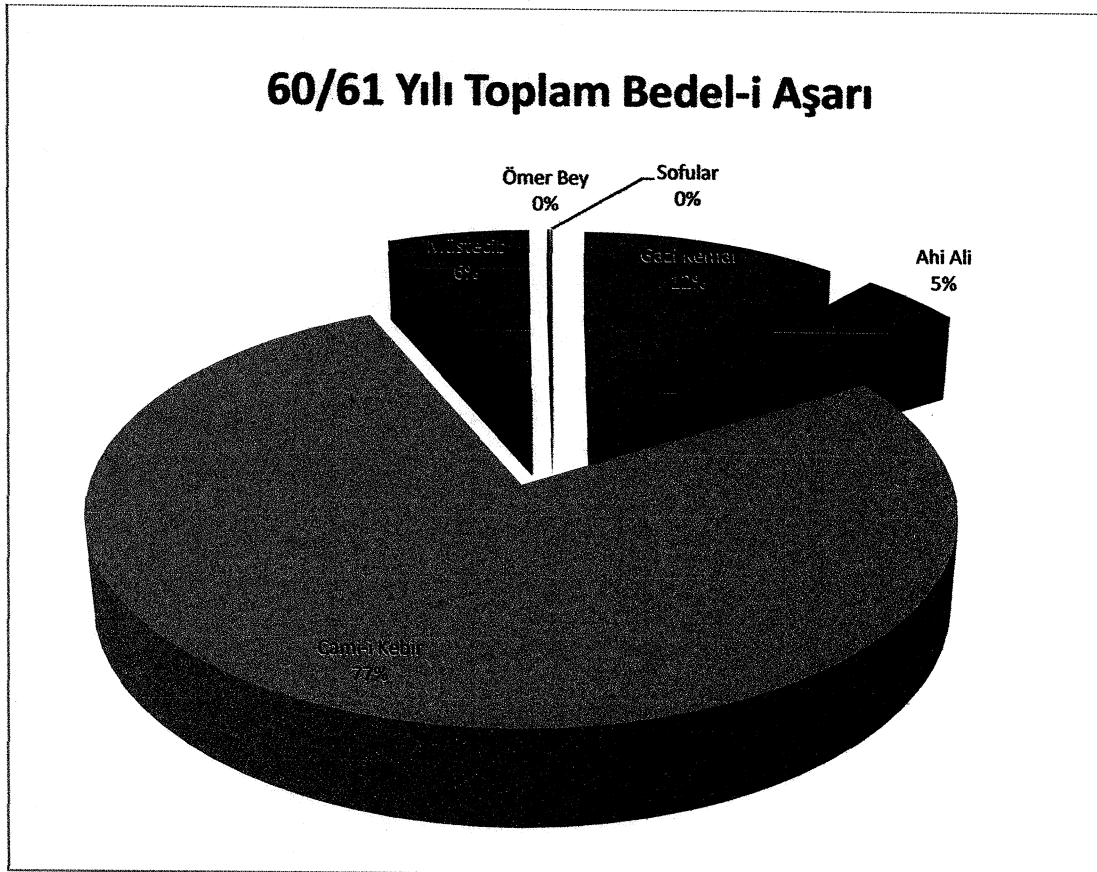
**Tablo 33.**

Mahalleler	Hane Sayısı	60/61yılı Toplam Bedel-i Aşarı		Hane Başına Düşen Ortalama Aşar Miktarı
Gazi Kemal	243	3168	Para 26	13.0370
Ahi Ali	84	1239	20	14.75
Cami-i Kebir	406	21072	46	51.9014
Müstecib	122	Arâzî mirî aşar-ı	1246	14.3688
		Vakf-ı samediye aşarı	507	
			1753	
Ömer Bey	112	3550	32	31.6964
Sofular	243	3168	26	13.0370
<b>Toplam</b>	<b>1210</b>	<b>33950</b>	<b>124</b>	<b>28.0578</b>

1260/61yılı toplam bedel-i aşar oranlarının hane başına düşen ortalama aşar miktarları ve mahalleler arası dağılımı yukarıdaki Tablo 33'te gösterilmiştir.

Bölgeden alınacak olan toplam bedel-i aşar miktarının, nüfus büyüklüğü ile ekonomik koşullara göre belirlendiği görülmektedir.

**Grafik 26.**



### 3.2.12. Toplam Vergi Miktarı

Tablo 34'te Gediz'de her mahallenin ödediği vergilerin toplam vergi miktarı içindeki payı, tüm vergi yükümlülerinin gelir miktarları ile gösterilmektedir.

Tablo 34.

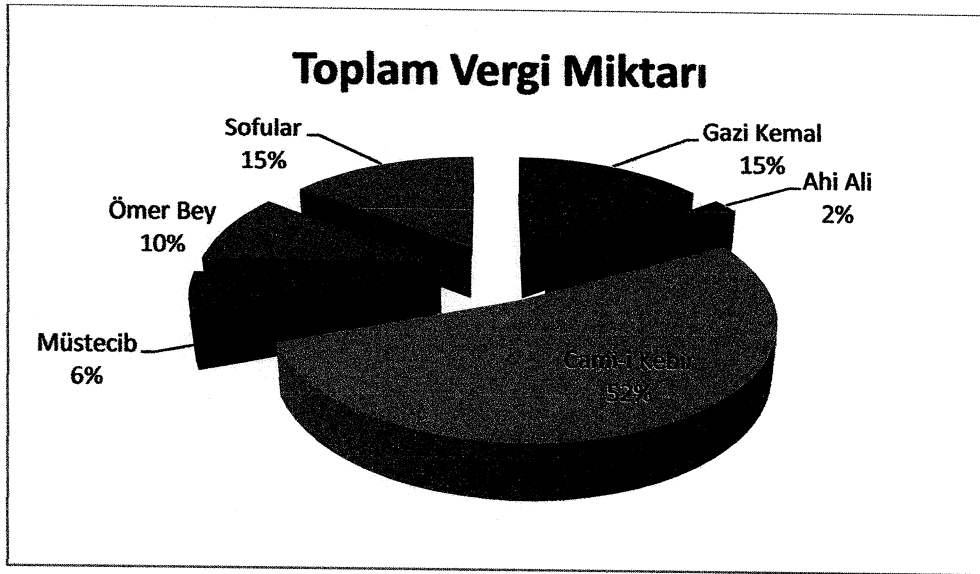
Mahalleler	Hane sayısı	Toplam Vergi miktarı		Hane Başına düşen ortalama vergi miktarı
		Guruş	Para	
Gazi Kemal	243	19430	13	79.9588
Ahi Ali	84	2597	00	30.9166
Cami-i Kebir	406	68746	36	169.3251
Müstecib	122	8137,5	00	66.7008
Ömer Bey	112	12737	39	113.7232
Sofular	243	19430	13	79.9588
Toplam	1210	131077.5	101	108.3285

Vergi yükü her mahalle için ekonomik yapılarındaki farklılıklar ortaya çıkarır. Vergi yükünün haneler arası dağılımını belirlemek amacı ile vergi yükünün gelir grupları itibariyle dağılımı Tablo 34’te gösterilmiştir. Her mahallenin haneleri gelirlerine göre sıralanmıştır. En fazla vergi alınan mahalle Cami-i Kebir, en az vergi ise Ahi Ali mahallesidir. Gazi Kemal ve Sofular mahallesinin vergi miktarları eşittir.

“Maliye ilminin en zor işlerinden birisinin de, toplum kişilerinin vergi ödeyicilik durumlarını, kimlerin vergi dışı bırakılacağını, kimleri ne ölçüde vergi vereceklerini, adalete uygun bir şekilde tayin edebilmek olduğunu biliyoruz.”<sup>60</sup> Tablo 34’e bakıldığında vergi miktarları ve vergi dağılımlarında sayısal anlamda eşitlik yoktur. Ancak verilerden elde edilen sonuca bakarak yüksek gelir gruplarından daha fazla vergi alınarak vergi adaletinin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

<sup>60</sup> Akdağ, Ö.n.ver., s.199.

Grafik 27.



### 3.2.13. Tahmini Temettuât

Temettu vergisi “tüccar ve esnafın senevi temettuları miktarı tahmin ve takdir edilerek binde veya yüzde hesabıyla vaz olunan vergidir.”<sup>61</sup> Buna göre Gediz’de 1260/61yılı tahmini temettu tahminleri ve hane başına düşen tahmini miktarları ve mahalleler arası dağılımı Tablo 35’de gösterilmiştir.

Tablo 35.

Mahalleler	Hane Sayısı	Tahmini Temettuât		Hane Başına düşen ortalama Temettuât miktarı
		Guruş	Para	
Gazi Kemal	243	152366	10	627.0205
Ahi Ali	84	57787		687.9404
Cami-i Kebir	406	206544	25	508.7290
Müstecib	122	52422		429.6885
Ömer Bey	112	251699	9	2247.3125
Sofular	243	152366		627.0205
<b>Toplam</b>	<b>1210</b>	<b>873184</b>	<b>44</b>	<b>721.6396</b>

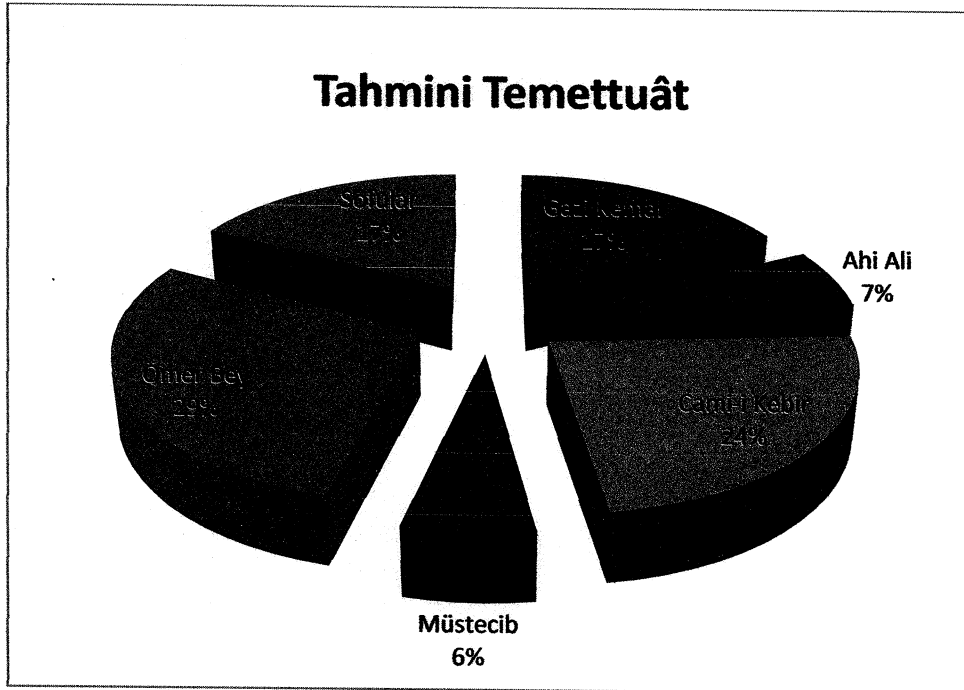
<sup>61</sup> Sayın, Ön.ver., s.441.

Tablo 35'e göre temettuât dağılımlarına bakıldığında hane sayıları ile temettu miktarları arasında eşitsizlik görülür. Ortalama gelir düzeyleri ile hane başına düşen ortalama temettuât miktarlarında, mahalleler arasında da önemli farklılıklar vardır. Haneler arasındaki farklılıklara göre en fazla temettuât Ömer Bey mahallesinden, en az ise Müstecib mahallesinden alınmıştır.

Temettu vergileri haneler arası temettu sayımları ile ekonomik gelir dağılımı arasında orantı kurularak alınmıştır. Ekonomik olarak gelir düzeyi en fazla olan Ömer Bey mahallesi olup en az gelir düzeyi Müstecib mahallesinde görülür. Benzer özellikler görülen Sofular ve Gazi Kemal mahallesinde ise gelir dağılımları aynıdır.

Vergi dağılımları ile hane sayıları arasında görülen farklılıkların gerek hane ve gerekse kişi başına düşen gelir miktarlarının arasında orantı kurulmuştur. Tahmini temettu miktarlarının eşitlikçi bir anlayışla vergilendirildikleri anlaşılıyor. Sonuç olarak kazancı az olan daha az; kazancı çok olan daha çok vergi ödemiştir.

**Grafik 28.**



## SONUÇ

Çalışmada, Kütahya'nın Gediz ilçesinin 16-19. yüzyıla kadar geçen tarihi süreç içerisindeki toplumsal hayatı aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Eski bir yerleşim yeri olan Gediz, antik dönemden başlayarak Hitit, Frig, Lidya, Pers, Roma, Bizans İmparatorluğu, Selçuk Devleti, Germiyanogulları Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğu'na kadar sayısız kültürlerle ev sahipliği yapmış önemli bir yerleşim merkezidir.

Osmanlı Devleti'nin bu tarihi süreçte taşra teşkilatında önemli gelişmeler ve değişiklikler olmuştur. Tüm bu değişikliklerin bölge üzerindeki etkileri Gediz'in sosyal yapısında da kendini göstermiştir.

Biz de bu etkileri görebilmek için Osmanlı Devleti'nde Gediz'in toplumsal hayatına ilişkin idari, demografik, askeri, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını inceledik. Bunlara kaynak oluşturacak bilgiler için de tapu-tahrir defterleri, mühimme defterleri, salnameler, kadı sicilleri ve temettuât defterlerine başvurduk.

İlk olarak Gediz'in idari yapısına bakıldığında Kütahya sancağına bağlı küçük bir kaza merkezi olduğu görülür. Gediz'in bağlı bulunduğu idari birim olan Kütahya sancağı 1840 yılında Hüdavendigâr (Bursa) sancağına bağlanmıştır. 1841 senesine gelindiğinde Kütahya merkez olmak üzere Hüdavendigâr eyaleti teşkil edilmiştir. Gediz 1845 taksimatından sonra kısa bir süre Uşak'a bağlı Nahiye iken 1851 yılında ise Kütahya Sancağına bağlı bir kaza olmuştur. 1851 de Gediz'de ilçe teşkilatı kurulmuştur. 1864 yılında eyaletler kaldırılarak İl teşkilatı getirilmiş ve 1870 yılında Gediz Kütahya'nın 11 kazasından biri olmuştur.

Gediz'in ekonomik yapısına ve nüfusun temel geçim kaynaklarına bakılırsa: ziraat ve hayvancılık gelirlerinin yanında ormancılık da yapılmaktadır. Ekonomik kaynaklara bakıldığında gelirlerin askeri amaçlı üretime dayandığı görülmektedir. Ayrıca Gediz'de dokumacılık, boyamacılık ve benzeri zanaat dalları da gelişmiştir. Bunlara bağlı olarak ticari hayatın oldukça hareketli olduğu görülür. Gediz'in temel geçim kaynaklarını oluşturan bir diğer alan da madenciliktir. Şap madeni, Gediz ekonomisi için tartışılmaz bir hammadde ve önemli bir geçim kaynağı olmuştur.

Gediz'in nüfusuna ilişkin verilere gelince, toplam nüfus miktarında azalma görülmektedir. 1831 yılı nüfus sayısı 19.969 iken, bu sayı 1870 yılına geldiğinde 15.916 olup nüfus sayısında 4.053'lük bir azalma olmuştur.

Gediz'in Osmanlı ordusu içindeki önemine gelince; buradan Ordu-yu Hümâyun için koyun, deve, kilim ve çuval sevkiyatı yapılırken Donanma-yı Hümâyunun kalyonları ve gemileri için de tersaneye sütun, seren, kereste ve direkler gönderilmiştir. Buna göre askeri ihtiyaçların önemli bir kısmının Gediz'den temin edildiği anlaşılmaktadır. Gediz'in Osmanlı ordusu için önemli bir kaynak merkezi olduğu görülmüştür.

Gediz'de iki önemli medresenin bulunmuş olması burada eğitime önem verildiğini göstermektedir.

Gediz'in dini yapısına bakıldığında Gediz'de yedi cami, altı zaviye, birer de tekke ve türbe bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında Gediz'in Türkler tarafından fethinden sonra bu bölgenin kültürel kimliğinin gelişmesi ve İslamlaşması sürecinde tüm dini müesseselerin önemli görevler yüklenen birer kurum oldukları görülmektedir.

Gediz'de vakıf kurumları aracılığıyla halkın ihtiyaç duyduğu bir kısım hizmetlerin karşılandığı görülür. Vakıflar cami, zaviye, türbe, hamam gibi birimlere gelir getirici bir unsur olmuştur. Gediz'in kaza ve köylerinde toplam on üç tane vakıf bulunmaktadır.

Gediz'de iki tane hamam vardır. Bunlar, Gazanfer Ağa hamamı ve Sunullah Çelebi Hamamı'dır.

Çalışmamıza ağırlık olarak temettuât defterlerini işledik. 1260-1261 (1844-1845) yılları Gediz kazasının temettuât kayıtlarına göre Gediz altı mahalleden meydana gelen bir kazadır. Mahalleler günümüze kadar gelmekle birlikte isimleri değişmiştir. Altı mahalle sosyal ve ekonomik yapıları itibariyle farklı özellikler göstermektedirler.

Gediz kaza merkezi toplam 1210 haneden meydana gelmektedir. Vergi mükelleflerinin toplam sayısı 3029 kişi olarak tespit edilmiştir. Vergi mükelleflerinin en yoğun olduğu yer %36 oranı ile Cami-i Kebir mahallesi olmuştur.

Gediz merkez kazasında geçim kaynaklarından birisi de mesleklerden elde edilen kazançlardır. Gediz'de meslekleri oluşturan oldukça geniş bir faaliyet kolunun olduğu görülür. Hizmet sektörünü oluşturan grubun % 54'lük payı su yolcusudur. Din görevlileri arasında en fazla oranı %50 ile imamlar oluşturur. Ziraat ve çiftçilik mesleğinde en fazla ırgad olarak çalışılmakta bulunduğu görülmüştür. Gediz'de eğitim alanında talebe-i ulum ve hattat dikkat çekicidir. Gıda sektöründe attar, oranı da yine diğerlerine göre yüksek olan meslektir. Dokumacılık mesleğinde çulha %82 oranı ile



en göze çarpan meslek olmuştur. Dericilikde debbağlık ve madencilikte de timurculuk, alanlarında en fazla orana sahip mesleklerdir. Ticaretle uğraşanların %40'nın tüccar olduğu görülür. Ormancılıkta uğraşanların %53'ü dağcıdır. Nakliyatçılığın %56'sı araba ve hayvanla yük taşıyan kiracıdır. Esnaflıkla uğraşanların %68'i berberdir. Diğer mesleklerde çalışanlardan tellaklık oranı yine dikkat çekici olan bir meslektir. Gediz'den başka bir yere nakil etmiş olanlar geliri olmayanların arasında en fazla olanıdır. Meslekler genel olarak dokumacılıkla uğraşanların sayılarının yüksekliği bize Gediz'de dokumacılığın önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir.

Şahsa ait isimler genellikle babasının adıyla kullanılmıştır. Ayrıca; isimlerinin başlarında yazılan çeşitli sıfatların, şahısların kendilerine mahsus ayırt edici özelliklerine göre kullanılmış ifadeler olduğu anlaşılmaktadır.

Gediz'in gelir kaynaklarından diğer bir sektör de tarım ve hayvancılıktır. Tarımsal üretimde, en çok ayrılan, dönüm miktarındaki yükseklikle göze çarpan, bağcılık olmuştur. Ekimi yapılan tarım ürünlerinde afyon, asmalık, bostan ve soğan ekimi yapılmıştır. %81 oranı ile bostan en fazla ekim alanı için ayrılan ürün olmuştur. Ekimi yapılan diğer dikkat çekici ürün kök boyadır. Kök boyacılık için toplam 614. 5 dönüm ayrılmıştır. Bu da kök boyanın bölgede önemli bir ürün olduğunu gösterir. Yine mezru tarlalardan elde edilen hasılat miktarları ile dönüm miktarı arasında bir oran kurulursa tarımsal üretimin oldukça kazanç sağladığı anlaşılmaktadır. Hayvancılıkta ise hayvan çeşitlerinin oldukça fazla olduğu görülür. Küçük baş hayvanlar içinde en çok yetiştirilen oğlak ve sağman keçidir. Büyük baş hayvanlara bakılırsa sağman inek yetiştiriciliği fazladır. Merkeb ise binek hayvanlarından en fazla yetiştirilen hayvan olmuştur. Gediz'de arıcılıktan da önemli ölçüde hasılat elde edilmiştir.

Gediz'de gayrimenkullerden elde edilen gelirlere bakıldığında dükkân en çok kazanç sağlayan gayrimenkuldür.

Senelik vergi miktarına bakıldığında Gediz'in en çok vergi alınan mahallesi %37 oranı ile Cami-i Kebir mahallesidir. Vergiden muaf tutulanların arasında en fazla sayı imamlarıdır.

Gediz'de en fazla gelir sağlayan vakıf Vakfı Murad Bey'dir.

Toplam Bedel-i Aşarı miktarlarına bakıldığında tarım ürünlerinden üzüm hayvanlardan ise aded-i ağnam aşar bedeli en fazla olanlardır. 60/61 yılı alınan toplam bedel-i aşar %77 oranı ile en fazla Cami-i Kebir mahallesidir.

Gediz'in tahmini temettuâtı 873184 guruştur. Ömer Bey Mahallesi %29 ile Tahmini temettuât oranı en yüksek mahalledir.

Sonuç olarak 16.-19. yy. da Gediz Osmanlı Devletinin idari sistemi içerisinde önemli bir üretim yeri, aynı zamanda Osmanlı ordusu için de mühim bir yerleşim birimidir. Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatındaki değişikliklerinin Gediz'e de yansıdığı görülmüştür.

## KAYNAKÇA

## Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

	Dosya-Defter	Gömlek-Sayfa
<b>BOA. C. AS</b>	19	817
	22	9462
	248	10379
	600	25310
	618	26091
	697	29230
<b>BOA. C..BH</b>	4	156
	17	849
	22	1070
	51	2404
	81	3899
	94	4510
	103	4991
	226	10498
	240	11151
	250	11569
<b>BOA. C..BLD</b>	91	4506
	140	6978
	48	2361
	100	4997
<b>BOA. C..DRB</b>	3	120
	11	501
	26	1274
	27	1309
	27	1334

	29	1407
	35	1701
	40	1977
	42	2092
	43	2101
	43	2109
	43	2117
	46	2293
	50	2467
	51	2534
	52	2558
	56	2790
	60	2991
	61	3005
	62	3053
	62	3056
	64	3171
<b>BOA. C.EV</b>	28	1361
	66	3292
	97	4833
	102	5051
	103	5148
	195	9714
	230	11464
	344	17482
	387	19607
	513	25939
	534	26989
	608	30660

	626	31578
<b>BOA. C..İKTS</b>	1	39
	10	9140
	14	661
	42	2082
	43	2141
<b>BOA. C..ML</b>	37	1673
	186	7764
	213	8751
	337	13840
	353	14499
	399	16394
	447	18097
	531	21797
	534	12910
	655	26801
	742	30253
	769	31381
<b>BOA. HAT</b>	573	28090
	1353	52883
	1355	53050
	1508	6
	1516	15
<b>BOA. İE.EV</b>	8	933
<b>BOA. İE.MDN</b>	3	231
<b>BOA. İE.ML</b>	110	10439
<b>BOA. İE.ŞKRT</b>	3	276
<b>BOA. ML.MSF.d</b>	-	5848
	-	8754

	-	11926
<b>BOA. ML.VRD.TMT.d.</b>	07863	-
	07870	-
	07873	-
	07894	-
	07910	-
	07923	-
<b>BOA. NFS.d</b>	-	1553
	-	1590
	-	1591
	-	1592
	-	1593
	-	1594
	-	1595
	-	1657
	-	1658
	-	1661
	-	1670
	-	22702
<b>BOA. TS.MA.d</b>	-	5424
	-	6615
<b>BOA.</b>		7614
		14422
		32145
		17148
		31827

## Eserler

AKDAĞ, Prof.Dr. Mustafa. **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi 1453-1559**, Cilt:II, Ankara: Barış Yayınevi, 1999.

ALGAN, Ertuğrul, ONGAR, İrfan. **Kral Midas'ın Ülkesi Frigya**, Eskişehir: Esbank Kültür Yayınları, 1991.

ARAS, Ömer. **Gediz**, Gediz: Tekin Matbaası, 1980. ARIKAN, Zeki. **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 1989.

ÇADIRCI, Prof. Dr. Musa. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, VII. Dizi, Sayı:124, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

DÖNMEZ, Doçent Dr. Yusuf. **Kütahya Ovasının ve Çevresi'nin Fiziki Coğrafyası**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, 1972.

ERDOĞAN, Sevim. **Giyim Kuşamı İle Kütahya**, Kütahya: Ekspres Matbaası, 1999.

FAROQHI, Suraya. **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650**, Çeviren:Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.

GÜNER, Hamza. **Tarihte Kütahya**, Kütahya: Vilayet Matbaası Yayınları, 1961.

GÜRAN, Tefvik. **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.

İNALCIK, Halil. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çeviren: Halil Berktaş, Cilt:1, 1300-1600 İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.

İNALCIK, Halil. **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) siyasal, kurumsal ve ekonomik gelişim**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

ORTAYLI, İlber. **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri ( 1840-1880)**, Dizi-Sayı: VII -178, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, 2000.

ÖNDER, Osman. **Gediz'in Tarihçesi**, İzmir: Radyo Gazetesi Matbaası, 1977.

- PINAR, Mehmet. **Çağlar Boyunca Gediz**, Eski Gediz: Eski Gediz Belediyesi Kültür Yayınları, 2004.
- SAYIN, Abdurrahman Vefik. **Tekâlif Kavaidi ( Osmanlı Vergi Sistemi )**, Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını, 1999.
- SÜRGEVİL, Sabri. **Türkiye’de Çağdaşlaşma Hareketleri**, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2005.
- ŞENER, Abdüllatif. **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, Birinci Basım, Bilimsel Araştırmalar Dizisi:6, İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- TABAKOĞLU, Prof. Dr. Ahmet. **Türk İktisat Tarihi**, Genişletilmiş 4. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.
- TABAKOĞLU, Ahmet. **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985.
- 438 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/ 1530) I**, Defter-i Hâkâni Dizisi T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu: 13, Cilt: I, Ankara: 1993.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi** T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu: 5, Ankara: 1992.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, VII. Dizi, 4.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,1988. (Camiud’ud-düvel, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, Umumi kütüphane nüshası numara, 5020, Cilt: II, s.113.)
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947.
- YINANÇ, Mükrimin Halil. **Anadolu’nun Fethi**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- ZILLİOĞLU, Mehmed. **Evliya Çelebi Seyehatnamesi**, Cilt:8, İstanbul: Üçdal neşriyat, 1985.



### **Makaleler**

ACUN, Yrd. Doç.Dr. Fatma. “**Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması**”, Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 9, 2002.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. “**Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri**”, Belleten, Cilt: 59, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

### **Dergiler**

Bitkilerden Elde Edilen Boyalarla Yün Liflerinin Boyanması, “**Kök Boya**”, Ankara: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1991.

Gediz Belediyesi 1866, “**Ege’ye Hayat Veren Nehrin Doğduğu Yer ‘Gediz’**”, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2009.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer. “**Asya Üretim Tarzı Merceğinden Osmanlı Üretim Tarzı**”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Osmanlılar I, Sayı:51, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2009-2010.

### **Tezler**

BAKAN, Nilüfer. “**Salnamelere Göre Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kütahya Sancağı’nın Sosyo-Ekonomik Profili**”, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, 2007.

BOZKURT, Öznur Kutluğ. “**Kütahya Şer’ iye Sicilleri 8 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**”, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2006.

KAPLAN, Aloda. “**19. Yüzyılda Gediz Nahiyesi’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı**”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.

KARACA, Serkan. **“Kütahya Şer’ iye Sicilleri 22 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”**, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2007.

KARACAGİL, Ö. Kürşad. **“6 Numaralı Kütahya Şer’ iye Sicili Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği”**, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2002.

KURUKAYA, Gürkan. **“27 Numaralı Kütahya Şeriye Sicilinin Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği”**, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2003.

KÜPELİ, Funda. **“1845 Yılı Temettuât Defterlerine Göre Simav Kazasının Merkezi”**, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2007.

SUNAR, Özlem. **“29 numaralı Kütahya Şeriye Sicili”**, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2002.

YAVUZ, Mustafa. **“Kütahya Şer’iye Sicilleri 15 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”**, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2009.

YILDIRIM, Emel. **“Toplumsal ve Politik Tarihimizde Gediz”**,Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005.

YÜKSEL, Abdullah **“H.1287 (M.1870) – H.1297 (M.1880) Yılları Arasında Hüdavendigâr Vilayeti Salnamelerinde Kütahya Sancağı”**, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2008.

### **Ansiklopediler**

Ana Britannica, **“Gediz”**, Cilt:9 İstanbul: Ana Yayıncılık, 1988.

Ana Britannica, **“Gediz-Germiyanogulları”**, Cilt:9 İstanbul: Ana Yayıncılık, 2004.

Ana Britannica, **“Frigya”**, Cilt:9 İstanbul: Ana Yayıncılık, 2004.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, **“temettü”**, Cilt:22 İstanbul: Interpress Basın ve Yayıncılık, 1986.

KÜÇÜK, Cevdet. **“Abdülmeccid”**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 1 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

PARMAKSIZOĞLU, İ. “Mütesellim”, **Türk Ansiklopedisi**, Cilt: 25 Ankara: Milli Eğitim Basım Evi, 1977.

### **Lügatlar**

AYVERDİ, İlhan. **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, 1. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Lûgatı Yayınları, 2010.

DEVELLİOĞLU, Ferit. “**temettu’-temettuât-türbe-türbedar**”, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 22. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2005.

PAKALIN, Mehmet Zeki. “**Çubuk-Çubukçu-Debbağ-Dülger**” Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt:1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

PAKALIN, Mehmet Zeki. “**İmam-Kirpas-Kizir-Muhzır**” Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt:2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

PAKALIN, Mehmet Zeki. “**Su Yolcusu-Talebe-i Ulum-Yemeni-Zaviyedar**” Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt:3, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

SERTOĞLU, Midhat. “**Mufassıl -Ayan**”, Osmanlı Tarih Lûgatı, Düzeltilmiş ve ilaveli ikinci baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986.

ŞEMSETTİN, Sami. “**Süvari- Temettu**”, Kamus-ı Türki, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1987.

### **İnternet**

[http://www.turkcebilgi.com/kök\\_boya/ansiklopedi#ansiklopedi](http://www.turkcebilgi.com/kök_boya/ansiklopedi#ansiklopedi)

<http://www.msxlabs.org/forum/osmanli-imparatorlugu/314885-timarli-sipahi.html>

[http://www.proz.com/kudoz/Turkish/law\\_general/3992698-mevali\\_nedir.html](http://www.proz.com/kudoz/Turkish/law_general/3992698-mevali_nedir.html)

<http://www.dasbil.com/viewtopic.php?f=64&p=10932>

<http://www.osmanlicasozluk.net/osmanlica/20458-sozluk-HAFFAF-anlam.html>

<http://www.msxlabs.org/forum/x-sozluk/138107-zivana-zivana-nedir-zivana-hakkinda.html>

<http://www.turkcebilgi.com/semer/nedir>

<http://www.uludagsozluk.com/k/culha/>

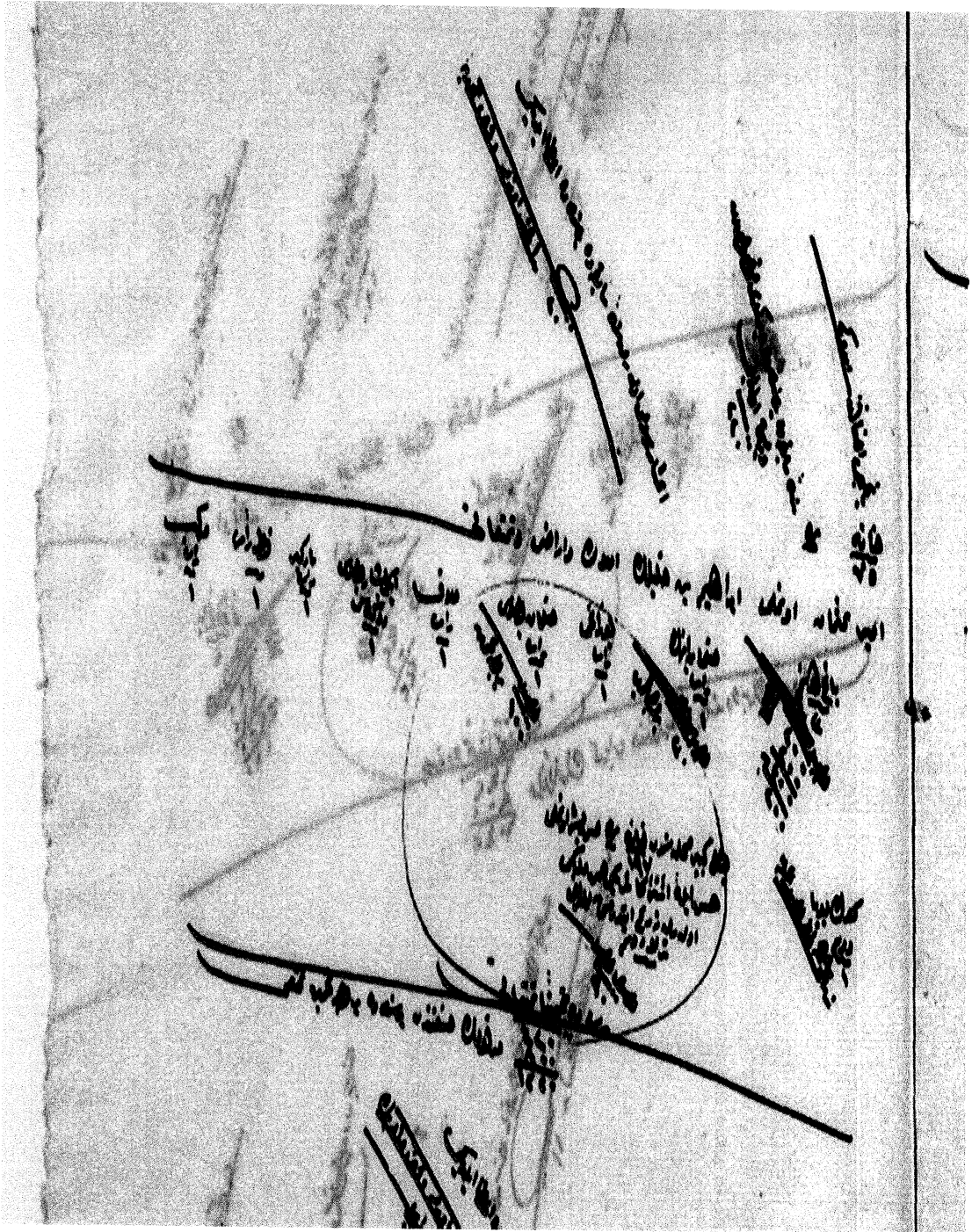
<http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=2179>

<http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd3/sbd-3-22.pdf>

<http://www.msxlabs.org/forum/osmanli-imparatorlugu/195206-osmanli-egitim-sistemi.html>

**EKLER**

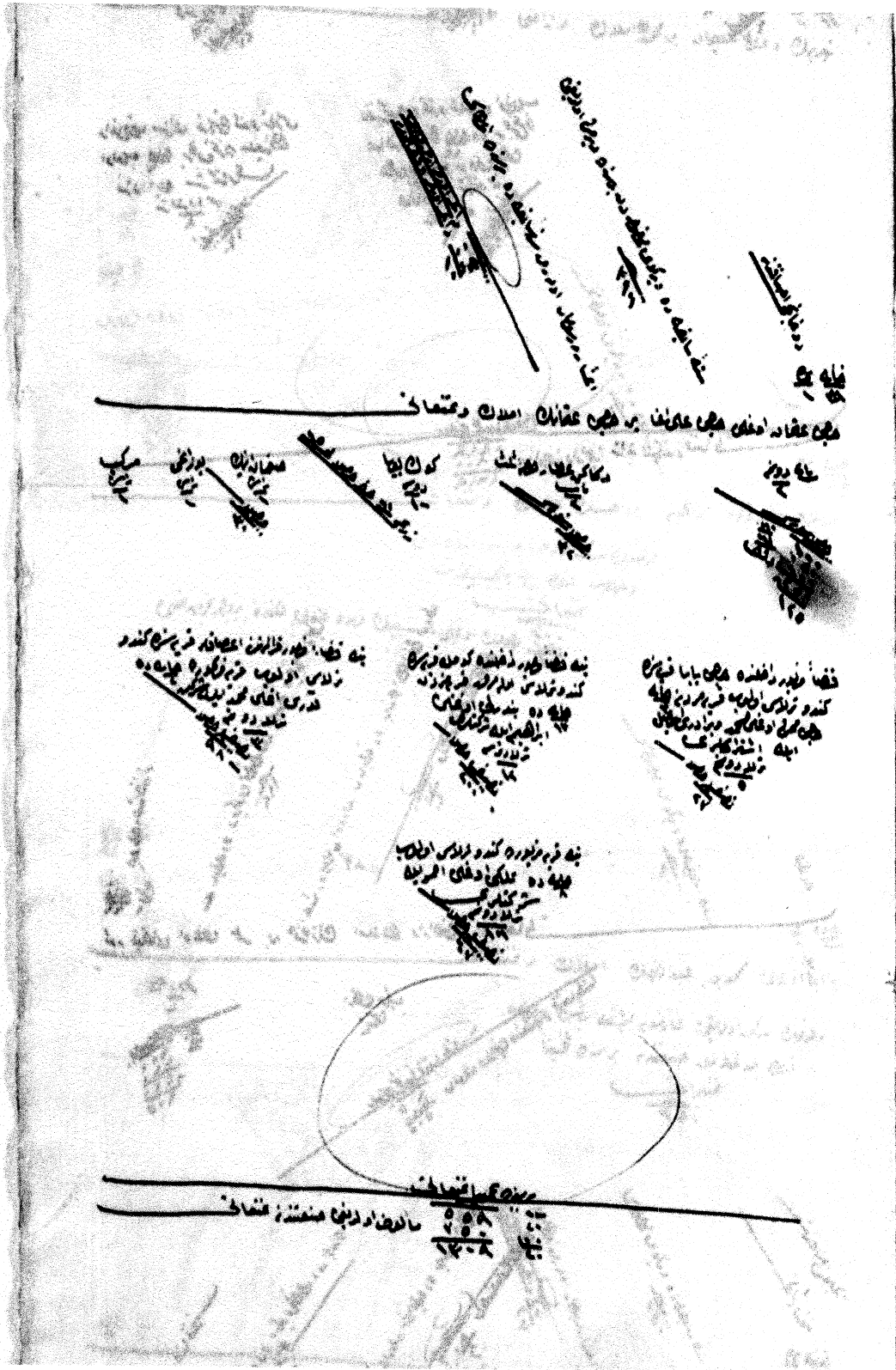
Ek 1. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07863 Gazi Kemal



Ek Tablo 1. 07863 Gazi Kemal Transkripsiyon

Hâne - Numro	75		
<b>Emir Osman oğlu İbrahim bin Halil'in emlak ve arâzî ve temettuâtı</b>			
Yağcı esnafından idüğü			
<b>Sene-i sâbıkada virgü-yi mahsûsdan bir senede vermiş olduğı</b>			<b>220</b>
<b>Aşâr-ı rûsûmu olarak sene-i sâbıkada bir senede itâ eylediğı</b>	Bedel-i öşr-i üzüm	20	<b>20</b>
	vakf-ı samediyeye		
<b>Bağ</b>	Dönüm	Hâsılât-ı Senevisi	
	3	60	200
		61	200   400
<b>Sağman İnek</b>	Re's	1	
	Hâsılât-ı Senevisi	30 ber-vech-i tahmin	
<b>Buzağı</b>	Re's	1	
<b>Sağman Camus</b>	Res	1	
	Hâsılât	100 ber-vech-i tahmin	
<b>Malak</b>	Re's	1	
<b>İki yaşar camus düğesi</b>	Re's	1	
<b>Bârgîr</b>	Re's	1	
<b>Katır</b>	Re's	1	
<b>Merkeb</b>	Res	1	
<b>Kök Boya</b>	Dönüm	Zer'î 55	
	1	Nısf-ı Hâsılât 63	
Cami-i Kebir mahallesinden Hâne 197 numro Hasan Beşe oğlu Hasan ile iştirâken şeriki Hasan mülkü olarak zer etdirmiş olduğı	Tarla		
	Dönüm		
	Nısf-ı Hâsılât	90	
<b>Bir senede tahminen temettuâtı</b>			
	420		
Merkumun sanatından bir senede ber-vech-i tahmin temettu	800		
	1220		
		<b>1220</b>	

Ek 2. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07870 Ahi Ali

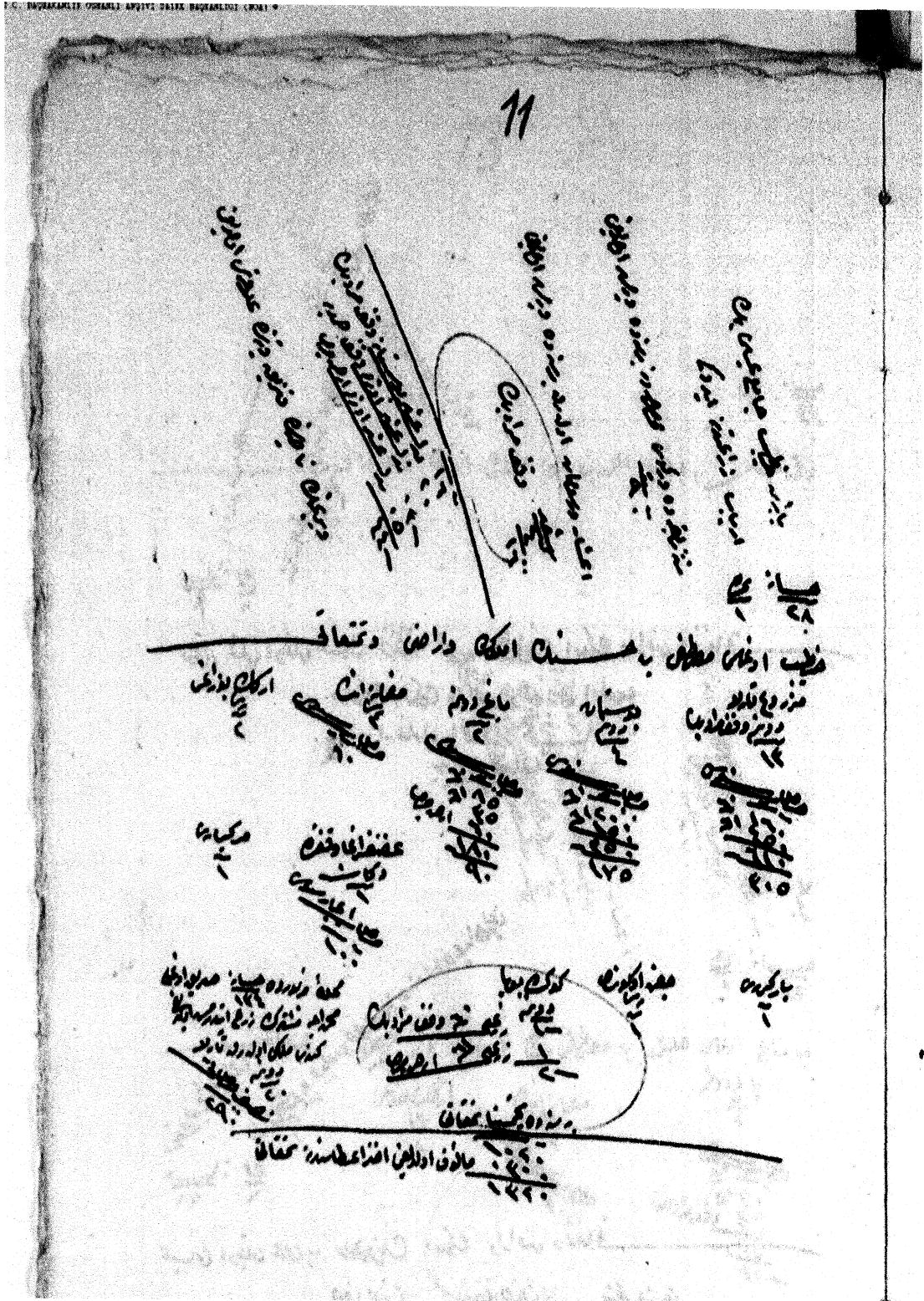




Ek Tablo 2. 07870 Ahi Ali Transkripsiyon

Hâne - Numro	39 - 1		
<b>Hacı Osman oğlu Hacı Ali Ağa bin Hacı Osman'ın emlak ve temettuâtı</b>			
Duhâncı esnâfindan			
<b>Sene-i sâbıkada virgü-yi mahsûsadan bir senede vermiş olduğu</b>			<b>316</b>
<b>Aşâr-ı rûsûmat olarak sene-i sâbıkada bir senede itâsı</b>	Bedel-i öşr-i üzüm arz-1 miride	04	<b>10</b>
	Bedel-i öşr-i üzüm vakf-1 samediyeye	06	
		10	
<b>Bağ</b>	Dönüm	Hâsılât-ı Senevîsi	
	2	60	100
		61	050
		vakf	100
<b>Dükkân attâr hisse-i sülûs</b>	Bab	2	
	Hâsılât-ı Senevîsi	32	
<b>Kök Boya</b>	Dönüm	Zer'i 61	
	1,5	Hafr-ı Hâsılât	
<b>Sağman İnek</b>	Re's	1	
	Hâsılât	30	
<b>Buzağı</b>	Re's	1	
<b>Merkeb</b>	Re's	1	
Kaza-i mezbûr dahîlinde Hacı Baba karyesinde kendü tarlası olub karye-i mezbûrdan hâne 3 Hacı Memiş oğlu Mehmed ve birâderi İsmail ile iştirâkları	Tarla Dönüm	5	
	Nısf Hâsılât	27	
Yine kaza-i mezbûr dahîlinde Gümele karyesinde kendü tarlası olarak karye-i mezbûrdan hâne 13'de Benderlli oğlu İbrahim ile şirketleri	Tarla Dönüm	12	
	Nısf Hâsılât	200	
Yine kaza-i mezbûr kurâlarından Ağırsaklar karyesinde kendü tarlası olub karye-i mezkûrda hâne 2'de Mehmed ile şirket	Tarla Dönüm	3	
	Nısf Hâsılât	98,5	
Yine karye-i mezbûrda kendü tarlası olub hâne 8'de Tilki oğlu Ahmed ile şirketleri	Tarla Dönüm	16	
	Nısf Hâsılât	47	
<b>Bir senede tahminen temettuâtı</b>			
	559	20	<b>1309</b>
Me'lûf olduğu sanatından temettuâtı	750	00	
	1309	20	

Ek 3. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07873 Cami-i Kebir



Ek Tablo 3. 07873 Cami-i Kebir Transkripsiyon

Hâne - Numro	28 - 1			
<b>Hatîb oğlu Mustafa bin Hasan'ın emlak ve arâzî ve temettuâtı</b>				
Bâ-berât-ı Hatîb câmi-i İsâ Bey				
Erbâb-ı zirâatden idüğü				
<b>Sene-i sâbıkada vergü-yi mahsûsadan bir senede vermiş olduğı</b>			<b>90</b>	
<b>Aşâr-ı rûsûmu olarak sene-i sâbıkada bir senede vermiş olduğı</b>	Şaîr			<b>44,5</b>
	4	Vakf-ı Murad Bey		
	16	16		
	Bedel-i öşr-i bostan vakf-ı Murad Bey	20		
	Bedel-i öşr-i üzüm vakf-ı samediyeye	03,5		
	Bedel-i öşr-i üzüm arz-ı mîrî	05		
	Virancık nâhiyesinde Kışrık karyesinde alâkası olduğı			
<b>Mezrû</b>	Tarla Dönüm	Hâsılat-ı Senevîsi		<b>305</b>
	13 (vakf-ı Murad Bey )	60	160	
		61	450   610	
<b>Bostan</b>	Dönüm	Hâsılat-ı Senevîsi		<b>175</b>
	4	60	200	
		61	150   350	
<b>Bağ</b>	Dönüm	Hâsılat-ı Senevîsi		<b>90</b>
	2	60	85	
		61	35	
		Arzı mîrî	60	
<b>Sağman İnek</b>	Re's	2		<b>60</b>
	Hâsılat-ı Senevîsi	60		
<b>Erkek Buzağı</b>	Re's	2		
<b>Gazanfer Ağa vakfında dükkân</b>		1		
	Hisse-i a'sâr-ı senevîsi	100		
<b>Merkeb</b>	Re's	1		
<b>Bârgîr</b>	Re's	1		
<b>Sığır öküzü</b>	Re's	1		
<b>Kök Boya</b>	Dönüm			<b>2,5</b>
	1,5	Zer'i 60 Vakf-ı Murad Bey		
	1	Zer'i 61 Arzı mîrî		
Mahalle-i mezbûrda hâne 134 Sarık oğlu Mehmed ile müşterek zer etdirmiş olduğı kendü mülkü olarak	Tarla Dönüm	20		<b>290</b>
	Nıfs-ı Hâsılat	290		
<b>Bir senede tahminen temettuâtı</b>				
		1020		<b>1320</b>
Me'lûf olduğı ahz ü i'tâsından temettuâtı		0300		
		1320		

Ek 4. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07894 Müstecib

T.C. BAKANLIK VE CEMHURİYET BAŞKANLIĞI (BOA) \*

37

۱- در باب زرع و کشت اموال  
 که در این زمینها کاشیده شده و در این  
 زمینها کاشیده شده و در این زمینها  
 کاشیده شده و در این زمینها کاشیده  
 شده و در این زمینها کاشیده شده  
 و در این زمینها کاشیده شده

در این زمینها کاشیده شده و در این  
 زمینها کاشیده شده و در این زمینها  
 کاشیده شده و در این زمینها کاشیده  
 شده و در این زمینها کاشیده شده  
 و در این زمینها کاشیده شده

مالک این زمینها  
 ۰۰۰  
 ۰۰۰  
 ۰۰۰

Ek Tablo 4. 07894 Müstecib Transkripsiyon

Hane - Numro	111 - 1		
<b>Hacı İlyas oğlu Hasan ve biraderi Mustafa ve diğer biraderi Ali bin Süleyman'ın emlak ve temet-tu'atları</b>			
Erbâb-ı zirâatden idüğü			
Gedos'da Ömer Bey mahallesinde hane numro tahrîrâtı Emir Ağa ve Ahmed Ağa hissesi minhâ			
<b>Vergü-yi mahsûsadan bir senede vermiş olduğu</b>			<b>130</b>
<b>Aşâr-ı rûsûmu olarak bir senede vermiş olduğu</b>	Hinta	Şaîr	
	5	6	
	40	24	
		64	
	Bedel-i öşr-i üzüm araz-i mîrîde	04,5	
	Bedel-i öşr-i üzüm vakf-ı samediye	05	
	73,5		
<b>Mezrû</b>	Tarla Dönüm	Hâsılat-ı Senevîsi	
	30	60	0640
		61	1240
			1880
		Öşrü minhâ	64
			1816
			908
		Emin Ağa hissesi	454
		454	
<b>Bağ</b>	Dönüm	Hâsılat-ı Senevîsi	
	2	60	45
		61	55   100
<b>Vakf-ı mezbûrda kök boya</b>	Zer'i	59	
	Dönüm	0,5	
<b>Zenbur Koğan</b>	Re's	5	
	Hâsılat-ı Senevîsi	40	
<b>Sağman İnek</b>	Re's	1	
	Hâsılat-ı Senevîsi	30	
<b>Kısır İnek</b>	Re's	1	
<b>İki yaşında erkek dana</b>	Re's	2	
<b>Dölsüz kısırak</b>	Re's	1	
<b>Bir senede tahminen temettuâtı</b>			
		574	
<b>Me'lûf oldukları ticâretlerinden temettuâtı</b>		500	
		1074	<b>1074</b>

Ek 5. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07910 Ömer Bey

Handwritten document in Ottoman Turkish script. The text is arranged in several sections, likely representing a list or a set of instructions. The script is dense and includes various names and titles, some of which are crossed out or underlined. A large, empty oval shape is drawn at the bottom of the page, possibly indicating a space for a signature or a stamp. The document appears to be a historical record or a set of administrative orders.

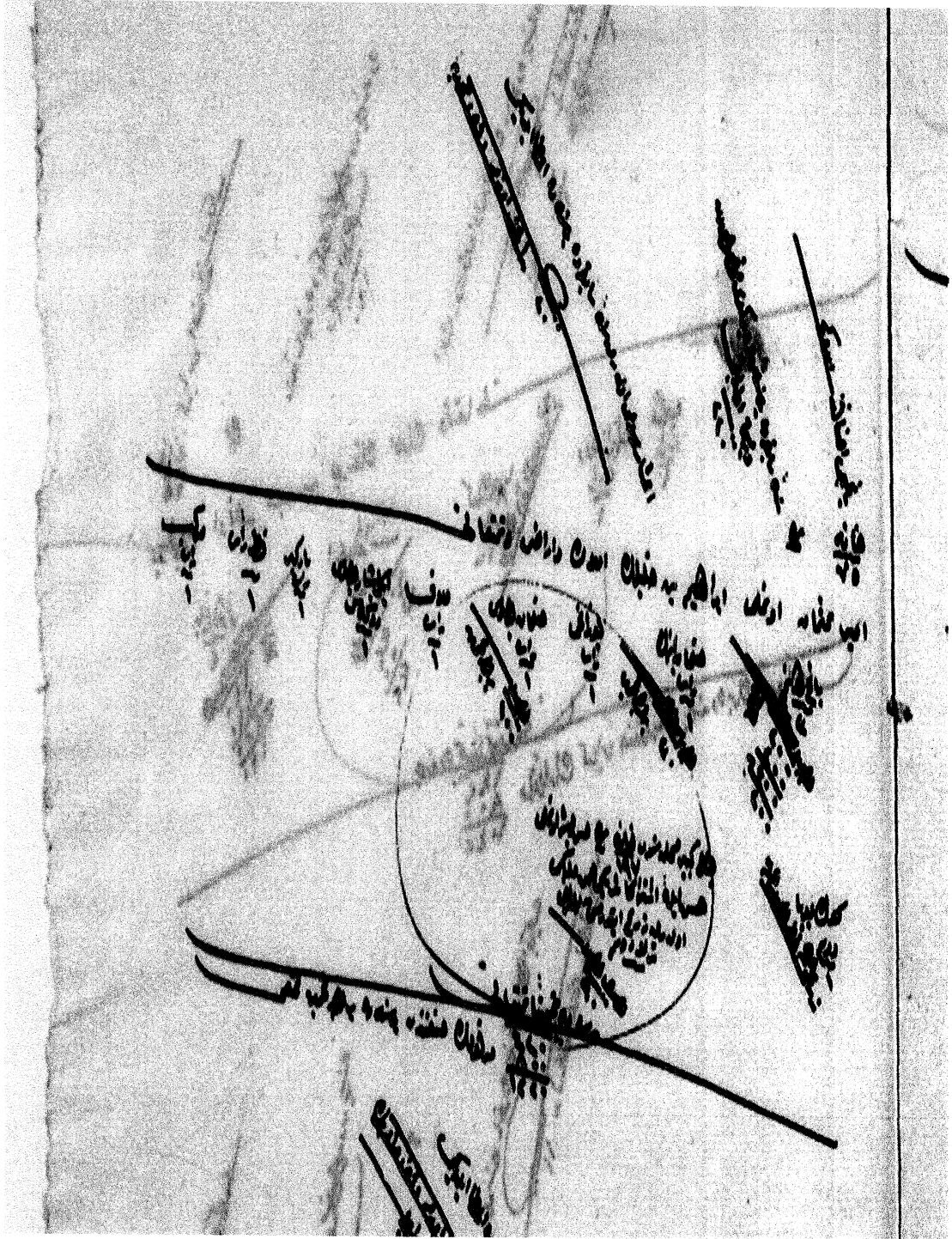
Handwritten text in Ottoman Turkish script, including names and titles, possibly a list or a set of instructions. The text is arranged in several sections, likely representing a list or a set of instructions. A large, empty oval shape is drawn at the bottom of the page, possibly indicating a space for a signature or a stamp. The document appears to be a historical record or a set of administrative orders.

Ek Tablo 5. 07910 Ömer Bey Transkripsiyon

Hane - Numro	102-2			
<b>Azmi Zâde Mustafa ve karındaş Hüseyin bin Halil'in emlak ve arazi ve temettuati</b>				
Asab-ı çiftlikatdan idüğü				
Sancâğı mezkûr dâhilinde Virancık nâhiyesinde Polat karyesinde alâkası olduğı				
<b>Sene-i sâbıkada vergü-yi mahsûsadan bir senede vermiş olduğı</b>			<b>120</b>	
<b>Aşâr ve rüsûmat olarak sene-i sâbıkada bir senede itâ etmiş idüğü</b>	Bedel-i öşr-i üzüm arz-1 miri	5	<b>5</b>	
		5		
<b>Bağ</b>	Dönüm	<b>Hâsılât-ı Senevîsi</b>		<b>55</b>
	1	60	50	
		61	60   110	
<b>Dölsüz Manda</b>	Re's	1		
<b>Erkek Manda</b>	Re's	1		
<b>Bargir</b>	Re's	3		
<b>Erkek Merkeb</b>	Re's	1		
Kaza-i mezbûre tâbi Gümüşlü karyesinde kendü tarlası olub hane 9 Ferhad oğlu Abdullah ile şirketi	Tarla-Dönüm	42	<b>392</b>	
	Hâsılât -ı Nısf	392		
Yine karye-i mezkûrda kendü tarlası olub hane 10'da Derviş oğlu Halil ile şirket vechile zer etdirmiş olduğı	Tarla-Dönüm	30	<b>45</b>	
	Hâsılât -ı Nısf	45		
Yine mezkûr karyede hane 12'de Hasan oğlu İbrahim tarlası olub şirket vechile zer etdirmiş olduğı	Tarla-Dönüm	..	<b>373</b>	
	Hâsılât -ı Nısf	373		
Mezkûr karyede vâki bir bab dakik âsyâbı	Bab	1	<b>320</b>	
	İcar-ı Senevîsi	320		
<b>Bir senede tahminen temettuati</b>				
	1185		<b>1185</b>	



Ek 6. BOA. ML.VRD.TMT.d. 07923 Sofular





Ek Tablo 6. 07923 Sofular Transkripsiyon

Hane – Numro	100 -			
<b>Aykır oğlu Hüseyin bin Ali'nin emlak ve temettuâtı</b>				
Attar esnafından				
<b>Sene-i sâbıkada virgü-yi mahsûsadan bir senede vermiş olduğu</b>				<b>84</b>
<b>Aşâr-ı rüsûmu olarak sene-i sâbıkada bir senede itâ idüğü</b>	Bedel-i öşr-i üzüm arz-ı mîrî	13		
<b>Bağ</b>	Dönüm	Hâsılat-ı Senevîsi		
	1,5	60	130	
		61	125	255
<b>Dölsüz İnek</b>	Re's	1		
<b>Bargir</b>	Re's	1		
Salur mahallesinden hane 9 numro da Voyvoda oğlu Ali ile merkum tarlası olarak iştirâken ze'r etdirmiş olduğu	Tarla Dönüm	..		
	Nısıf Hâsılat	275		
Bâ-berât-ı âlî evlâdiyyet meşrût kaza-i mezbûra tâbi Akçaalan karyesinde vâki Murad Bey vakfi şerikinden hissesi olan aşâr-ından bir senede vechi meşrûh hissesine nasb eden				
				<b>900</b>
<b>Bir senede tahminen temettuâtı</b>				
		1302	20	<b>1552</b>
Merkumun attarlığından bir senede ber-vech-i tahmin temettu		250	00	
		1552	20	

## DİZİN

**-A-**

Ayan, 19, 21

**-B-**

B.O.A, 24, 26, 27, 29

Bizans, 5,7

**-C-**

Cami, 7, 8, 47, 51

**-D-**

Defterdar, 23

**-E-**

Eğitim, 43, 44, 1316, 1317

Evliya Çelebi, 16, 24, 28

**-F-**

Frigya, 4, 5

**-G-**

Germiyan, 4, 7, 8, 9

Gazanfer Ağa, 10, 50, 51

**-H-**

Hitit, 4

**-İ-**

İltizam, 18, 19, 20

**-K-**

Kütahya, 4, 5, 12, 22

**-L-**

Lidya, 5

**-M-**

Maliye, 23, 54

Medrese, 8,

Muhassıllık, 21, 55, 56 , 58

Mukataa, 16, 17, 24

Murad Dağı, 12, 14

Mültezim, 17, 20

Mütesellim, 16, 17

**-P-**

Pers, 6

**-R-**

Roma, 5, 6, 7

**-S-**

Selçuklu, 7

Serdar Cami, 7

**-Ş-**

Şap, 28, 29

Şaphane, 14, 24, 29, 31, 32

**-T-**

Tekke, 45, 46

Temettuât, 33,52, 53, 54, 55, 56, 57, 58,

59, 1311, 1370

Tımar, 54, 55

Türbe, 45, 46, 47

**-U-**

Umur Bey, 7, 8, 9

**-V-**

Vakıf, 48, 49, 1359

Voyvoda, 10, 18, 19, 20

**-Z-**

Zaviye, 45, 46